

TERVEYDEN JA
HYVINVOINNIN LAITOS

Anna-Maria Isola
Heidi Kaartinen
Lars Leemann
Raija Lääperi
Taina Schneider
Salla Valtari
Anna Keto-Tokoi

Mitä osallisuus on?

Osallisuuden viitekehystä rakentamassa

TYÖPAPERI

TYÖPAPERI 33/2017

Anna-Maria Isola, Heidi Kaartinen, Lars Leemann, Raija Lääperi, Taina Schneider,
Salla Valtari & Anna Keto-Tokoi

Mitä osallisuus on?

Osallisuuden viitekehystä rakentamassa

Vipuvoimaa
EU:lta
2014–2020

TERVEYDEN JA
HYVINVOINNIN LAITOS

© Kirjoittajat ja Terveiden ja hyvinvoinnin laitos

ISBN 978-952-302-916-3 (painettu)
ISSN 1798-0070 (painettu)
ISBN 978-952-302-917-0 (verkkojulkaisu)
ISSN 2323-363X (verkkojulkaisu)
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-917-0>

Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy
Helsinki, 2017

Esipuhe

Osallisuus on vaikea käsite, sanotaan. Ainakin se on laeva: sosiaali- ja terveysministeriössä siitä puhutaan aktiivisen kansalaisuuden, aktivoinnin ja yhdenvertaisten palvelujen hengessä (STM 2014); oikeusministeriössä osallisuudesta kirjoitetaan ihmisoikeuksina ja demokratiana (OM 2014); opetus- ja kulttuuriministeriössä painotetaan merkityksellisyyttä ja mahdollisuuksia (OKM 2016). Käsitettä on kutsuttu sateenvarjo-käsitteeksi, joka kokoaa näkökulmia ja lähestymistapoja (Leemann & Hämäläinen 2016, 589–92).

Osallisuus on liittymistä (*involvement*), suhteissa olemista (*relatedness*), kuulumista (*belonginess*), yhteisyyttä (*togetherness*). Osallisuus on yhteensopivuutta (*coherence*) ja mukaan ottamista (*inclusion*). Se on osallistumista (*participation*) ja siihen liittyen vaikuttamista (*representation*) ja demokratiaa. Se on myös kaiken edellä mainitun järjestämistä ja johtamista (*governance*). Abstraktius ja monitahoisuus altistavat osallisuuden kielellisille kamppailuille, mutta samalla juuri niiden ansiosta se voi rakentaa hallinnonalat, oppiaineet ja metodologiat ylittävää ymmärrystä.

Erityisesti osallisuus ymmärrettynä osallistumisena on altistettu kritiikille. Puhutaan pakko-osallistamisesta (Matthies 2017) ja ironisoiden superdemokratiasta (Kananen 2014). Osallisuus on kuitenkin osallistumisen lisäksi myös toimintaa ja olemista.

Euroopan sosiaalirahaston toimintalinja viiteen kuuluvassa Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke Sokrassa (liite 1) ymmärrämme osallisuuden kuulumisena sellaiseen kokonaisuuteen, jossa pystyy liittymään erilaisiin hyvinvoinnin lähteisiin ja elämän merkityksellisyyttä lisääviin vuorovaikutussuhteisiin. Osallisuus on vaikuttamista oman elämänsä kulkuun, mahdollisuuksiin, toimintoihin, palveluihin ja joihinkin yhteisiin asioihin.

Hyvinvoinnin lähteet ovat aineellisia mahdollisuuksia, kuten kohtuullinen toimeentulo (palkkatulo, sosiaaliturva, vaihdanta tai näiden yhdistelmä), asuminen, koulutus ja harrastustarvikkeet. Ne voivat olla myös aineettomia, kuten luottamus ja luovuus ovat. Hyvinvoinnin lähteet voivat olla jotakin aineellisen ja aineettoman väliin sijoittuvaa, kuten luonto, taide ja kulttuuri ovat. Yhteisin varoin maksetut ja tarpeenmukaiset päihde- ja mielenterveyspalvelut, kuntoutus, sosiaalityö ja päivähoito tai esimerkiksi yksityisesti ostettu henkilökohtainen kuntovalmennus tai kotisiivous ovat myös toimintavalmiuksia lisääviä hyvinvoinnin lähteitä.

Aikaisempien teorioiden ja tutkimusten perusteella olemme päätelleet, että tahtova mieli ja tavoitteellinen toimijuus rakentuvat ulkoisten ja sisäisten mahdollisuuksien vuorovaikutuksena. Ulkoisia mahdollisuuksia luettelimme edellä. Sisäisiä mahdollisuuksia ovat esimerkiksi hankittu koulutus, ja oppi, synnynäiset lahjakkuudet, elämänhistoria ja temperamentti.

Erityisesti kaikkein heikoimmassa asemassa olevat eli tilastoista katsoen alimman tulokymmenyksen ihmiset saattavat tuntea elämismaailmansa ”reikäiseksi”: Hyvinvointivaltiossa voi pudota turvaverkkojen läpi eikä säännöllistä palkkatyötä ole tarjolla kaikille (Jokinen & Venäläinen 2015, 15). Satunnaista työtä kannattaa ehkä kaihtaa vähimmäisturvan katkosten välttämiseksi (Isola ym. 2016). Kokemus yhteiskuntaan kuulumisesta voi olla ohut. Matalan sosioekonomisen aseman ihmisillä jää muita useammin äänestämättä (Grönholm & Wass 2016). Ruokapankkeihin jonottavat kokevat subjektiivisen hyvinvointinsa huomattavasti muita heikommaksi (Ohisalo ym. 2015, 435). Työllistymiseen tähtäävät palvelut tuntuvat toisinaan pikemminkin murentavan arvokkuutta kuin lisäävän toimintavalmiuksia (Isola & Siukola 2017).

Työpaperissamme hahmotamme osallisuutta viitekehyydeksi. Teoriaosuutta lukematta voi aloittaa suoraan **osallisuuden osa-alueista**, jossa esitetään konkreettisia ehdotuksia osallisuuden lisäämiseksi.

Koska osallisuus on jotakin, mikä tapahtuu ihmisten välillä katseissa, liikkeissä, kosketuksessa ja kielessä, sen mittaaminen on vaikeaa. Tarkoituksenamme on hahmottaa sellaista teoreettista ymmärrystä, jolle osallisuuden mittaaminen voitaisiin vähitellen perustaa. Osallisuutta on tutkittu makrotasolla lähinnä huono-osaisuutta kuvaavien indikaattorien kautta. Tässä työpaperissa esitämme **ehdotuksemme osallisuuden kokemuksen mittaamiseksi**. Olemme laatineet **osallisuuden seurantaan listan kysymyksiä**, joiden toivomme kunta- ja maakuntapäätäjien ottavan omakseen.

Eino Kuusi (1931) määritteli sosiaalipolitiikan toimintana, jonka tarkoituksena on ihmisryhmien lähenyminen ja luokkavastakohtaisuuksien lieventyminen. Yhteisyyttä korostava sosiaalipoliittinen näkökulma on vuosikymmenten saatossa hämärtynyt. Sosiaali- ja tulonjakopolitiikan on uskottu luontaisesti vahvista-

van yhteiskuntaryhmät ylittävää vertaisuutta ja luottamusta, mutta yhteisyyden rakentamisesta onkin vähitellen valuttu ongelmien korjaamiseen ja köyhiä leimaavaan politiikkaan. Jonkinlaisesta muutoksesta kielii sekin, että sana vertaisuus ei enää assosioitu yhteiskuntaryhmät ylittäväksi suhteeksi vaan lähinnä ongelmiin tai ihmiselämän osa-alueisiin. Puhutaan vertaisohjaajista ja vertaistukihenkilöistä – ei vertaisuudesta itsessään.

Vuosituhanneen vaihteessa yhteiskuntapolitiikassa alettiin omaksua yksilöä vastuullistava puheenparsi. Karjalaisen ja Palolan (2011, 7) mukaan ”sosiaalinen” jäi kiinni liikaan yksilökeskeisyyteen ja siksi he vaativat, että ”sosiaalisen on asemoiduttava uudelleen”.

Yksilökeskeinen sosiaalinen on sisäisesti kieltämättä ristiriitainen sanapari. Olisiko siis sanasta ”osallisuus” tavoittamaan jotakin liikkeellä olevasta muutoksesta? Se kun on sosiaalisen alueella – toiminnassa, tunteissa ja uskomuksissa – yksilöllisesti muotoutuva suhde hyvinvoinnin ja resurssien välillä.

Puhumme osallisuustyöstä, joka sijoittuu perinteisen palvelujärjestelmän ja kansalaisyhteiskunnan väliin. Osallisuustyö on paikallisesti johdettua työtä, joka yhdistää palvelut, elinkeinoelämän, järjestöt ja asukkaat. Yhteiskuntaryhmät ylittävän yhteisyyden kautta syntyy osallisuutta, yhteiskuntaryhmät ylittävää ymmärrystä ja kestäväää yhteiskuntapolitiikkaa.

Köyhyyttä ei vähennetä ulkoapäin, vaan siihen tarvitaan myös ja erityisesti köyhyyttä kokevia itseään. Tätä työtä Euroopan sosiaalirahaston toimintalinja viidessä tehdään.

Työpaperissa esitetyt ajatukset ovat kehkeytyneet Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke Sokrassa. Tarkastelemme kuitenkin osallisuutta erilaisista näkökulmista, joten tässä esitetyistä teksteistä vastuu virheineen on teoreettisen osuuden kirjoittaneen Anna-Maria Isolan. Taina Schneider on jakanut ymmärrystään uudesta julkisesta hallinnasta. Raija Lääperi, Heidi Kaartinen ja Anna Keto-Tokoi ovat panostaneet osallisuuden konkretisointiin. Lars Leemannin työpanos on ollut tärkeä hahmotellessamme osallisuuden mittaamista. Lars on myös kirjoittanut TEAvisaria koskevista alustavista tuloksista. Salla Valtari on kuvittanut työpaperin, huoltanut kielen ja auttanut ajattelutyössä.

Kiitos Mariitta Vaaralle, jonka kanssa aloitimme pohdinnat osallisuuden sisällöstä, operationalisoimme osallisuuden kysymyksiksi ja keräsimme ryhmähaastattelut. Kiitos myös Sokran Ville Grönbergille, Tanja Hirschovits-Gerzille, Sakari Kainulaiselle, Minna Kukkosalalle, Virpi Kuvaja-Köllnerille, Lea Kurjelle, Veera Laurilalle, Reija Paanaselle, Marjo Pulliaiselle, Henna Puromäelle, Ritva Sauvolalle, Anne Surakalle, Tytti Tuulokselle ja Elina Turuselle. Leini Sinervolle ja Heidi Böckermanille kiitos terävistä huomioista, Sakari Hänniselle ja Kai Laitiselle inspiraatiosta. Tuuli Hirvilammille kiitos kimmokkeesta pohtia tarvetorioita, Outi Hietalalle yhteistoimijuutta koskevista keskusteluista, Teppo Eskeliselälle ja Päivi Rouvinen-Wileniukselle arvoinspiraatiosta, Päivi Mäntynevalle ja Titi Gävertille merkitysten metsästämisestä.

Suurimmat kiitokset ajatuksista, inspiraatiosta ja sanoituksista kuuluvat Euroopan sosiaalirahaston toimintalinja viiden hankkeisiin osallistuneille, kehittäjäasiakkaille, hankekehittäjille ja -johdolle. Löydät kaikki toimintalinja viiden hankkeet toteuttajineen RR-tietopalvelusta (www.eura2014.fi/rrtiepa/projektilista.php?tl=5).

Tiivistelmä

Anna-Maria Isola, Heidi Kaartinen, Lars Leemann, Raija Lääperi, Taina Schneider, Salla Valtari & Anna Keto-Tokoi. Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Työpäpaperi 33/2017. 67 sivua. Helsinki 2017.

ISBN 978-952-302-916-3 (painettu); ISBN 978-952-302-917-0 (verkkojulkaisu)

Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa on tutkielma, jossa kaikkein heikoimmassa asemassa elävien osallisuutta lähestytään pääasiassa sosiaalipoliittisen ja sosiaalipsykologisen tiedon valossa. Aikaisempien teorioiden ja tutkimusten perusteella luodaan synteesi osallisuudesta: ehdotus osallisuuden viitekehyyksi. Tutkielmassa on käytetty myös Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke – Sokrassa vuonna 2016 kerättyjä 10 ryhmähaastattelua sekä Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä - kirjoituskilpailuaineistoa.

Osallisuus on kuulumista sellaiseen kokonaisuuteen, jossa pystyy liittymään erilaisiin hyvinvoinnin lähteisiin ja elämän merkityksellisyyttä lisääviin vuorovaikutussuhteisiin. Osallisuus on vaikuttamista oman elämänsä kulkuun, mahdollisuuksiin, toimintoihin, palveluihin ja joihinkin yhteisiin asioihin.

Hyvinvoinnin lähteet ovat aineellisia mahdollisuuksia, kuten kohtuullinen toimeentulo, asuminen, koulutus ja harrastustarvikkeet. Ne voivat olla aineettomia, kuten luottamus, turva ja luovuus ovat. Hyvinvoinnin lähteet voivat myös olla jotakin aineellisen ja aineettoman väliin sijoittuvaa kuten palvelut.

Osallisuus ilmenee: 1) päätösvaltana omassa elämässä, mahdollisuutena säädellä olemisiaan ja tekemisiään sekä ymmärrettävänä, hallittavana ja ennakoitavana toimintaympäristönä; 2) vaikuttamisen prosesseissa, joissa pystyy vaikuttamaan itsen ulkopuolelle esimerkiksi ryhmissä, palveluissa, asuinympäristössä tai laajemmin yhteiskunnassa; 3) paikallisesti, kun pystyy panostamaan yhteiseen hyvään, osallistumaan merkityksellisyyden luomiseen ja kokemiseen sekä liittymään vastavuoroiisiin sosiaalisiin suhteisiin.

Tutkielmassa vastataan siihen, millaista on kaikkein heikoimmassa asemassa olevien hyvinvointia lisäävä yhteiskuntapolitiikka, palvelut ja yhteinen toiminta. Kutsumme osallisuutta edistäviä keinoja osallisuuden palasiksi, koska osallisuuden ymmärretään rakentuvan ja murtuvan yksilöllisesti palanen kerrallaan. Osallisuuden palaset auttavat suunnittelemaan, toteuttamaan ja arvioimaan osallisuuden edistämiseen tähtäväää toimintaa.

Osallisuutta edistävästä tiedosta ja käytännöistä muodostuu osallisuustyö, joka läpäisee ihmisten väliset kohtaamiset, paikalliset kumppanuudet, sosiaaliturva- ja palvelujärjestelmän ja niiden käytännöt niin, että mahdollisuudet kiinnittyä yhtä useampaan hyvinvoinnin lähteeseen vahvistuvat. Osallisuustyö on yhteisyyteen perustuvaa toimintaa, joka yhdistää paikallisesti sivistystyön, palvelut, elinkeinoelämän, seurakunnat, urheiluseurat, kansalaisyhteiskunnan ja asukkaat. Osallisuustyöllä luodaan ja jaetaan yhteiskuntaryhmät ylittävää arvoa ja hyvinvointia.

Osallisuustyö nojaa toimijuuden vahvistamiseen. Köyhyyttä ei vähennetä ulkoapäin, vaan siihen tarvitaan myös ja erityisesti köyhyyttä kokevia itseään.

Avainsanat: osallisuus, köyhyys

Sisällys

Esipuhe.....	3
Tiivistelmä.....	5
Mitä osallisuus on?.....	9
Sosiaalipoliittinen perusta.....	9
Sosiaalipsykologinen perusta.....	15
Kohti synteesiä: osallisuuden viitekehys.....	16
Mihin osallisuuden viitekehys johdattaa?.....	19
Osallisuuden osa-alueet: Miten osallisuutta edistetään?.....	23
Osallisuus omassa elämässä: autonomia ja ennakoitavuus.....	25
Osallisuus vaikuttamisen prosesseista: vaikuttaminen ja vaikuttuminen.....	29
Palvelujen yhteiskehittäminen.....	32
Omaehtoinen ja yhteinen toiminta.....	33
Osallisuus paikallisesti: yhteinen hyvä.....	38
Osallisuuden palasia – kohti käytäntöä.....	42
Järjestöjen ja kuntien kumppanuusrahoitusmalli.....	42
Pitkäaikaistyöttömien eettinen osallistaminen.....	44
Luova ryhmätoiminta.....	46
Yhteinen keittiö.....	49
Miten osallisuutta mitataan ja sen edistämistä seurataan?.....	53
Osallisuuden kokemuksen mittaaminen.....	53
Terveyden edistämisen vertailutietojärjestelmä TEAviisari.....	55
Työkaluja osallisuuden seurantaan kuntiin ja maakuntiin.....	60
Lähteet.....	62
Liite 1. Euroopan sosiaalirahasto investoi osallisuuteen.....	66
Liite 2. Lupaavan käytännön kriteerit.....	67

Mitä osallisuus on?

Osallisuuden viitekehyksen sisälle on koottu synteesi erilaisista sosiaali-, terveys- ja käyttäytymisteorioista, jotka kukin vastaavat omista ja osin päällekkäisistäkin intresseistään siihen, miten hyvää elämää edistetään. Kun kohdetta katsoo etäältä ja laajasti kehystettynä, yhä useammat asiat näyttävät liittyvän kohteeseen. Psykologia kohtaa kitkattomasti sosiologian ja terveystiede vaivattomasti semiotiikan. Mahdollisimman yleistä ja pätevää tietoa tarvitaan, jotta eriarvoisuutta vähentäville toimenpiteille voidaan rakentaa perusta paikallisesti, kansallisesti tai laajemminkin Euroopassa. Pienehköihin, teoreettisiin näkökulmaeroihin ei silloin voi juuttua.

Osallisuuden viitekehys koostuu erilaisista teorioista, koska useampia teorioita tarvitaan selittämään ihmisten toimintaa ja sitä, miten yhteinen oleminen järjestetään. Tarvitaan esimerkiksi teorioita siitä, miten resurssit jakautuvat, tarpeet muodostuvat tai miten tunteet vaikuttavat käyttäytymiseen ja ihmisten väliseen olemiseen. Tarvitaan myös teorioita siitä, miten tätä moninaisuutta järjestetään ja hallitaan. Viitekehyysemme sopivia teorioita olisi toki ollut monia muitakin, mutta valikoimamme teoriat ovat puhutelleet ja kehittäneet ajattelua.

Osallisuuden viitekehys on tienviitta, joka kertoo, mihin toimintaa, palveluita ja politiikkaa kannattaa suunnata, jotta erityisesti syrjittyjen, epäoikeudenmukaisuutta kokevien ja eriarvoisuudesta kärsivien ihmisten osallisuus erilaisista hyvinvoinnin lähteistä vahvistuu. Viitekehystä voi käyttää myös seulana, johon osallisuutta edistävän tiedon muruset jäävät talteen. Kutsumme seulaan jäänyttä tietoa *osallisuuden palasiksi*, koska ymmärrämme osallisuuden muuttuvana kokonaisuutena, joka rakentuu, murtuu ja ottaa uuden muodon palanen tai jopa vielä pienemmin partikkeli kerrallaan.

Sosiaalipoliittinen perusta

Suomalaisessa osallisuuskeskustelussa viitataan paljon Helka Raivion ja Jarno Karjalaisen (2013) Allardt-mukaelmaan, jossa osallisuus esitetään kolmena (*having, acting, belonging*) ulottuvuutena. Erik Allardtin (1976) alun perin kolmi- ja sittemmin nelijakoinen jaottelu hyvinvoinnin osa-alueisiin (*having, loving, doing ja being*) havainnollistaa konkreettisesti hyvinvoinnin ulottuvuuksia, mutta jättää hyvinvointia tuottavien suhteiden ja kokonaisuuksien dynaamisen luonteen taka-alalle ja toimijuuden irralliseksi. Ongelma on arjessa mitätön, mutta epistemologisesti todellinen: kehystämällä hyvinvointi neljäksi ulottuvuudeksi hälventyy ymmärrys niiden välillä liikkuvasta toimijuudesta ja siitä, että esimerkiksi yhteisyys (*loving*) luo toimeen tulemista (*having*), ja että yhteisyyttä (*loving*) tarvitaan toiminnassa syntyvään merkityksellisyyden kokemukseen (*doing*).

Amartya Senin (1999) ja Martha Nussbaumin (2011) sen sijaan korostavat *capability*-viitekehyyksessään toimijuutta. Heidän mukaansa köyhällä ei ole vapautta tavoitella yksilön, yhteisön ja yhteiskunnan arvostamia asioita tai muuttaa resurssejaan arvostamukseen toiminnoksi (*functionings*). Senin ja Nussbaumin ajattelu vapauden, toimintavalmiuksien ja toimijuuden keskinäisestä suhteesta kehystää ajatteluamme osallisuudesta (ks. myös Sen 1990; Nussbaum 1990).

Capability-viitekehys on käännetty toimintakykyteoriaksi, toimintavalmiuksien ja toimintamahdollisuuksien viitekehyykseksi tai pystyvyyslähestymistavaksi. Käytämme suomennoksena toimintavalmiuksia, vaikka se, kuten mikään muukaan suomen kielen käännöksistä ei täysin vakuuta ja tavoita Senin ja Nussbaumin ajatusta. Kääntämistä vaikeuttaa sekin, että termillä '*capability*' Sen ja Nussbaum viittaavat useampiin sisältöihin. Ensinnäkin he tarkoittavat ihmisen olennaisia vapauksia (*essential freedoms*) tavoitella yksilön ja yhteisön arvostamia asioita. Toisekseen he viittaavat instrumentaaliin vapauksiin, konkreettisesti esimerkiksi terveyspalveluihin, koulutukseen ja sosiaaliturvaan, poliittisiin ja taloudellisiin vapauksiin ja demokratiaan. Kolmanneksi he kirjoittavat prosesseista tai vuorovaikutusketjuista, joissa ihminen parantaa toimintavalmiuksiaan eli vapauttaan tavoitella arvostamia asioita. Nämä toki liittyvät toisiinsa: toi-

mintavalmiutta lisäävät olennaiset vapaudet rakentuvat vuorovaikutuksessa ympäristön ja instrumentaalisten vapauksien kanssa. (Sen 1999; Sen 2013.)

Osallisuus on sanana samalla tapaa monikerroksinen, mutta siinä missä *capability* viittaa toimintaan eli kykenemiseen ja tavoittelemiseen, suomen kielen *osallisuus* on myös olemista ja kiinnittymistä niihin voimavaroihin, joita toimintaan tarvitaan.

Viitekehiksemme lähtökohta on, että ihminen on kiinni yhdessä tai useammassa kokonaisuudessa tai suhteessa, jossa erilaiset arvostukset ja arvot muotoutuvat ja joissa hyvinvointia tuotetaan ja jaetaan. Tällaisia kokonaisuuksia tai suhteita ovat esimerkiksi työmarkkinat, hyvinvointivaltio ja yhteisiin kiinnostuksiin perustuvat paikalliset, virtuaaliset tai diasporiset yhteisöt. Toimijuuden rajoituksia, esteitä, mahdollisuuksia, vaihtelua ja muutoksia voidaan eritellä näissä suhteissa ja kokonaisuuksissa (ks. Hoggett 2001, 37; Reimer 2004.)

Amartya Sen ei halua nimetä keskeisiä toimintavalmiuksia, mutta Nussbaum (2011) on listannut ihmiselämän kymmenen keskeistä tekijää – tekisi melkein mieli todeta että osallisuutta – joiden yhteydessä hän käyttää *'be able to'* -rakennetta ja joka voidaan luontevasti kääntää vuoroin kyvyksi, mahdollisuudeksi ja vapaudeksi.

Nussbaumin lista kattaa elämän itsessään, terveyden, tunteet, järjen, mielikuvituksen, leikin ja aistimisen, liittymisen ja yhteyden muihin ihmisiin ja eliölajeihin sekä vaikuttamisen elinympäristöön ja yhteiskuntaan.

Toimintavalmiuksien viitekehyksessä korostetaan vapautta ja toimijuutta tarpeiden sijaan. Siltikään ei sovi unohtaa, että välttämättömien tarpeiden tyydyttäminen on olennaisesti ihmiselämään liittyvän toiminnan motivaattori (Hirvilampi 2014, 28–32).

Manfred Max-Neef (1991, 30; 32–33) listaa inhimillisen kehityksen mallissaan yhdeksän tarvetta, jotka ovat samalla yksilöllistä ja yhteisöllistä potentiaalia. Ne ilmenevät olemisen, omistamisen, tekemisen ja vuorovaikutuksen osa-alueilla toisistaan riippuvaisina. Me sanoisimme, että tarpeet ilmenevät erilaisissa aineettomissa, aineellisissa ja niiden välimuotojen mahdollisuuksissa. Max-Neefin jäsenyyksessä on paljon samaa kuin Nussbaumin kymmenessä ”osallisuudessa”.

Seuraavassa taulukossa (taulukko 1) on esitetty Max-Neefin listaamat yhdeksän tarvetta ja niiden ilmeminen 1) olemisessä, 2) omistamisessa / välineiden avulla, 3) tekemisessä ja 4) vuorovaikutuksessa ja sen edellytyksissä. Joitakin tässä paperissa esitetyn kannalta keskeisiä asiasanoja on lihavoitu.

Max-Neef (1991, 36) esittää, että jokaiselle tarpeelle on omat tyydyttäjensä. Esimerkiksi lahjan antaminen ja saaminen tyydyttää tunnetarpeita. Tarpeen tyydyttäjä voi stimuloida muidenkin tarpeiden tyydyttämistä. Demokraattinen yhteisö tyydyttää osallistumisen tarpeen mutta liittyy myös turvan, tunteiden, luovuuden ja vapauden tarpeisiin. Osallisuus kerää alleen erityisesti tällaisia monien tarpeiden tyydyttäjiä.

Taulukko 1. Yhdeksän tarvetta ja niiden ilmeneminen neljässä olemassaolon kategoriassa Max-Neefin mukaan (1991, 30; 32–33).

Tarve	Oleminen	Omistaminen	Tekeminen	Vuorovaikutus
Olemassaolo	fyysinen ja henkinen terveys, huumorintaju, sopeutuvaisuus	ruoka, asunto, toimeentulo	ravinto, lisääntyminen, lepo, työ	elinympäristö ja muut sosiaaliset ympäristöt
Turva	hoiva, autonomia , solidaarisuus , tasa-painoisuus	vakuutus, säästöt, oikeudet, perhe	rakastaminen, hellyys, suunnitteleminen, parantaminen, auttaminen	elinympäristöt, sosiaaliset ympäristöt, asutus
Tunteet	Itsekunnioitus, solidaarisuus , kunnioitus , suvaitsevaisuus , anteliaisuus, intohimo, päättäväisyys, sensuaalisuus, huumorintaju	ystävyyden, perhe, kumppanuus , luontoyhteys	rakastaminen, läheisyys, kasvaminen ihmisenä, arvostaminen	yksityisyys, läheisyys, koti, yhteisyyden tunne
Ymmärtäminen	kriittinen ajattelu, vastaanottavuus, uteliaisuus , hämmästyminen , itsekuri, intuitio, järki	kirjallisuus , opettajat , menetelmät, koulutus, viestintä	tutkiminen , kokeileminen , analysointi , meditointi	muodollisen vuorovaikutuksen ympäristöt, koulut, yliopistot, ryhmät , perhe
Osallistuminen	vastaanottavuus, halukkuus, päättäväisyys, kunnioitus, intohimo, huumorintaju	oikeudet , vastuut , velvollisuudet , etuoikeudet, työ	liittyminen, yhteistyö, jakaminen, ehdottaminen , mielipiteiden ilmaiseminen	vuorovaikutteinen osallistuminen , puolueet, yhdistykset, kirkot, yhteisöt, naapurustot
Joutilaisuus	uteliaisuus , avoimuus , mielikuvitus , huumorintaju, tyyneys	pelit , kutsut , spektaakkelit, juhlat	unelmointi, mietiskely, muistelu , fantasiointi , rentoutuminen , leikitely	yksityisyys, läheisyys, vapaa-aika, maisemat , tilat
Luovuus	intohimo, päättäväisyys, intuitio, mielikuvitus, autonomia	järki, kyvyt, taidot, työ	keksiminen, suunnittelu, tuottaminen, tulkinta	tuotteliaat ja palautetta antavat ympäristöt , työpajat , kulttuuri-ryhmät , yleisöt , ilmaisemisen tilat , ajallinen väljyys
Identiteetti	yhteenkuuluminen , jatkuvuus , erottautuminen, itsetunto, avoimuus	symbolit, kieli, uskonto, tavat, viiteryhmät, arvot, normit	työ, sitoutuminen, integroituminen, tunnuksen saaminen , itsensä toteuttaminen , kasvaminen ihmisenä	sosiaaliset rytmit , arkipäiväiset ympäristöt , kypsyminen ihmisenä
Vapaus	autonomia, itsetunto, päättäväisyys, intohimo, avoimuus, rohkeus, kapinallisuus, suvaitsevaisuus	yhdenvertaisuus lain edessä	toisin ajattelevien valitseminen , erottautuminen, riskien ottaminen, kehittyminen, tietoisuuden lisääminen, sitoutuminen, sitoutumattomuus	ajallinen ja tilallinen joustavuus

Max-Neef täydentää viitekehystämme teoretisoinnillaan siitä, että tarpeet ovat inhimillisen toiminnan potentiaali, ja että niistä vieraantuminen tarkoittaa osattomuuden lisääntymistä.

Aaron Thompson ja Michael Wildavsky (1986) esittävät kulttuurisen köyhyyden teoriassaan (*poverty of distinction*), että tarpeet ja resurssit muotoutuvat kulttuureittain, ja että ihmiset pystyvät enemmän tai vähemmän hallitsemaan tarpeitaan (*manage needs*) ja voimavarojaan (*command resources*). Tarpeiden hallinta eli johtaminen (*manage*) sisältää etymologisen merkityksen käsittelystä (*manus ~hand*). Resurssien hallinnan yhteydessä he käyttävät puolestaan verbiä (*command*), joka sisältää etymologisen merkityksen järjestyksestä ja kontrollista (*order, control*). (Online Etymology Dictionary.)

Thompsonin ja Wildavskyn käyttämien termien etymologiat tuntuvat sikäli tärkeältä, että resurssien hallinnan yhteydessä käytetty verbi viittaa järjestäytyneeseen hallintaan, esimerkiksi edustukselliseen demokratiaan ja oikeusjärjestelmään. Demokratiassa valitsemme itsemme edustajat esimerkiksi kamppailemaan resurssien hallinnasta kunnassa, maakunnassa ja valtiossa. Kansallinen oikeusjärjestelmä puolestaan takaa yhteisen elämän ennakoitavuuden (ks. esim. Tuori 2007: *oikeus vallankäytönvälineenä ja vallan pidäkkeenä*). Viime aikoina resurssien hallintaa on alettu kehystää useammilla tavoilla: on edistetty paikallista keskusteludemokratiaa (deliberatiivinen demokratia); kansalaisaloitteisiin on rohkaistu; asukas- ja asiakasraateja on otettu entistä useammassa kunnassa käyttöön (ks. esim. OM 2014; Raisio & Vartiainen 2011; della Porta 2013).

Näiden lisäksi paikallisesti, kunnissa, kylissä, lähiöissä, kortteleissa, yhteisöissä ja virtuaalisissa tiloissa käydään jatkuvasti erilaisia neuvotteluja resursseihin ja käyttäytymiseen liittyvistä säännöistä. Max-Neefin jäsenyyteen mukaan ihmiselämän perustavanlaatuisin tarve on olemassaolon turvaavat resurssit. Siksi vallan jakautuminen ja resurssien hallinta on yksi olennaisimmista olemassaolon kysymyksistä. Käsittelemme julkista hallintaa lisää alaluvussa 'Mihin osallisuuden viitekehys johdattaa?'

Thompson ja Wildavsky (1986, 168) havainnollistavat kulttuurisen köyhyyden teoriaansa kolmiulotteisella kuviolla, jossa vaaka-akseli edustaa tarpeita ja pystyakseli resursseja. Kolmanneksi akseliksi he esittävät kulttuuria, joka määrittää tarpeita ja resursseja. Näistä ulottuvuuksista muodostuu tila, jonka sisään jäävät selviytymisen strategiat. Me puhumme siitä osallisuuden tilana, joka havainnollistaa näköpiirissä olevia, yleisesti arvostettuja toimintoja (*functionings*), vapauksia sekä toimijuuden mahdollisuuksia (Sen 1999).

Vaikka Thompson ja Wildavsky kirjoittavat kulttuurisesta köyhyydestä, eivät he väitä, että olisi olemassa yhtenäistä köyhien kulttuuria tai köyhyyden kulttuuria. Teoriassa he pureutuvat köyhyyttä ympäröiviin kulttuureihin ja esittävät niihin liittyvät viisi selviytymisen strategiaa.

Yksilökeskeisessä pystymättömyyden (*The Ineffectual*) strategiassa köyhä näkee maailman likinäköisesti eikä hän koe pystyvänsä vaikuttaa sen koommin omiin tarpeisiin kuin resursseihinkaan. Yksilökeskeisessä yritteliäisyyden (*The Entrepreneur*) strategiassa köyhä puolestaan pyrkii lisäämään omia resurssejaan tarpeitaan vastaaviksi muun muassa ottamalla riskejä ja jopa käymällä lain ja normien luvottomalla puolella. Yhteisöperustaisia strategioita on niitäkin kaksi: Hierarkioiden muuttamiseen pyrkivässä (*The Hierarclist*) strategiassa yhteisöt vahvistavat resurssejaan vastaamaan tarpeitaan. Eristäytymisen (*The Sectist*) strategiassa yhteisöt vähentävät tarpeitaan – usein eristäytymällä – vastaamaan käytettävissä olevia resursseja. Neljän edellä mainitun strategian risteyskohdissa on autonomisen selviytymisen strategia (*The Autonomist*), jossa pystytään hallitsemaan sekä tarpeita että resursseja. Autonomisia selviytyjiä ei juurikaan voida institutionaalisen keinoin auttaa. Sen sijaan heitä voidaan institutionaalisesti monin tavoin vahingoittaa. (Thompson & Wildavsky 1986, 176.)

Thompson ja Wildavsky väittävät, että köyhyyttä vähennetään parhaiten tunnistamalla sitä ympäröivä kulttuuri ja kohdistamalla toimenpiteet niin, että ihmiselle on ensinnäkin mahdollista ja toisekseen houkuttelevaa siirtyä ympäristöstä ja strategiasta toiseen. Taloudelliset mittarit eivät tunnista kaikkea köyhyyttä eikä raha myöskään ratkaise kaikkia ongelmia, he väittävät samalla tapaa kuin Amartya Sen. Esimerkiksi myönteisen diskriminaation ja tunnustamisen keinoin yhteisö voidaan saada siirtymään eristäytymisen strategiasta hierarkioiden muuttamiseen pyrkivään strategiaan. Näin tapahtuu ainakin silloin, kun eristäytynyt ryhmä saa virallisen aseman yhteiskunnassa, ja kun heille tarjotaan esimerkiksi kulttuurierityistä opetusta. (Thompson & Wildavsky 1986, 191–193, 195–198.)

Sovellamme Thompsonin ja Wildavskyn teoretisointia viitekehyksessämme selviytymisen strategioiden osalta silloin, kun jäljitämme niitä satunnaisia kohtia ja hetkiä, joissa ihmistä voidaan tukea siirtymään strategiasta toiseen. Narkomaani soveltaa usein yritteliäisyyden strategiaa rahoittamalla päihteidenkäytössä pikkudiilerinä ja kokee siinä osallisuutta. Siirtymä narkomaanista kuntoutujaksi ja edelleen opiskelijaksi tai työttömäksi työnhakijaksi voi kimmota pienestä mutta viedä retkahduksineen aikansa. Koko prosessin ajan osallisuutta voidaan vahvistaa pienillä sysäyksillä.

Seuraavassa alun perin blogina julkaistussa tekstissä kerrotaan hetki pitkäaikaistyöttömän Samulin elämästä. Tekstistä on eriteltävissä ainakin pitkäaikaistyöttömän asiakkaan, entisen surffiopen ja uimarantahetken osallisuuden tila, joita havainnollistamme kuvina tekstin jälkeen (kuvio 1).

Anna-Maria Isola: Luovaa hulluutta sosiaalityöhön

Istuimme loppukesän kuumana iltapäivänä työkaverini kanssa Kallion kuppilassa, jossa olin sopinut tapaavani Tomin. Jani poikkesi paikalle. Sitten paikalle saapui Samuli. Tomi puolestaan lähti viemään tiliotteita sossuun. Samaa kaveriporukkaa kaikki.

Ystäväni Miia oli juuri palannut reissulta ja tuli tapaamaan minua. Muita hän ei tuntenut. Kahvikupillisen juotuaan hän sai päähänsä lähteä uimaan. Niin Miia, Samuli ja minä lähdimme Miian ikivanhalla Mazdalla rannalle.

Tutkijana olen saanut lukea ihmisten kokemuksia sosiaalisista ja taloudellisista vaikeuksista ja niistä selviytymisestä. Muutos on usein hidaskäyttö, paljon hitaampi kuin yhteiskunnan odottama puoli vuotta. Usein tarvitaan pieni tönäisy ystävältä, naapurilta, sossulta, lääkäriltä tai tuntemattomalta vastaantulijalta. Sitä parempi tönäisy mitä epävirallisempi ja tahattomampi. Näin olen ihmisten kokemuksia tulkinnut.

Tönäisy on asia, joka saa näkemään mahdollisuuden, haluamaan, muuttamaan halun tahdoksi ja tavoitteeksi. Ihan pieneksikin.

Kun Miia saapui terassille, hän ei tiennyt, että Samuli ja Jani ovat ‘niitä syrjäytyneitä’. Jossakin vaiheessa uintireissua Miia puhui jotakin pitkäaikaistyöttömistä, mihin kuulin Samulin hiljaa vastaavan: “Mä olen yksi niistä”.

Onneksi Miiällä on huono kuulo eikä meidän tarvinnut alkaa harjoitella niitä vuorosanoja, jotka tyypillisesti käydään “auttajan” ja “autettavan” välillä ja jotka eivät johda juuri mihinkään.

Kun pitkäaikaistyötön Samuli menee pitkäaikaistyöttömän lokeroon, hänen maailmansa pienenee. Surffiopettajaksi ja elämysohjaajaksi valmistuneen Samulin maailma on laiveampi ja useammat asiat mahdollisia.

Yhteiskunta odottaa työttömältä luovia ratkaisuja, mutta samaan aikaan kutistaa hänen mahdollisuuksiensa maailmoita. Mitäpä jos sosiaalialan ihmiset alkaisivatkin vähän kapinallisiksi ja improvisoisivat?

Lähtisivät ulos virastoista ja kohtaisivat asiakkaat kahviloissa ja puistossa – näyttäisivät, että asiakas on ammatillisen rajanylityksen ja pienen taloudellisen panostuksen arvoinen. Virasto-

jen odotustiloissa ja vastaanotoilla rakennettavan ongelmaidentiteetin suojiin asiakkaan on aivan liian helppoa jäädä luoppaamaan. Silloin jäävät vaihtoehtoiset maailmat näkemättä.

Joskus elämä on niin hankalaa, että mielikuvitus ei lennä eivätkä myönteiset kuvitelmat kuljeta elämää eteenpäin. Vastaantulijan, vertaisen tai viranomaisen pelkkä oleminen, eläminen ja tekeminen voivat synnyttää hyvän mielikuvan, sen pienen tarvittavan tönäisyn.

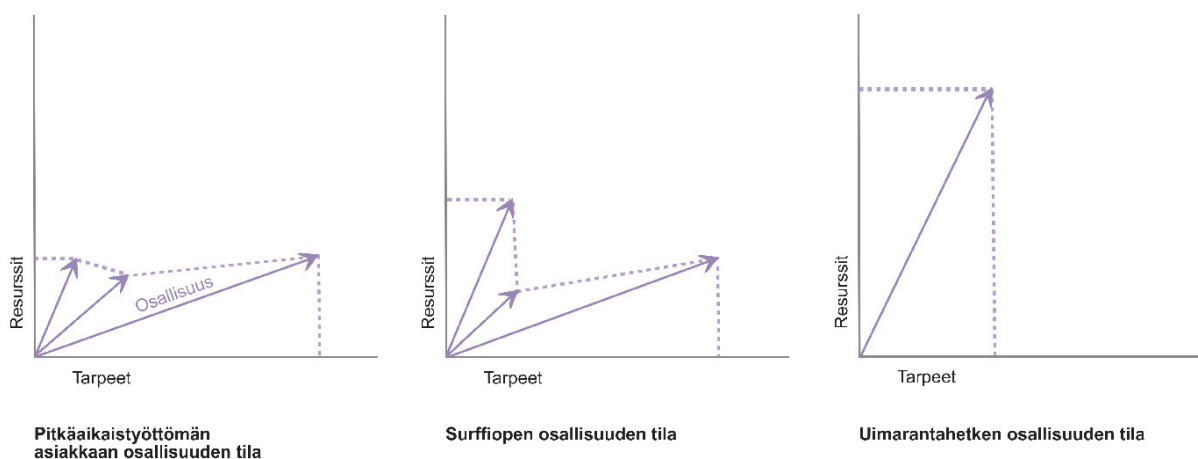
Uintireissu saattoi olla Samulille sellainen. Miia näki (koska hänellä on huono kuulo) Samulin vertaisenaan.

Kikattelimme ja hyppelimme pelkkää kuumaa kesän ja lämpimän järviveden riemua. Siinä polskiessamme Samuli sanoitti kokemuksensa näin: “Kiva olla teidän kanssa. Nyt muistan taas, että toisinkin voisi olla.

Blogiteksti on julkaistu Tatsin verkkosivuilla 26.9.2014. tatsi.org/luovaa-hulluutta-sosiaalityohon

Näillä kolmella osallisuuden tilalla (kuvio 1) havainnollistamme sitä, että elämme samanaikaisesti erilaisissa suhteissa, ja että jokaisessa suhteessa vaikuttaa samanaikaisesti useampi voima. Pitkäaikaistyötön asiakas on suhteessa muun muassa sosiaaliturvan käytäntöihin, työvoimapalveluihin, kansalaisyhteiskuntaan ja lähimmäisiin. Näissä suhteissa ja niiden erilaisissa pisteissä yhteydet hyvinvoinnin lähteisiin ja toiminnan mahdollisuuksiin vaihtelevat. Osassa näitä suhteita asemat hierarkioissa muuttuvat nopeasti ja voivat aiheuttaa ketjureaktioita. Suhde tulevaisuuteen voi muuttua hetkessä dramaattisesti. Satunnainen hetki uimarannalla auttoi Samulia löytämään yhteyden johonkin piiloutuneista tarpeistaan, vapauteen, luovuuteen, osallistumiseen tai johonkin aivan muuhun tarpeeseen.

Samulin elämä ei muuttunut hetkessä, mutta hetki uimarannalla painui hänen mieleensä merkinä vaihtoehdosta. Se oli yksi niistä merkeistä, jota seuraten hän vähä vähältä keräsi tahdonvoimaansa. Kolme vuotta blogikirjoituksen jälkeen liki 40-vuotias Samuli on valmistumassa ensimmäiseen ammattiinsa.

Kuvio 1. Kolme osallisuuden tilaa.

Sosiaalipsykologinen perusta

Ihminen havaitsee asiat, joihin se tahdollaan suuntautuu. Tahto puolestaan edellyttää uskoa siihen, että aikomuksilla on todellinen mahdollisuus toteutua (Juti 1999, 214). Tuija Kotiranta (2008, 72) on väitöskirjassaan eritellyt kolmenlaista tahtoa. Niistä ensimmäinen on voimaa – tekojen vaatimaa henkistä energiaa. Puhutaan tahdon voimasta ja voimakastahtoisuudesta. Toisekseen tahto voi olla henkistä toimintaa, jolla on voima, suunta ja kohde. Tällainen tahto on lähellä haluamista ja toivomista. Kolmanneksi tahto voi olla deliberatiivista ja vaihtoehtoisten ratkaisujen pohjalta syntyvä aikomus ja päätös.

Käyttäytymistieteellisessä interventiotutkimuksessa ollaan melko yksimielisiä siitä, että terveyskäyttäytyminen ei muutu pelkästään valistamalla terveellisistä elintavoista (esim. Hankonen 2011). Ennen kaikkea tarvitaan motivaatiota. Koska ihmistä ei voi pakottaa tahtomaan, kysymme: mikä saa ihmisen tahtomaan?

Edellä esitimme sosiologisten ja sosiaalipoliittisten tutkimusten kautta, että monenlaiset toimintaympäristöön, valtasuhteisiin ja kulttuuriin liittyvät tekijät vaikuttavat tarpeisiin ja käytettävissä oleviin resursseihin. Tämän alaluvun väitteemme on, että yhteydet aineellisiin ja aineettomiin hyvinvoinnin lähteisiin synnyttävät motivaatiota ja tahdonvoimaa. Olemme valinneet tässä tarkempaan tarkasteluun akateemisessa keskustelussa asemansa vakiinnuttaneet Edward Decin ja Richard Ryanin (1985) itseohjautuvuusteorian, Aaron Antonovskyn (1987) salutogeenisen terveyden edistämisen teorian, Albert Banduran (1977) minäpystyvyyden sekä Martin Fordin (1992) teoretisoinnin motivaatiosta, koska ne menevät paikoitellen päällekkäin ja siksi keskustelevat toistensa kanssa.

Ryan ja Deci (1985) esittävät itseohjautuvuusteoriassaan, että ihmisen kolme psykologista perustarvetta ovat omaehtoisuus (*autonomy*), kyvykkyyden osoittaminen (*competence*) ja yhteenkuuluvuus (*relatedness*). Kun nämä tarpeet tyydyttyvät, syntyy sisäinen motivaatio. Sisäisen motivaation puolestaan tiedetään olevan yleensä ulkoista motivaatiota palkitsevampaa. Teoriaa itseohjautuvuudesta on sovellettu useissa interventiotutkimuksissa, joissa autonomian on todettu tukevan hyvinvointia ja lisäävän terveyttä edistäviä valintoja. On selvää näyttöä muun muassa siitä, että autonomiaa tukeva opetustyyli eli valinnanvaran tarjoaminen ja ihmisten vilpittömän kuuleminen johtavat suotuisampaan liikuntakäyttäytymiseen, Hynysen ja Hankosen (2015, 483) katsausartikkelissa kerrotaan.

Frank Martela ja Richard Ryan (2015) ovat päivittäneet itseohjautuvuuden teoriaa empiiristen tutkimustensa perusteella ehdottamalla neljänneksi psykologiseksi perustarpeeksi hyvän tekemistä (*benevolence*). Kaikkein heikoimmassa asemassa olevien näkökulmasta tämä onkin olennainen lisäys. Pitkään köyhyyttä kokeneiden teksteistä kuuluu puute elämän ennakoitavuudesta, itsemääräämisestä, vallasta ja siitä, ettei heillä ole tilaisuutta panostaa yhteiseen hyvään. Kun sitten on avautunut tilaisuus tehdä hyvää, on samalla versonut kokemus merkityksellisyydestä ja arvokkuudesta – ja yhtä lailla myös arvosta ja arvostamisesta. (Isola ym. 2016.)

Tässä kohdin lähestytään Aaron Antonovskyn (1987) salutogeenisen terveyden edistämisen teoriaa. Sen ytimessä on koherenssin tunne, joka auttaa ihmistä ottamaan käyttöönsä muita voimavarojaan. Antonovskyn mukaan ihminen ei ole koskaan joko terve tai sairas, vaan terveys ja sairaus elävät ihmisessä jatkumoina. Koherenssin kannalta keskeinen tekijä on elämän ja elinympäristön ymmärrettävyys (*comprehensibility*), se, minkä verran elinympäristö ja elämä tapahtumineen ovat järkeen käyviä ja ennakoitavia. Elämän hallittavuus (*manageability*) puolestaan tarkoittaa, että omiin asioihin pystyy vaikuttamaan.

Elämän ymmärrettävyys ja hallittavuus tulevat erityisen lähelle itseohjautuvuusteorian autonomiaa mutta myös kyvykkyyden osoittamista. Yksilön tai yhteisön autonomia edellyttää toimintaympäristön ymmärrettävyyttä ja hallittavuutta, ja koska ihminen liikkuu ympäristöstä toiseen, kyky toimia ja vaikuttaa vaihtelee ympäristöittäin. Tässä kohdin edellä mainitut teoriat keskustelevat Max-Neefin (1991, 32–33) yhdeksän perustarpeen kanssa, erityisesti ymmärtämisen, osallistumisen ja luovuuden tarpeiden kanssa.

Merkityksellisyys (*meaningfulness*) on Antonovskyn teoriassa koherenssin kolmas ulottuvuus. Kokemus merkityksellisyydestä ohjaa ihmistä panostamaan voimavarojaan valitsemiinsa asioihin. Kolmesta koherenssin ulottuvuudesta Antonovsky pitää merkityksellisyyden kokemusta tärkeimpänä, sillä jos ei koe elämänsä ja maailmaansa merkitykselliseksi, ei sitä voi myöskään ymmärtää ja hallita. (Antonovsky 1987, 15–22.) Antonovsky tukeutuu pitkälti logopedian perustajan Viktor Franklinin (esim. 2002) ajatuksiin: Frankl selvisi keskitykseltä ja ymmärsi henkisen selviytymisen kannalta tärkeää olevan mahdollisuuden

paeta mielikuvissaan pakottavan tilanteen ulkopuolelle. Käsittelemme merkityksellisyyden kokemuksen muotoutumista tarkemmin seuraavassa alaluvussa.

Niukkuudessa merkityksellisyyden kokemus on altis katoamaan. Niukkuuden aiheuttamia muutoksia on vasta viime aikoina alettu paikantamaan aivoissa (Mani ym. 2013; Haushofer & Fern 2014; ks. myös Sokka 2017). Jo tutkitun perusteella on syytä olettaa, että aineellisessa niukkuudessa osa sisäistä kapasiteettia piiloutuu, kun yhteys omiin tarpeisiin ja potentiaaliin katkeaa. Myös tulevaisuus hupenee. Elämä etenee päivä kerrallaan sinnitellen. (Isola ym. 2016.)

Pitkäaikaisen niukkuuden, sukupolvelta toiselle siirtyvän huono-osaisuuden ja miksei myös päihteiden käytön kohdalla on pantava merkille, että on vaikea tahtoa tai asettaa tavoitteita, jos yhteyttä omaan potentiaaliin, omiin tarpeisiin ja tulevaisuuteen ei ole ja jos mieli on synkkä. Motivaatiolla ei ole silloin tilaa kehittyä, sillä mitä ei koeta mahdolliseksi, sitä ei myöskään tavoitella.

Martin Fordin (1992) mukaan motivaatio kasvaa tavoitteissa, (myönteisissä) tunteissa ja toimijauskomuksissa: Ihminen motivoituu, kun hänellä on tavoite, jota kohti suunnata toimintaansa. Selviytymisuskomukset muotoutuvat vuorovaikutuksessa ympäristön tarjoamien mahdollisuuksien kanssa. Motivaatio syntyy myönteisesti virittyneessä mielessä, ihmisessä, joka uskoo omien ja yhteisten voimavarojen avulla saavuttavansa jonkin asian.

Toimijauskomusten käsite tulee lähelle Albert Banduran (1977) minä-pystyvyyttä (*self-efficacy*). Ihmisen pystyvyyden kokemuksesta riippuu, mitä hän tavoittelee ja miten uskoo saavuttavansa tavoitteet. Pystyvyyteen vaikuttavat toimintaympäristö ja sen tarjoamat mahdollisuudet. Banduran mukaan sellaiset ihmiset, joilla on hyvä pystyvyyden tunne, ottavat haastavampia tehtäviä vastaan. Tiedetään myös, että myönteisesti virittyneet ihmiset saavuttavat tavoitteita muita paremmin (esim. Kavanaugh 1985). Toiveikkaus vahvistaa pystyvyyden tunnetta.

Kohti synteisiä: osallisuuden viitekehys

Osallisuus ei ole rakenteellinen saati yksilöllinen ominaisuus, vaan kokemuksena yhtä lailla kuin resurssina ymmärrettyinä se rakentuu vuorovaikutuksessa ihmisten sekä ihmisten ja luonnon välillä (ks. Hoggett 2002; Hirvilampi 2014, 21).

Osallisuuden avulla voidaan ylittää yksilön ominaisuuksiin palautuvat selitykset ja häivyttää psykkinen, sosiaalisen, talouden, kulttuurin ja luonnon jokseenkin häilyviä rajoja (ks. esim. Koivunen 2010). Osallisuus on olemista, toimimista, osallistumista ja prosesseja erilaisissa suhteissa, joissa vapaudet ja oikeudet vaihtelevat. Tämä kaikki vaikuttaa toimijuuden mahdollisuuksiin ja rajoituksiin eli siihen, miten ihminen pystyy ja tulkitsee pystyvänsä vaikuttamaan resurssihinsa ja tarpeisiinsa (esim. Bandura 1977; Ford 1992: *toimija-uskomukset*; Thompson & Wildavsky 1986: *selviytymisstrategiat*).

Kun rahaa on liian vähän, sosiaaliturva riittämättömän ennakoitavaa ja käytettävissä olevaan aikaan uhkaa hukkaa, elämä lukittuu. Eletään rutiinien ja lyhytjänteisen ajan ehdoilla, voimattomuutta ja toivottomuutta tuntien ja riskejä karttaen (Kaartinen 2015). Sosiaaliset suhteet vähenevät. Kapasiteettia jää käyttämättä, mahdollisuudet leikkautuvat näköpiiristä eikä elämässä jää tilaa myönteiselle sattumanvaralle. (Mani ym. 2013; Mullainathan & Shafir 2013; Haushofer & Fern 2014; Isola ym. 2016; Isola & Siukola 2017.)

Hyvinvointi lisääntyy, kun omalle ajalle löytyy arvo mielekkään tekemisen myötä. Tai kun elämä muuttuu ennakoitavammaksi. Työmarkkinatukea on haettava joka kuukausi, kun taas takuueläke maksetaan hakematta. Eläke tarkoittaa siis ennakoitavuutta ja hallittavuutta. Merkityksellisyyden lähteitä pystyy etsimään paremmin silloin, kun tuntee pystyvänsä hallitsemaan aikaansa ja elämäänsä (Isola ym. 2016; Isola 2017). Vastentahtoinen mitäntekemättömyys, voimattomuus ja jatkuva yksinäisyys eivät ole sitä joutilaisuutta, joka muuttuu inhimillisen toiminnan potentiaaliksi (Max-Neef 1991). Vasta pakottavuuden tunteen poistuminen vapauttaa resurssia ja vahvistaa yhteyttä luovuuteen.

Pitkäaikaisessa niukkuudessa ihminen saattaa menettää myös tilaisuudet liittyä niihin vuorovaikutusprosesseihin, joissa merkitykset syntyvät ja muuttuvat. Ymmärtääksemme merkityksellisyyden ja merkitykset-

tömyyden kokemuksia käännyimme semiotiikan puoleen, onhan merkityksellisyyden kokemus sukua merkityksille.

Kokemus on merkityssuhde ihmisen, hänen toimintansa ja toimintansa kohteen välillä (Perttula & Latomaa 2008) Merkityksellisyyden kokemuksen määrittelemme siten merkityssuhteiksi, joissa ihmiselle tärkeät ajatuskokonaisuudet ja myönteiset tuntemukset yhdistyvät ihmisten välisessä monimuotoisessa toiminnassa, esimerkiksi sanoissa, liikkeissä tai musiikissa.

Pragmaattisessa semiotiikassa tarkastellaan merkin eli sanan, kuvan tai symbolin vaikutusta vastaanottajassa (Veivo & Huttunen 1999, 14–15; 17; 35–36; 40–42). Ihmiset virittäytyvät jatkuvasti toisiinsa. Katse tai ihmisten välillä tapahtuva liike on merkki, joka vaikuttaa objektinsa eli vastaanottajansa autonomiseen hermostoon. Muutokset voidaan todentaa esimerkiksi sydämen sykkeen muutoksina. (Itävuori ym. 2015; Karvonen ym. 2015; Kykyri ym. 2016.)

On myös havaittu, että jos ihminen on tietoinen nähdystä tulemisestaan, hermosto reagoi siihen. Samaa vaikutusta ei ollut epäsuoralla katseella tai pelkästään silmistä otetulla kuvalla. (Myllyneva 2016; Helminen 2017.) Terapiavastaanoitoilla puolestaan huomattiin kuuntelijan ihon sähkönjohtavuuden vahvistuvan ja kertojan heikkenevän. Tutkijat avaavat tulosta metaforisesti: Kertojan taakka ikään kuin siirtyy terapeutin kannettavaksi, ja tämä näkyy kiihtymyksestä kertovana sähkönjohtavuutena (Peräkylä ym. 2016). Nähdystä tai kuulluksi tulemisen fysiologinen tunne on merkki, jota vastaanottaja tulkitsee.

Merkki voi siis olla katse, kosketus, valokuva, sana tai teksti, kulttuurin tuotos, luontoesine tai -ilmiö. Se voi olla nähdystä tai kuulluksi tulemisen jälkeinen fysiologinen tunne tai tajunnallinen mielikuva. Merkitykset puolestaan ovat ajassa ja paikassa muuttuvia merkkien käsitteellisiä sisältöjä. Ne muotoutuvat ihmisten tai muiden olevaisten välisissä prosesseissa ihmisten käsitteellistäessä maailmaa järkensä ja tuntemuksiensa perusteella.

Ihmisen mieli rakentuu ja tapahtuu ihmisten välillä tunteissa, yhteisissä kokemuksissa, ajatuksissa ja merkityksenantoprosesseissa (esim. Siegel 2010, Seikkula ym. 2015; myös Veivo ja Huttunen 1999, 15). Virittäytymällä pääsemme lähemmäs toistemme kokemuksia ja yhteisiin merkityksenantoprosesseihin. Pitkittyneessä niukkuudessa sosiaaliset suhteet vähenevät ja sosiaalisen alue etääntyy. Satunnaiset ja pysyvät kontaktit tunteineen, sydämen sykkeineen ja hikoiluineen vähenevät. Merkitykset muotoutuvat pienemmissä piireissä ja merkityksellisyys ei pääse juurtumaan.

Miranda Fricker (2007) lähestyy tähän liittyvää asiaa episteemisen epäoikeudenmukaisuuden käsitteen kautta: syrjityillä ja valtaa vailla olevilla ihmisryhmillä ei ole termejä ja käsitteitä kuvaamaan epäoikeudenmukaisuuden kokemuksiaan (myös Hoggett 2001). Thompsonin ja Wildavskyn (1986) kulttuurisen köyhyyden teoriaan ja Max-Neefin (1991) tarveteoretisointiin sovellettuna tämä voi tarkoittaa sitä, että erilaiset ryhmät tai yhteisöt eristäytyvät myös siksi, ettei heidän saatavillaan ole tarvittavia välineitä ja vuorovaikutusympäristöjä. Jotta voi ajaa asiaansa, on pystyttävä sanoittamaan kokemuksena.

Episteeminen epäoikeudenmukaisuus tarkoittaa sitäkin, että huono-osainen tai kouluttamaton ihminen ei välttämättä hallitse oikeita tai soveliaita termejä, joilla hänet hyväksyttäisiin keskusteluihin. Dialogin mahdolliseksi tekevää ja yhteiskuntaryhmät ylittävää yhteistä harmaata aluetta ei pääse muodostumaan.

Seuraava köyhyyskertomuksista poimittu lainaus kertoo olemisen tilasta, jota kertomuksissa kuvaillaan myös pakon, vankilan ja elinkautisen metaforilla ja kuolemanfantasioilla:

Tiedän pystyväni parempaan, mutta olen kuin hämähäkin seittiin jäänyt hyönteinen. Mitä enemmän pyristelen, sitä pahemmin takerrun toivottomuuden verkkoon. Odotanko kuolemaa ja vapauttavaa pistosta, vai olisiko sittenkin toivoa paremmasta?

Vaikka merkityksellisyyden kokemukseen tarvitaan yhteys ihmiseen tai muuhun olevaiseen, merkityksellisyys ei kuitenkaan synny välittömässä ihmisten välisessä tunteiden maailmassa, vaan siihen tarvitaan myös irrottautuminen tässä olevasta hetkestä. Merkityksellisyyden kokemuksen muotoutuminen on liikettä tämän tässä olevan ja sen ulkopuolisen maailman välillä. Prosessia voidaan kuvata myös immanenssin ja transsendenssin, arjen ja utopian, kiihtymyksen ja tyyneyden suhteena mutta köyhien kokemuksiin peilaten myös pakottavuuden ja vapauden, toivon ja toivottomuuden eli kaikenlaisen niukkuuden ja väljyyden vuoropuheluna (ks. Isola ym. 2016; vrt. myös Tarasti 2004, 85–91; vrt. myös Mullainathan & Shafir 2013: *scarcity vs slack*).

Pakottavasta tilanteesta voi hetkellisesti irrottautua mielikuvituksen avulla. Se on sukua Max-Neefin (1991) esittämistä inhimillistä tarpeista ainakin joutilaisuudelle ja luovuudelle, joiden tyydyttyminen tarvitsee seurakseen uteliaisuutta, tyyneyttä, ajallista väljyyttä, leikkiä, unelmointia, mietiskelyä, intohimoa, päättäväisyyttä ja keksimisiä – olemisia ja tekemisiä, jotka kovin helposti piiloutuvat pitkäaikaisten vaikeuksien keskellä.

Psykiatriassa puhutaan mentalisaatiosta, kyvystä pohtia omaa ja toisten ihmisten näkökulmaa ja kokemusta (Larmo 2010; Pajulo ym. 2015). Konkreettisesti se voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että vaikeassa tilanteessa ihminen pystyy kuvittelemaan vierelleen lohduttavan tai hyviä neuvoja antavan ystävän. Yhteiskuntatieteissä on yhä useammin alettu käyttää resilienssiä (Saari 2015), jolla tarkoitetaan kykyä kestää toistuvia vastoinkäymisiä. Sekä mentalisaatio että resilienssi edellyttävät tilaisuutta irrottautua välittömästä hetkestä, mentalisaatioissa tunteesta ja resilienssissä vastoinkäymisestä.

Kaikki edellä kirjoitettu liittyy toimijuuteen. Toimijuutta käsitelleitä yhteiskuntatieteilijöitä (esimerkiksi Giddens 1984; Heiskala 2000; Lister 2004; Hoggett 2001) yhdistää ajatus siitä, että toimijuus on tulevaisuuteen orientoitunutta ja että se edellyttää luovuutta (Heiskala 2000), tiedostamista (Hoggett 2001) tai reflektiota (Lister 2004). Osallisuus semioottisista prosesseista on osallisuuden välttämätön ehto, mutta ei vielä takaa toimijuutta, vaikka onkin sen ehdoton edellytys. Vasta kun ihminen ottaa etäisyyttä rutiineihin, tunteisiinsa tai muuten välittömään hetkeen, tulee niistä tietoiseksi tai päättää tehdä toisin, hän muuttuu tulevaisuuteen suuntautuneeksi, luovuudesta ammentavaksi toimijaksi.

Monien vaikeuksien keskellä irrottautuminen niiden ”tuolle puolen” ei ole helppoa, koska siihen tarvittaisiin väljyyttä, jota pakottavalta tuntuvassa arjessa ei ole. Vaikeuksissa myönteiset merkit ja merkitykset yhtäältä piiloutuvat tai niissä ei ole riittävästi voimaa pitämään turvaväliä vaikeuksiin tai ottamaan etäisyyttä niihin edes hetkeksi. Toisaalta juuri hyväksyvä katse voi olla juuri se tarvittava merkki, joka auttaa irrottautumaan kielteisistä tunteista ja auttaa niiden tuolla puolen rakentamaan myönteisiä merkityksiä. Merkityksellisyydestä voi kehkeytyä elämään tarvittavaa väljyyttä, joka ainakin osittain kompensoi taloudellista niukkuutta.

Anna Craft (2001, 56–59) nimeää mahdollisuusajatteluksi (*possibility thinking*) kutsumansa luovuuden yhdeksän tunnuspiirrettä. Kun ne toteutuvat, ihminen pystyy tunnistamaan ja ratkomaan ongelmia. Yhdeksän tunnuspiirrettä ovat päämäärätietoisuus, kekseliäisyys, toiminta (luovuus tarvitsee Craftin mukaan aina toimintaa), avoimuus kehitymiselle, syvälinen suuntautuminen sisältöön tai taitoon, uskallus ottaa riskejä, mielikuvituksenellisuus, kysymysten kysyminen ja leikki. Craftin empiriaan pohjautuva jäsenitys kulkee monin paikoin käsi kädessä Manfred Max-Neefin (1991) tarveteoretisoinnin ja Martha Nussbaumin (2011) toimintavalmiuksien kanssa.

Nussbaumin mukaan kyky leikkiä ja tilaisuudet käyttää mielikuvitusta rakentavat olennaisesti toimintavalmiuksia. Myös Max-Neefin (1991) mukaan leikki, pelit, uteliaisuus ja hämmästyttävät joutilaisuuden ja luovuuden tarpeita ja auttavat ihmisiä ottamaan käyttöönsä enemmän potentiaaliaan. Richard Sennett (2004, 201) puolestaan kirjoittaa siitä, kuinka rituaalit tai seremoniat voivat hajottaa ja rakentaa hierarkioita uudelleen, jolloin ihmiset pääsevät hoitamaan eriarvoisuuden ja epäoikeudenmukaisuuden kokemuksiaan. Metsä, taide, myytit, sadut, tarinat ja musiikki muiden muassa tarjoavat pitkäaikaisissa vaikeuksissa kamppaileville keinon käydä tuolla puolen ammentamassa merkityksiä ja merkityksellisyyttä elämään. (Kaplan & Kaplan 1989; Piela 2010; Annerstedt & Währborg 2011; Hole ym. 2015.)

Aikaisemmin esitellyssä Samulin tapauksessa (ks. s. 13) iltapäivä uimarannalla saattoi olla yksi merkki, joka sai merkityksen haaveesta paremmasta tulevaisuudesta. Hetki irrotti hänet jostakin pakottavasta tästä hetkestä, sai virittäytymään myönteisesti ja haaveilemaan.

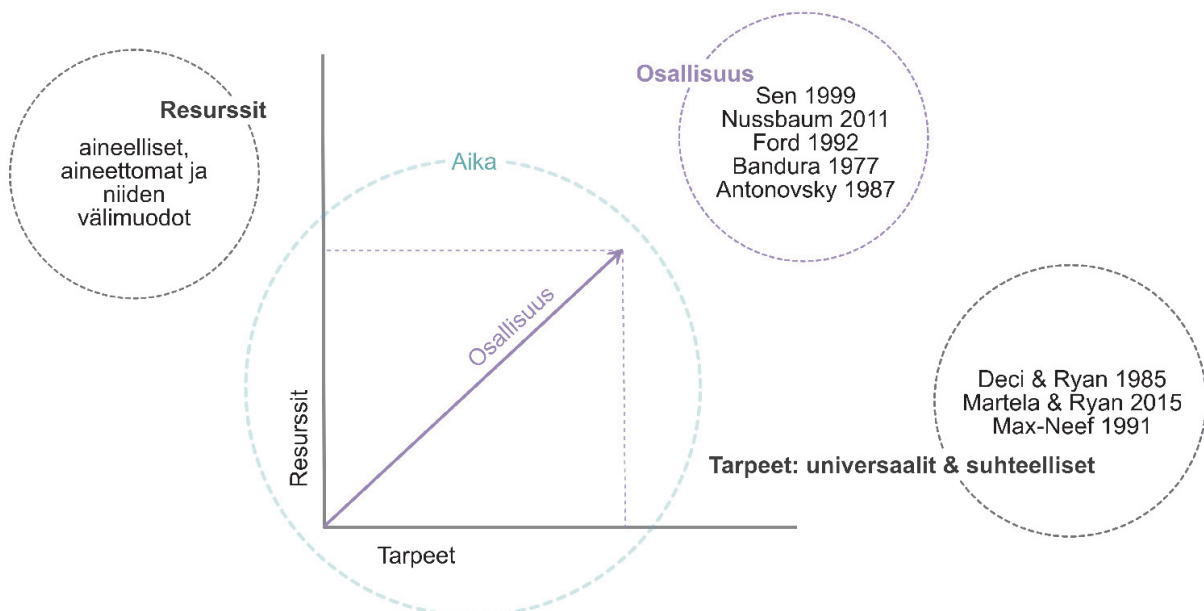
Mitä uutta syntyy, kun pyörittää erilaisia sosiaalipoliittisia, sosiaalipsykologisia ja semioottisia teoria-aparaatteja keskenään? Johdannossa määrittelimme osallisuuden yhteydeksi omiin tai yhteisiin hyvinvoinnin lähteisiin, jotka voivat olla aineellisia, aineettomia tai jotakin niiden välistä. Nyt tarkennamme määritelmää.

Sosiaalipoliittisten linssien kautta tarkasteltuna osallisuus on kiinnittymistä hyvinvoinnin lähteisiin ja vapautta tavoitella itsensä, yhteisönsä tai yhteiskunnan arvostamia asioita (Sen 2013). Osallisuus on myös vapautta osallistua resurssien jakamiseen (Sen 1999; Nussbaum 2011). Se on vapautta tyydyttää myös toisille vastakkaiset inhimilliset tarpeet, kuten osallistumisen ja joutilaisuuden tarpeet (Max-Neef 1991). So-

siaalipsykologiasta opimme, että minä-pystyvyys ja toimijauskomukset (Bandura 1977; Ford 1992) rakentuvat ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa muun muassa autonomian, kyvykkyyden osoittamisen, hyvän tekemisen, elämän hallittavuuden ja ymmärrettävyyden kautta (Deci & Ryan 1985; Antonovsky 1989; Martela & Ryan 2015).

Semiotiikasta opimme, että osallisuus tarvitsee rakentuakseen ihmisten tai ihmisten ja luonnon välisen vuorovaikutuksen, jossa merkityksellisyyden kokemukset ja usko omaan toimijuuteen kasvavat ja kehittyvät. Ne ovat tärkeitä, jotta ihminen jaksaa yrittää vaikuttaa esimerkiksi epäreilulta tuntuvaan resurssien jakoon. Vaikka osallisuus syntyy vuorovaikutussuhteissa, siihen tarvitaan myös väljyyttä, vapautta etäännyä välittömästä vuorovaikutuksen, osallistumisen ja tunteiden maailmasta. Osallisuus on siten myös epäkronologista liikkumista menneen, nykyisen, tulevan ja utopian välillä. Vasta silloin toteutuu osallisuuden ehto kuulumisesta sellaiseen kokonaisuuteen, jossa pystyy vaikuttamaan oman elämänsä kulkuun.

Teoriasynteesiä havainnollistamme Thompsonin ja Wildavskyn (1986) ajattelusta johdetulla osallisuuden tilalla (kuvio 2). Resurssit ja tarpeet vaihtelevat kolmannen akselin eli osallisuuden mukaan. Aika on neljäs akseli, joka laajentaa koko kuviota eli mahdollisuuksien maailmoita jopa utopioiden puolelle.

Kuvio 2. Osallisuuden viitekehys.

Mihin osallisuuden viitekehys johdattaa?

Suomalaisessa hyvinvointivaltiossa on oletettu tulonjako- ja sosiaalipolitiikan luovan ikään kuin itsestään yhteisyyttä ja vertaisuutta. Kun näin ei kuitenkaan ole tapahtunut, ihmiset ovat alkaneet erkaantua toisistaan. Puhutaan kokemusmaailmojen eriytymisestä ja sosiaalisten etäisyyksien kasvamisesta. Kun ihmiset eivät enää virittäydy toistensa maailmoihin, yksistä aletaan puhua laiskoina ja toisista ahneina, ilmiöitä tarkemmin erittelemättä ja ymmärtämättä.

Kaikkein heikoimmassa asemassa elävien eli suurin piirtein alimman tulokymmenyksen ihmisten näkökulmasta sosiaaliturvajärjestelmän pitäisi turvata ennakoitava ja kohtuullinen toimeentulo. Järjestelmän pitäisi olla niin ymmärrettävä, että siinä pystyy hoitamaan omia asioitaan. Väitämme myös, että järjestel-

män pitäisi vastata merkityksellisyyden tarpeeseen ja siihen, että ihmiset yhteiskuntaryhmästä riippumatta voisivat kokea yhteisyyttä – tai kuten ennen sanottiin, vertaisuutta.

Siukola ja Isola (2017, 216) ovat pohtineet suomalaisen hyvinvointijärjestelmän ansioita ja pulmakohtia pitkään aineellista niukkuutta kokeneiden ihmisten kertomusten valossa. Suomalaisen järjestelmän ansiot ovat yhdenvertaisuuden takaava byrokratia ja pyrkimys universalismiin. Pulmana on kuitenkin sosiaaliturvan syyperustaisuus. Jos Suomessa asuva ei iän, sairauden, vamman, työttömyyden tai perheellistymisen takia pysty ansaitsemaan toimeentuloaan, hänellä on syy eli peruste saada taloudellinen turva sosiaalivakuutuksesta tai verorahoista. Syyperustaisuus on periaatteena tasapuolinen, mutta kasvottomassa järjestelmässä ei onnistuta kuitenkaan jakamaan tuiki tarpeellista merkityksellisyyden kokemusta pitkäaikaistyöttömälle. Nancy Fraserin (1997) ajatteluun tukeutuen Isola ja Siukola hahmottelivat karkeaa nelikenttää erilaisista tavoista järjestää hyvinvointia sen mukaan, a) miten niissä jaetaan tunnustusta ja b) kuinka muokattavia (affirmatiivinen) tai epäkohtia korjaamaan pyrkiviä (transformatiivinen) ne ovat.

Taulukko 2. Transformatiivinen tai affirmatiivinen sosiaalipolitiikka ja tunnustus asettavat hyvinvointivaltion rajat.

	Transformatiivinen (muuttuva)	Affirmatiivinen (mukauttava)
Tunnustava	<ul style="list-style-type: none"> • Tunnustava hyvinvointivaltio • Universaali mutta yksilöllinen / ei "one size fits all" • Sosiaalivakuutus • Omaehtoista toimijuutta tukeva • Voimavaralähtöinen ja välittävä • Intersektionaalista eriarvoisuutta purkava 	<ul style="list-style-type: none"> • Aktivoiva hyvinvointiyhteiskunta • Vastikkeellinen • Ehdollisesti tunnustava, ongelmalähtöinen • Tarveharkintainen, yksilön todistustaakka • Välillisesti eriarvoisuutta syventävä
Ei-tunnustava	<ul style="list-style-type: none"> • Nykyinen hyvinvointivaltio • Universaali ja yhdenvertainen • Syyperustainen sosiaalivakuutus • Korkea työllisyys • Byrokraattinen, kasvoton • Sensitiivinen vain taloudelliselle eriarvoisuudelle? 	<ul style="list-style-type: none"> • Markkinaehtoinen/filantropia • Jokaisen oma vastuu, yksityisvakuutus • Yhteisöjen vastuu "heikoimmasta" • Ei tarvetta ottaa kantaa eriarvoisuuteen (yksilön/yhteisöjen ongelma)

Yksilöllisen tunnustamisen ratkaisut ovat aina jossakin määrin suhteellisia eli ajasta, paikasta ja suhteesta riippuvaisia. Emme voine enää pitäytyä yksinomaan perinteisissä "one size fits all" -ratkaisuisa, vaan yksilölliset ratkaisut on poimittava laajasta keinovalikoimasta. Tämä ei suinkaan tarkoita universalismin hylkäämistä vaan pikemminkin päinvastoin: on etsittävä ja löydettävä sellaisia toimintoja ja palveluita, joissa jaetaan yksilöllistä tunnustusta yhteydessä muihin ihmisiin (Isola & Siukola 2017). Luontevimmin näitä keinoja kokeillaan ja sovelletaan paikallisissa yhteisöissä, kuten kylissä ja kunnissa.

Yksilölliset keinot voivat olla sellaisia, jotka Thompsonin ja Wildavskyn (1986) ajattelua seuraten voivat keikauttaa ensin hetkellisesti ja sitten pidemmäksi aikaa yksilöllisen tai yhteisöllisen selviytymisstrategian toiseksi. Tässä viitekehyksessä käyttämällämme kielellä ne voivat laajentaa osallisuuden tilaa silloin, kun yhteydet resursseihin ja omiin tarpeisiin lisääntyvät.

Kun ymmärrys erilaisten keinojen vaikuttavuudesta erilaisiin strategioihin lisääntyy, voidaan kansallisesti ja kansallisvaltion rajat ylittäen rakentaa kestävä köyhyyden torjunnan politiikkaa.

Lähestymme asiaa osallisuustyössä, jossa ihmiset yhteiskuntaryhmistä riippumatta liittyvät toisiinsa ja jossa siksi voidaan luoda ja jakaa yhteiskuntaryhmät ylittävää arvoa. Osallisuustyö perustuu ensinnäkin periaatteelle siitä, että yksilön osallisuutta omassa elämässä vaalitaan niin, että hän pystyy vahvistamaan yhteyttä omiin tarpeisiinsa ja voimavaroihinsa. Osallisuustyö tuo perinteisten hyvinvointivaltiojärjestelmän

palvelujen, kuten sosiaalityön ja kuntoutuksen **rinnalle** toiminnan periaatteen, joka ei eristä eikä perustu ongelmalähtöisiin palveluihin.

Suhde kansalaisyhteiskuntaan on läheinen, mutta osallisuustyön ei ole tarkoitus haastaa vallitsevaa julkista järjestystä. Osallisuustyön myönteisenä seurauksena voi tosin olla kansalais- ja asukasaktiivisuuden lisääntyminen ja halukkuus vaikuttaa paikallisesti tai valtakunnallisesti riskien, resurssien ja potentiaalain hallintaan.

Koska kyseessä on myös tällaisen työtteen tekeminen mahdolliseksi, osallisuustyö kytkeytyy myös uuden julkisen hallinnan (*new public governance*) viitekehykseen (Osborne 2006). Uusi julkinen hallinta on jatkoa perinteiselle hallinnolle ja sitä seuranneelle uudelle julkiselle johtamiselle (*new public management*). Perinteistä hallintoa on tarvittu hyvinvointivaltion kaikissa vaiheissa (Anttiroiko ym. 2007, 88–90), mutta se ei enää pysty ratkaisemaan 2000-luvun globaalin toimintaympäristön kysymyksiä. Uusi julkinen johtaminen ei pysty ratkaisemaan ongelmia hyvinvointivaltion hyväksi, koska se pikemminkin altistaa tilanteille, joissa hyvinvointitavoitteen sijaan tavoitteen paikan valtaakin tehokkuus (Vuori 2005, 10–12). Seuraukset näyttäisivät kohdentuvan erityisesti heikossa asemassa oleviin ihmisiin, jotka hetkellisesti tai pysyvämminkin tarvitsevat muita enemmän tukea.

Uudessa julkisessa hallinnassa johdetaan verkostoja. Suljetun ja yksittäisen organisaation sijaan painotetaan erilaisten, kuten kansalaisten, kansalaisyhteiskunnan, yksityisten toimijoiden yhteistyötä, suhteita ja verkostoja (esim. Hakari 2013, 129–132). Kansalainen nähdään yhteisönsä aktiivisena jäsenenä, joka osallistuu tai voi osallistua yhteisönsä kehittämiseen, toimintojen toteuttamiseen ja niiden arviointiin. Välillistä ja suoraa demokratiaa vahvistetaan. Kuntalaisten yhteydessä puhutaan uudesta paikallisesta hallinnasta (Lundström 2011, 83; Hakari 2013, 38–40).

Uusi julkinen hallinta vastaisi hankkeiden toteuttaman osallisuustyön tarpeisiin. Osallisuutta edistävä kehittämistyö kun tapahtuu perinteisten hallintasuhteiden, palvelujärjestelmän ja kansalaisyhteiskunnan harmaalla alueella, jota ei voida johtaa perinteisen hierarkkisen johtamisen keinoin. Uudessa julkisessa hallinnassa kootaan fragmentoituneen järjestelmän palasia yhteen ja valmistetaan asiakkaan tarpeita vastaaviin horisontaalisiin palveluketjuihin (Jalonen ym. 2011). Verkostojen hallinta, demokratian sekä palvelujen kehittäminen kulkevat jatkuvasti mukana niin, että kulloinkin reagoidaan ajankohtaisiin asioihin.

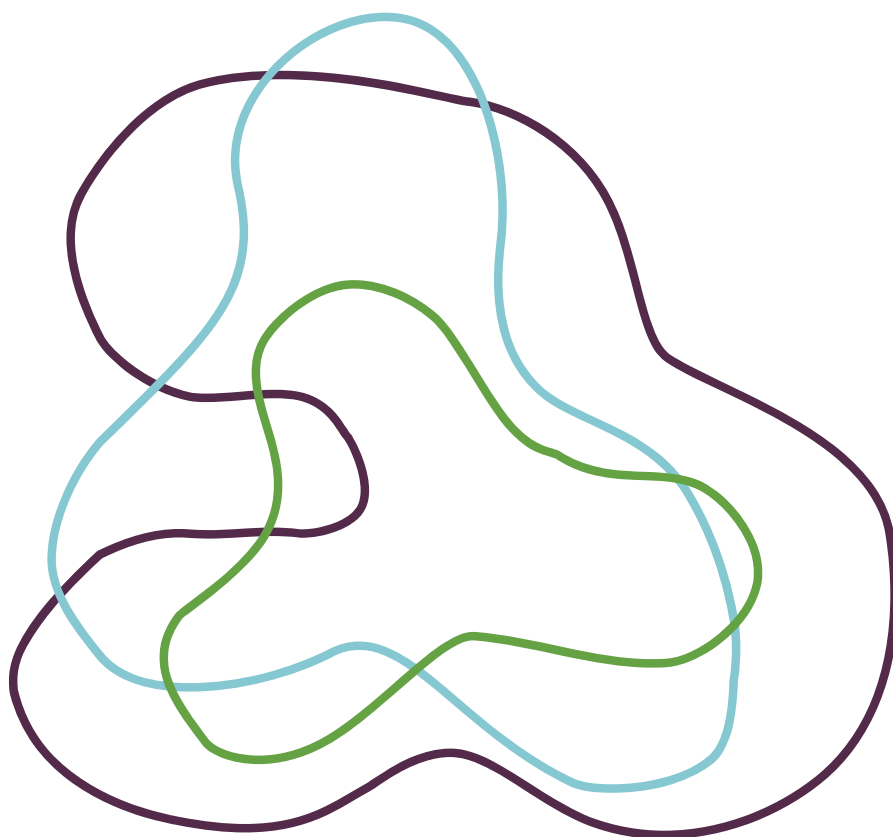
Taulukko 3. Osallisuuden rakentuminen ja johtamisjärjestelmät (Mukaien Osborne 2010; ks. myös Hakari 2013; Lundström 2011; Virtanen & Stenvall 2011)

	Perinteinen hallinto (public administration ~ 1900–)	Uusi julkinen johtaminen (new public management ~ 1970–)	Uusi julkinen hallinta (new public governance ~ 2006–)
Fokus (*suljettu / **avoin)	Poliittinen järjestelmä *	Organisaatio *	Organisaatio ympäristössään **
Hallinnan mekanismit	Hierarkia	Markkinat (perinteiset sopimukset)	Verkostot (tulosperustaiset kumppanuussopimukset)
Painotus	Politiikan luominen ja toteuttaminen	Resurssien ja suorituskyvyn johtaminen (panokset ja tuotokset)	Neuvottelemineen, yhteistyö (prosessit ja tulokset)
Valtion rooli	Yhdistävä	Sääntelevä	Monimuotoinen ja -muotoistava, mahdollistava
Kansalaisen rooli	Hallintoalamainen	Kuluttaja/asiakas	Aktiivinen yhteisönsä jäsen
Demokratian toteutuminen	Äänestäminen ja painostusryhmät	Äänestäminen, asiakastyytyväisyys ja -valinta	Äänestäminen, uudet osallistumismahdollisuudet , vuoropuhelu ja yhteistyö

Mitä osallisuus on?

Osallisuuden osa-alueet: Miten osallisuutta edistetään?

Määrittelemättömyys pitää osallisuutta koskevan keskustelun hajanaisena. Siksi jäsenämme osallisuuden viitekehystä ja konkretisoimme osallisuustyötä. Edellä kuvailtuihin teorioihin perustuen esitämme, että osallisuus voidaan hahmottaa ääriviivoiltaan aaltoilevina, sisäkkäisinä kehinä, jotka muodostuvat 1) osallisuudesta omaan elämään 2) osallisuudesta vaikuttamisprosesseihin palveluissa, lähipiirissä, elinympäristössä ja yhteiskunnassa ja 3) paikallisesta osallisuudesta, jossa pystyy liittymään erilaisiin hyvinvoinnin lähteisiin sekä elämän merkityksellisyyttä ja arvokkuutta lisääviin vuorovaikutussuhteisiin ja jossa pystyy vaikuttamaan resurssien jakamiseen. Avaamme näitä osa-alueita seuraavissa alaluvuissa.

Kuvio 3. Osallisuuden osa-alueet. Sisin, vihreä kehä: Osallisuus omassa elämässä. Keskimmäinen, sininen kehä: Vaikuttaminen ja vaikuttuminen. Uloin, violetti kehä: Paikallinen osallisuus.

Viitekehysten myötä teemme sosiologisen intervention (ks. Sulkunen 1991; myös Baert & Carreira da Silva 2010, 295), jolloin arvotamme yhden asiat toisia paremmiksi. Suhtaudumme esimerkiksi kriittisesti sellaiseen kuntouttavaan työtoimintaan tai palveluun, joka perustuu yksinomaan pakkoon ja jossa yksilön autonomiaa ei vaalita. Viitekehys ei vastaa siihen, lisäksi pitkäaikaistyöttömien osallistaminen osallisuutta. Sen sijaan se vastaa siihen, **millainen** osallistaminen lisää osallisuutta ihmisen omassa elämässään, ympäristössään ja paikallisyhteisössään. Viitekehys ei myöskään vastaa siihen, lisäksi ruuanlaiton tai arjen hallinnan opettelu osallisuutta, vaan se vastaa siihen, milloin ne lisäävät osallisuutta.

Viitekehyksessämme esittämämme osallisuuden osa-alueet ovat näköalatasanteita kaikkein heikoimmassa asemassa olevien osallisuuteen. Toivomme, että tasanteiden ympäriltä löytyy osallisuuden palasia,

joista rakentuu osallisuustyö, ihmisten väliseen yhteisyyteen perustuva toiminta, joka yhdistää asukkaat yhteiskuntaryhmästä riippumatta, paikallisen palvelujärjestelmän, varhaiskasvatuksen, sivistystyön, koulutuksen hallintoineen, elinkeinoelämän, seurakunnat, urheiluseurat ja kansalaisyhteiskunnan. Osallisuustyönä voidaan tehdä kaikkea, missä luodaan ja jaetaan yhteiskuntaryhmän ylittävää arvoa ja hyvinvointia.

Osallisuuden palaset ovat osallisuutta edistävää tietoa, periaatteita, toimintoja, toimintamalleja ja palveluja tai palvelun osia. Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke Sokran hankekauden aikana vuoteen 2020 mennessä analysoidaan kehittämishankkeiden osallisuutta edistäviä palasia ja kootaan niistä isompia kokonaisuuksia.

Osallisuuden palasia voi olla ainakin kolmentyyppisiä:

1. Koordinaattorit, tutkijat ja hanketyöntekijät keräävät havaintoja ja haastatteluja hankkeiden työntekijöiltä ja osallistujilta. Kerätty tieto seulotaan viitekehyksen läpi. Syntyy tutkimuksellista ja pelkistettyä tietoa osallisuutta edistävästä kokonaisuuksista.

Tiedon pelkistäminen tosin hävittää yksityiskohdat ja esimerkiksi alueellisen tai kohderyhmittäisen erityistiedon, mutta yleistykset ja pelkistykset palvelevat kuitenkin erityisesti lainsäädäntötyötä, laatusuosituksen laatimista sekä palvelujärjestelmän kehittämistä. Maakuntien ja kuntien palvelujen järjestäjät voivat hyödyntää pelkistettyä tietoa kilpailutuksissaan ja tilatessaan palveluita.

2. Kehittämishankkeiden lupaavat käytännöt ovat edellä mainittua yksityiskohtaisempaa, erityisempää ja käytännön työssä koeteltua tietoa. Osallisuuden lupaavia käytäntöjä on arvioitu esimerkiksi tarvelähtöisyyden, tuloksellisuuden ja levitettävyyden näkökulmasta. Niiden hiomisessa on usein käytetty jotakin lukuisista asiakasosallisuuden työkaluista, kuten yhteiskehittäjyyttä, kehittäjäasiakkaita, kokemusasiantuntijoita, asiakasraateja tai palvelumuotoilua.

Osallisuuden lupaavat käytännöt auttavat esimerkiksi maakuntia ja kuntia järjestämään palveluita ja tilaamaan tuottajilta kohdennettuja ja vaikuttavuudeltaan lupaavia palveluita, esimerkiksi eettisesti kestävää pitkäaikaistyöttömien osallistamista. Palveluntuottajat voivat käyttää niitä omien palveluidensa vaikuttavuuden ja kilpailukykyisyyden lisäämiseen.

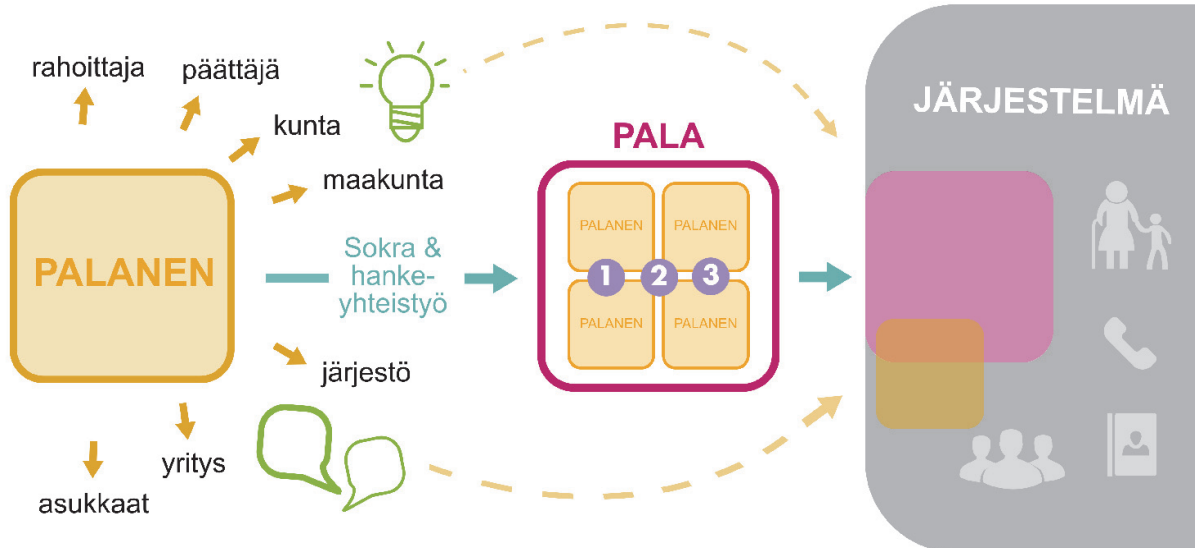
3. Pienimmät osallisuuden palaset ovat hankekäynneillä, haastatteluissa, keskusteluissa tai aineiston analyysissä esiin nousseita tiedon murusia osallisuudesta. Kun ne toistuvat riittävän monta kertaa, niistä voidaan tehdä päätelmiä. Jotta tiedon muruset eivät jää hiljaiseksi tiedoksi, ne on tärkeä kirjata muistiin.

Osallisuuden osa-alueet muotoutuivat teorian ja empirian vuoropuheluna. Keräsimme kymmenen ryhmähaastattelua Euroopan sosiaalirahaston toimintalinja viiden hankkeissa. Ensin etsimme niistä sellaisia kokemuksia, jotka näyttivät lisänneen osallisuutta. Tämän jälkeen teimme kirjallisuushakuja ja luimme terveyden edistämisen interventiotutkimusta sekä yhteiskunta- ja käyttäytymistieteellistä tutkimusta. Reflektoimme havaintojamme hanketoimijoiden kanssa.

Yritimme hahmottaa osallisuutta erilaisten muotojen avulla. Voisiko osallisuutta jäsentää demokratia-, työ-, koulutus-, palvelu- ja asiakasosallisuuden avulla? Törmäsimme kuitenkin ongelmiin: Voisimmeko työosallisuuden kohdalla sanoa kaikkea kuntouttavaa työtoimintaa osallisuutta lisääväksi? Tarkoittaako asiakasosallisuus sitä, että asiakas pystyy vaikuttamaan omiin palveluihinsa vai kenties sitä, että asiakas pääsee kehittämään palveluja yleensä? Onko kaikki koulutus hyvästä, sellainenkin, johon ihminen ei ole motivoitunut? Onko demokratia liian mahtipontinen sana, kun työskennellään ihmisten kanssa, jotka eivät usko omaan ääneensä?

Oli jälleen palattava empirian ja tässä työpaperissa esitettyjen teorioiden syliin. Vähitellen muotoutui tämän luvun alussa mainitut kolme osallisuuden osa-alueita, joiden mukaan ryhmähaastatteluaineisto lopulta koodattiin. Aineistohavaintoja peilattiin Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä II -laadulliseen seuranta-aineistoon ja siitä tehtyjen tutkimusten tuloksiin (ks. Isola 2012; Isola ym. 2016).

Seuraavien alalukujen tekstin lomaan on ripoteltu osallisuuden pienimpiä palasia eli havaintoja hankevierailuilta, seminaareista, työkokouksista ja haastattelukatkelmista. Niistä muodostuu tulevien vuosien aikana osallisuustyön kokonaisuuksia, joita kutsumme isoiksi osallisuuden palasiksi. Lupaavia osallisuuden käytäntöjä kerätään Innokylään ja Sokran verkkosivuille. Ne on arvioitu yhdessä laatimiemme kriteerien mukaisesti (liite 2). Osallisuuden palasista kerrotaan lisää omassa alaluvussa.

Kuvio 4. Osallisuuden palanen osaksi järjestelmää.

Osallisuus omassa elämässä: autonomia ja ennakoitavuus

Osallisuutta omassa elämässä lisätään kohtuullisen toimeentulon, tarpeeseen vastaavien palveluiden avulla sekä tarjoamalla tilaisuuksia toimintaan, jossa luoda yhteyksiä muihin ihmisiin. Yhtä lailla tärkeää on vaalia yksilön autonomiaa, vahvistaa elämän ennakoitavuutta ja lisätä elämän hallittavuutta ja toimintaympäristön ymmärrettävyyttä.

Kaikien edellä mainitun takana lepää filosofi Hegelin ajatus siitä, että ihmisen on oltava ensin arvokas muiden silmissä voidakseen olla sitä omassa silmissä. Siten osallisuus omassa elämässä on ennen kaikkea sitä, että voi elää kuultuna, nähtynä, arvostettuna, ymmärrettynä ja merkityksellisenä osana erilaisia suhteita, ryhmiä ja yhteisöjä. (Deci & Ryan 1985: *autonomia, yhteisyys*; Antonovsky 1987: *merkityksellisyys*; myös Fraser 1997.) On pystyttävä vaikuttamaan oman elämänsä kulkuun, toimintaansa tai palveluunsa. Päätösvallan lisäksi osallisuus omassa elämässä on myös kasvamista omiin mittoihinsa.

Autonomia edellyttää elämän hallittavuutta ja ymmärrettävyyttä. Jos ei ymmärrä vaikkapa toimeentulotukipäätöstä, ei siihen myöskään pysty vaikuttamaan (Antonovsky 1987: *hallittavuus ja ymmärrettävyys*). Elämän hallittavuutta ja ymmärrettävyyttä lisää jo esimerkiksi se, kuinka kunnioittavasti tai epäkunnioittavasti palveluissa ihmiselle vaihtoehdot esitetään, tai annetaanko ihmiselle aikaa ja tilaa pohtia päätöstään (ks. esim. Albarracin ym. 2008). Kun ihminen pysyy rauhallisena ja pystyy käsittelemään informaatiota, hän pystyy ottamaan itseä koskevat asiat haltuun, vastuun niistä ja vaikuttamaan niihin.

Toimintatupa Wirike (Tilanne haltuun ESR) on kerrostalokolmio Loimaalaisessa lähiössä, jossa asuu paljon pitkäaikaistyöttömiä. Wirikkeeseen voi puahtaa suhteellisen nimettömästi ja tarpeen mukaan. Moni käy kuitenkin päivittäin, koska toimintatuvassa kokee kuuluvansa porukkaan. Ihmiset vastaavat kodinomaisen paikan toiminnoista, ruoanlaittovastuista, tiski- ja siivousvuoroista, remppaporukasta, kävijöille

ilmaisesta pyykkikoneesta, tuo ja ota -vaihtohyllyistä ja akvaariosta. Ryhmiäkin on: maatilatoita, liikuntaa, käsitoita tai vaikka taidetta. Yhdessä on käyty retkillä, syömässä ja muissa arjen normaalitilanteissa toisten ihmisten joukossa.

Toimintatupa tarjoaa päivään rytmiä ja yhteistä tekemistä. Sellainen voimauttaa ja antaa luottamusta omaan pärjämiseen. Ja kun pärjää, toimintatuvassa saa lisää vastuita. Esimerkiksi kerran viikossa osallistujat käyvät kaupassa ja valmistavat ruuan Wirikkeessä. Ruokalajia voi ehdottaa pudottamalla lapun purkkiin, josta ruokalaji valitaan. Toiveruoan esittäminen antaa siis mahdollisuuden vaikuttaa. Lapun toisella puolella on aina ehdottajan nimi. Ruokaehdotus toteutuu vain, jos myös sitä toivonut henkilö osallistuu sitä seuraavaan ruuanlaittohetkeen. Velvoite seisoa oman ehdotuksen takana ja osallistua kokkailuun innostaa mutta myös auttaa ottamaan vastuuta. Kaiken lisäksi ruuan valmistaminen ja yhdessä syöminen yhdistää ihmisiä toisiinsa.

Toimintatupa Wirike on osallisuuden palanen, jossa konkretisoituu se, että elämä muuttuu ymmärrettäväksi ja hallittavaksi yhteydessä muihin ihmisiin. Autonomian vaaliminen on sivistyksen vaalimista ja ymmärtämiseen tarvittavien välineiden tarjoamista (Max-Neef 1991). Kaikki asiat eivät välttämättä valkene sanallisesti, vaan asioiden kokeminen, toiminnallisuus ja liike, konkreettisesti esimerkiksi jalan astuminen tuntemattomalle alueelle auttaa hahmottamaan outoa asiaa. Vuorovaikutus ja siihen virittäytyminen auttaa ymmärtämään erilaisia näkökulmia. Liike lisää luovuutta (Opperzo & Schwatz 2014) ja luovuus auttaa nimeämään ongelmia, etsimään ratkaisuja ja punnitsemaan vaihtoehtoja (Craft 2001, 56–59). Aluksi pakotavalta tuntunut tilanne voi uudesta näkökulmasta tarkasteltuna näyttäytyä kiinnostavana ja jopa haluttavana.

Parempaa työ- ja toimintakykyä eli Party-hankkeen (ESR) raumalaisille osallistujille tarjotaan sekä yksilöohjausta että ryhmäpalvelua.

Ryhmässä osallistujasta oppii paljon enemmän kuin yksilötyössä. Siinä näkee osallistujan elämisen rytmin ja kuulee hänen käyttämänsä kielen. Kokemustemme mukaan myös luottamus ohjaajan ja osallistujan välille muotoutuu ryhmän toiminnassa yksilötyötä luonnollisemmin. Olemme lähempänä toistemme arkea kuin yksilötyössä. Kun ohjaajaan on syntynyt luottamuksellinen suhde, hänen sanoillaan on painoarvoa. Silloin voimme keskusteluissa käsitellä erilaisia vaihtoehtoja, Partyn projektikehittäjä Minna Rautalin kertoo.

Autonomian käsite on vain yritys vangita osa siitä, mitä yhteys itseen ja osallisuus omassa elämässä voivat tarkoittaa. Autonomia on suhteellista eli relationaalista: Erilaisissa elämänkaaren suhteissa ja niiden risteyskohdissa muodostuu toimintaympäristöjä, jotka ovat ihmiselle enemmän ja vähemmän ymmärrettäviä ja hallittavia, mutta joissa ihminen yhtä kaikki elää, luovii, toimii ja tekee päätöksiä.

Matalan kynnyksen tilat, jollainen edellä esitelty Wirikekin on, vahvistavat autonomiaa, etenkin jos niissä tarjotaan vaihtoehtoja tekemistä, erilaisia ryhmiä tai yksilöllistä tukea. Tällaisten tilojen luonteen mukaan kuuluu, että niissä mietitään ja ideoidaan toimintaa yhdessä osallistujien kanssa. **Puumalan kylätalolla (Yhteistä ymmärrystä ESR)** sosiaalityöntekijä ja mielenterveyshoitaja puuhailevat kylätalon asioita siinä missä muutkin kävijät. He eivät pidä siellä vastaanottoa vaan tarjoavat keskusteluhetkiä toiminnan lomassa. Matalan kynnyksen paikat voivat myös tarjota asioimisapua, josta voi syntyä yhteys terveydenhoitajaan, sosiaalityöntekijään, oppilaitokseen tai työvalmentajaan.

Ryhmäpalvelut, joissa opetellaan elämän kannalta tärkeitä taitoja, voidaan muotoilla sellaisiksi, että kynnys osallistua on matala. Uudenmaan Martat ovat olleet edelläkävijöitä opettaessaan arjen ruokataitoja **Elämä alkaa arjesta (ESR) -hankkeessa**.

Emme opeta, emme luennoi emmekä edellytä mitään taitoja etukäteen. Teemme yhdessä. Sanojakaan ei välttämättä tarvita, Uudenmaan Marttojen toiminnanjohtaja Pirkko Haikkala kertoo.

Tähän mennessä ryhmiin on osallistunut 630 nuorta, joista usean elämään Marttojen järjestämä Elämä alkaa arjesta -toiminta on onnistunut jättämään jäljen. Kun osaa arjen taitoja, pystyy elämästään tekemään viihtyisää ja oman näköistä.

Ryhmässä – väljässä ja jäseniltään vaihtuvassakin – onnistutaan usein luomaan voimistavaa yhteistä toimijuutta. Kun ei enää itse yksin jaksa, uskalla tai viitsi, niin ryhmästä saa voimaa. Yhdessä uskaltaa enemmän. Yhdessä koetut asiat yhdistävät, myös ohjaajan ryhmäläisiin. Ryhmähaastatteluistamme ilmeni myös, että kokemusten vaihtamisen lisäksi ryhmässä pohditaan muun muassa erilaisia vaihtoehtoja ja neuvotellaan oikean ja väärän suhteista. Keskusteluissa käy ohimennen ilmi mahdollisuuksia, joihin ehkä rohkaistutaan tarttumaan ja jotka voivat viedä elämässä eteenpäin.

Eräaseen ryhmäpalveluun osallistuneet innostuivat väittelemään siitä, millaisiin rajanylityksiin pienituloisuus oikeuttaa. Keskustelu päättyi yhteisymmärrykseen siitä, että kalliimpien tomaattien punnitseminen halvempina on väärin, mutta vanhan sohvanrämän hylkääminen taloyhtiön roskiskatokseen lähes hyväksyttävää. Keskusteluun osallistuneet ryhmäläiset pohtivat ja arvioivat erilaisia oikeuttamisen näkemyksiä. Jotta ihmiset uskaltavat liikkua sanallisesti erilaisten oikeutusten välillä, tarvitaan riittävää keskinäistä kunioitusta.

Heikoimmassa asemassa olevat ihmiset kokevat elämässään usein monenlaista ennakoimattomuutta ja turvattomuutta, jotka ovat omiaan heikentämään autonomisuutta ja katkaisemaan yhteyttä omiin voimavaroihin (Isola ym. 2016). **Lappilaisessa Luontoa elämään -hankkeessa (ESR)** joukko nuoria kokoontui viikoittain tekemään maatilan töitä. Pienistä asioista kehkeytyi tunne siitä, että pystyi olemaan muiden joukossa omana itsenään.

En jaksanut enää kärrätä kottikärryä. Silloin saattoi olla silleen, että hei mä en jaksa, voisiko joku tulla? Amanda kertoo.

Toimintaan liittyvät rituaalit luovat ennakoitavuutta ja turvaa. Aina, kun joku nuorista kaatoi kottikärryllisen hevosenlantaan lavalle, muut ryhmäläiset kajauttivat ilmoille tunnushuutonsa.

Eräs nuori kertoi, että tekeminen turvallisessa ja säännönmukaisessa paikassa tuo elämään turvaa. Turvallisuuteen liittyy olennaisesti myös kokemus siitä, että on luottamuksen arvoinen ja yhdenvertainen. Maatilan puuhiin osallistuvat niin nuoret, ohjaajat kuin maatilan omistajakin.

Kaikki osallistuvat täällä. Ei ole niin, että joku vaan seisoskelee vaan kaikki osallistuu. Siitäkin tulee semmoinen luottamuksellinen olo, että herranjestas, meidät päästetään keskenämme koirien kanssa metsään. Ja annetaan olla tuolla hevosten keskellä eikä kukaan katso perään.

Maatilan omistaja totesi, että eläimistä kyllä näkee, kun niillä on hyvä olla. Hevosistakin. Kun hevoset ovat laiturilla vapaana, niillä on täysi mahdollisuus lähteä hoitotilanteesta pois. Mutta jos ne jäävät siihen, niin silloin voi olla varma, että hoitaja keskittyy asiaan eikä mieti kauppa-asioita.

Petosen Pömpeli

Eveliina käy päivittäisellä kahvikupillisella kuopiolaisessa Petosen Pömpelissä (ESR). Kului tosin pitkä aika ennen kuin hän uskaltautui astumaan ovesta sisään. Pömpelin ohjaaja Anne Ruuskanen oli pannut pitkään merkille, että nainen käveli päivittäin paikan ohi ja katseli ikkunoista sisään.

”Annen naurunrätke tuossa pihalla sai mut kaipaamaan ihmisten seuraan. Mä oon kuitenkin normaalisti höpöttävä ja ulospäin suuntautunut ihminen.”

Siksi Eveliina astui kynnyksen yli, sen ensimmäisen, joka on usein kaikkein vaikein ylittää. Oli luotettava siihen, että asioista ei kerrota eteenpäin. Petosen Pömpelin verkkosivuilla mainitaan, että asiat pysyvät salassa. Sen lisäksi on pystyttävä olemaan samassa tilassa muiden kanssa, luotettava heihinkin.

Kohtaamisessa ja olemisessa sanojen lisäksi kiinnittää huomion ei-sanalliseen viestintään. Niin kuin että Eveliinan houkutteli paikalle Annen naurunrätke. Hyväksyminen ei ole kiinni

sanoista, vaan ihmisistä aistii ja tulkitsee läsnäolijoiden asenteet ja tunnetilat. Niin Pömpelin kävijät ovat yhdessä tuumineet.

Tila on tehtävä oveltaan ja ikkunoiltaan houkuttelevaksi ja kynnys matalaksi. On voitava kurkistamisen jälkeen peräännyä tai vain viivähtää. Sellaiseen Petosen Pömpeli tarjoaa tilaisuuden. Anne päivystää ovenpielessä, missä on myös pari nojatuolia ja sohva vastakkain. Niissä voi vaikka levähtää hetken. Kun astuu hieman peremmälle, näkee yhdessä kulmassa kahvinurkkauksen ja toisessa keskustelunurkan verhon takana. Niiden välissä on tavaroiden vaihtopiste. Aivan perällä miehet makoilevat isoilla sohvilla ja katsovat urheilua televisiosta. Taaimmaisella seinällä on ompelukonepöytä. Tilan seinät on somistettu brasilialaisen kasvatustieteilijän Paulo Freiren sitaateilla.

Monet istuvat Pömpeliin aamuisin kahvikupilliselle tai kahdelle. Kyytipojaksi on tarjolla leipää tai vähintään keksejä. Rutiiniksi muodostuneen kahvikupillisen myötä päivittäinen alkoholinkulutuskin voi joillakin kävijöillä pienentyä parilla tölkillä.

Ruoka houkuttaa paikalle. Petosen Pömpelissä varsinaisia aterioita ei tarjoilla, mutta esimerkiksi Vantaan kaupungissa elää vahvana yhteisöruokailun perinne. Vantaan asukastuvissa ja seurakunnissa jaetaan hävikkiruokaa mutta useassa niistä myös kokataan yhdessä, istutaan yhteiseen pöytään.

Vastaavanlaisia perinteitä löytyy ympäri Suomen pienistä kylistä ja isoista kaupungeista. On yhteistä nurkkausta, toimintatilaa ja kylätaloa, joissa yhdet asukkaat ovat ottaneet tehtäväkseen tarjota säännöllisesti kahvia omakustannehintaan ja toiset järjestävät pieniä retkiä lähimaastoon. Paikat kokoavat kaikenlaisia ihmisiä yhteen.

Hyvähenkisistä paikoista alkaa sana kiiriä niin, että yhä useampi lähion tai kylän asukas haakeutuu paikalle ilman että tilaa on markkinoitu. Viestintä on sitä paitsi vaikeaa:

”On vaikeaa kertoa kunnioittavasti, kenelle toiminta on tarjottu. Täälläkin käyvät herrat ja narrit. Ei olennaista ole se, miksi me ollaan, mitä me tehdään tai mitä me tahdotaan. Merkitystä on sillä, miten ihminen kokee paikan ja että ihminen vahvistuu ajattelemaan, että minä osaan, minä pystyn ja minä voin. Ja ennen kaikkea, että minulla on merkitystä”, Anne Ruuskanen kertoo.

Niin Eveliinallekin kävi.

”Huomasin istuvani täällä joka päivä. Olin löytänyt paikan, jossa sain olla oma itseni. Kun on ollut paha mieli, niin täällä mä oon itkenyt. Täällä mulle on annettu lupa itkeä. Ei ole tarvinnut pelätä, että joku tulee haukkumaan rumaksi tai muuta. Sellaiseen mä olin tottunut. Nyt mun minäkuva on vahvistunut. Mä pystyn. Mä osaan. Ja tää on se paikka, jossa mua arvostetaan.”

Ihminen, jolla on vaikeuksia, joutuu käyttämään usein ja paljon palveluita. Ne auttavat, mutta sivuvaikutuksena tulee helposti kokemus hyödyttömyydestä. Kaikilla on joitakin valmiuksia tehdä asioita.

”Jos on jalkaongelma, niin ei silloin voi olla enää pikajuoksija. Mutta silloin voi olla jotain muuta. Joskus se vaatii sovittamista, etsimistä, löytämistä ja kokeilemistä”, Anne Ruuskanen toteaa.

Tärkeää on myös se, että yhteys terveys- ja sosiaalihuoltoon ja Kelaan toimii. Pömpelissä kävijät voivat antaa kirjallisen suostumuksen siihen, että Pömpelin työntekijät hoitavat heidän asioitaan. Tai sitten työntekijät lähtevät kävijöiden mukana asioimaan. Tai kun ihminen on tullut kaltoin kohdelluksi, asiaan yritetään etsiä ratkaisua. Tunnustetaan, että näin on käynyt ja sitten yritetään löytää oikeutus tapahtuneelle. Mietitään esimerkiksi, että olisiko virkailijalla ollut huono päivä. Virkailijoiden aikaresurssit vähenevät samaan aikaan, kun asiakkaiden tarpeet kasvavat.

”Siinä tapauksessa, että mitään syytä ei löydy, olemme kumimatto osapuolten välissä. Epäoikeudenmukaisuuden kokemukseen liittyy paljon tunteita, jolloin syntyy jännite jos toinenkin. Siksi sosiaalityötoimintoihin on tullut porttia ja pleksiä ja hälytintä. Yritämme kertoa, että asiat harvoin on yksittäisen ihmisen syy, vaan että järjestelmä on mennyt vinoon. Meidän tehtävänä on keksiä keinoja oikoa mutkia niin, että sekä asiakkaalla että virkamiehellä olisi asiat hyvin. Joskus keinot ovat hyvinkin yksinkertaisia. Esimerkiksi niin, että jos joku on totaalihermostunut, niin tyrkkääpä sille kahvikuppi ja leipä käteen, että verensokerit nousee.”

Autonomia ja ennakoitavuus: kysymyksiä tunnistamisen tueksi

- Voiko toimintaan osallistua vain sivustakatsojana tai pienellä ja satunnaisellakin panoksella?
- Etsitäänkö osallistujalle yksilöllisiä ratkaisuja?
- Tarjotaanko toiminnassa erilaisia, vaihtoehtoisia toimijuuksia?
- Kohdataanko osallistujia kunnioittaen ja kategorisoimatta?
- Etsitäänkö keinoja siihen, miten yksin jääneet ja omiin oloihinsa päätyneet tulisivat
- a) löydettyiksi ja b) palveluihin tai toimintoihin saatetuksi ja c) kunnioittaen kohdatuksi?
- Etsitäänkö keinoja siihen, miten palveluiden ulkopuolista toimijuutta vahvistetaan?

Osallisuus vaikuttamisen prosesseista: vaikuttaminen ja vaikuttuminen

Osallisuus edellyttää aineellisten ja aineettomien tarpeiden tyydyttymistä tai niihin liittyvien pitkäaikaisten vajetilojen, esimerkiksi luottamuksen, turvan tai aliravitsemuksen korjaamista. Ollakseen osallinen omassa elämässä ihmisellä on oltava yhteys omiin tarpeisiin ja voimavaroihin. Lisäksi osallisuus on liittymistä erilaisiin vaikuttamisprosesseihin, joissa neuvotellaan resurssien jakamisesta, arvon muodostumisesta tai merkityksellisyydestä.

Kysyimme haastattelussa (Vamos Lahti ESR), milloin nuoret tuntevat elämänsä merkitykselliseksi. Silloin, kun tuntee olevansa tarpeellinen, he vastasivat lähes yksinäisesti. Virisi keskustelu, jossa nuoret kuvasivat kokemuksiaan hienosyisesti, hakivat yksin ja yhdessä olemisen erilaisille muodoille ja tunnelmille termejä.

Olen yksinäisyyteen taipuvainen ja vetäytyvä ihminen. Tarvitsen jonkinlaisen aktivoivan elementin itseni ulkopuolelta, jonkin kontaktin, oli se sitten ihminen tai joku muu asia. Kontaktit estävät jämähtämästä paikoilleen, Jari mietti.

Ja kun kysyimme tarkemmin, mitä kontaktit tarkoittavat, hän jatkoi:

Voi olla sosiaalinen ihminen, mutta ei se takaa kontakteja. Voi siltikin olla yksin. Kontaktit syntyvät vastavuoroisessa toiminnassa siinä vaiheessa, kun ne henkilöt taikka asiat vaikuttavat toisiinsa jollakin tavalla. Kun se on molemminpuolista.

Aleksi tarttui Jarin pohdintaan ja toi esiin yhteisen tekemisen merkityksen. Teema nousi haastatteluissa esiin uudestaan ja uudestaan ja kirvoitti monia ajatuksia:

Yhdessä tekemisestä. Jos on joku, jonka kanssa tehdään jotain, niin siitä helposti tulee luotua sosiaalisia suhteita.

Jari tarkensi edelleen:

Niin. Vastavuoroisesti. Ei sen välttämättä tarvitse olla toinen ihminen. Se voi myös olla erilainen konteksti, johon sulla on yhteys ja johon sä pystyt vaikuttamaan ja joka vaikuttaa sinuun. Niinkin yksinkertainen asia kuin kirja tai muu vastaava. Sellainen, mistä saa jotakin siihen hetkeen.

Inka liittyi keskusteluun:

Mä viihdyn paljon yksin. Välillä tulee toki päiviä, jolloin kaipaankin jotakuta ihmistä, seuraa tai tekemistä, mutta pääsääntöisesti olen sellainen ihminen, joka uppoutuu tuntikausiksi kirjaan. Oon yksin, mutta en koe itseäni yksinäiseksi, koska elän siellä kirjan maailmassa kirjan hahmojen mukana.

Nuorten keskustelu havainnollistaa sitä, kuinka tärkeitä tekijöitä vastavuoroisuus ja merkityksellisyyden kokemus arjessa ovat: ihmisellä on tarve vaikuttaa ja tulla vaikutetuksi. Vuorovaikutuksen ei aina tarvitse tapahtua ihmisyhteydessä. Erilaiset tilat, ympäristöt ja tarinat voivat tarjota keinon irrottautua tästä hetkestä tuonpuoleiseen rakentamaan merkkien johdolla merkityksiä ja kokoamaan nämä merkityksellisyyden kokemuksiksi.

Yhteiskuntatieteissä puhutaan paljon osallistumisesta, jonka Manfred Max-Neef (1991) määrittelee yhdeksi inhimillisistä tarpeista. Osallistumisesta, osallistamisesta ja osallisuudesta puhutaan usein keskenään ristiin (ks. käsiteanalyysistä lisää Leemann & Hämäläinen 2016). Martha Nussbaum (2011) on yksi niistä harvalukuisen ajattelijajoukkoon kuuluvista, joka nostaa vaikuttamisen elinympäristöön (*control over one's environment*) keskeiseksi toimintavalmiudeksi.

Voimattomuutta ja toivottomuutta tuntevien kohdalla se onkin olennainen osallisuuden osa-alue. Yhtäältä onnistunut vaikuttaminen tuo sisältöjä ja merkityksellisyyttä elämään (Isola ym. 2016), ja toisaalta vaikuttamismahdollisuuksien puutteesta kirjoitetaan paljon (esim. Saikkonen ym 2015). Voimattomuuden keskellä kokemus siitä, että pystyy liikauttamaan jota kuta tai jättämään jäljen itsen ulkopuolelle, voi olla käänteentekevä. Siitä voi syntyä ensinnäkin tahtoa tavoitella enemmän ja toisekseen siitä seuraa aitoa osallisuutta, kun jaksetaan osallistua neuvotteluihin resurssien jakamisesta.

Kysymys on vuorovaikutuksesta mutta ei pelkästään siitä. Vuorovaikutus on kiteytynyt ilmaisu, joka joskus tuntuu tyhjenevän sisällöstään. Siksi kirjoitamme vaikuttamisesta ja vaikuttamisesta – tässä järjestyksessä – koska vaikuttaminen innostaa ihmisiä kääntymään itsestä ulospäin, saa uteliaaksi ja tekee vaikuttamisen mahdolliseksi. (Deci & Ryan 1985: *kyvykkyyden osoittaminen*; Antonovsky 1986: *hallittavuus*; Ford 1992: *toimija-uskomukset ja tunteet*; Bandura 1977: *minä-pystyvyys*.)

Nuoriso- ja vapaa-ajanohjaajaksi opiskeleva 16-vuotias Ville Nordström ilmaisee asian näin:

Graffitilla voi ilmaista itseään ja tuoda sen oman viestinsä kuuluville. Sä voit räpätä tai sä voit piirtää, mutta et välttämättä saa koskaan sitä viestiäsi näkyville. Toki voi kertoa vaikka psykologille tunteistaan, mutta sekään ei sovi kaikille. Mutta graffitilla saa itsensä näkyville. Kaikkihan me halutaan tulla nähdyksi, että hei mäkin olen täällä.

Vaikuttamisessa ja vaikuttamisessa osallisuuden osa-alueena on kysymys juuri tästä. Kun pystyy jättämään jäljen itsensä ulkopuolelle, on saanut kerrottua jotain, jota ei välttämättä osaa kertoa sanoin. Syrjässä olevalla ihmisellä ei sitä paitsi aina edes ole sanoja kuvailemaan kokemustaan.

Liian usein kuulee, etteivät syrjässä olevat ihmiset kykene vaikuttamaan tai osaa vaikuttaa omaan ympäristöönsä. Sellaiseen uskomukseen on ehkä helppo tuudittautua, mutta se ei pidä paikkansa. Ihminen toimii usein niin kuin hänen uskotaan toimivan. Jos pitää vaikeuksissa kamppailevaa pystymättömänä, hän luultavasti toimii kuten pystymätön. Mutta jos häneen uskoo ja vaikuttaa vertaisena rinnalla, toiminnan tulokset palkitsevat runsain mitoin.

Syksystä 2011 alkaen oli kuulunut viestiä, että **espoolaiset korvaushoidossa olevat** kaipasivat mielekästä tekemistä. Pulmaa alkoi oma-aloitteisesti ratkoa heidän kanssaan Espoon kaupungin korvaushoidon koordinaattori. Ensimmäisen tapaamisen jälkeen kuntoutujat laativat kutsukirjeen yhteiseen suunnittelutapaamiseen. Eräänä päivänä korvaushoitopaikan pihaan tuli kaupunkiviljelämä. Kun pihalla häärättiin, yhä useampi henkilöstöstä ja vastaanotolle menijöistä alkoi jutella viljelmiä hoitavien ihmisten kanssa. Pihapiirin tunnelma muuttui eloisaksi.

Vaikuttaa voi monin tavoin. Yhteisen tilan voi ottaa haltuun liikehtimällä, tanssimalla, kraftivismin tai kansantaiteen keinoin (esim. Haveri 2010). Yhteisessä tekemisessä saadaan viesti näkyväksi muille, mutta siinä myös löydetään sanoja ja käsitteitä. (Antonovsky 1989: *ymmärrettävyys, merkityksellisyys*; Deci & Ryan 1985: *yhteisyys*; Ford 1992: *toimija-uskomukset, tavoitteet, tunteet*; Bandura 1977: *minä-pystyvyys*.)

Ruth Lister (2004, 129) erottaa henkilökohtaisen toimijuuden poliittisesta toimijuudesta, tosin todeten näiden olevan pikemminkin toistensa jatkumo kuin dikotomia. Näin mekin ajattelemme: Henkilökohtainen toimijuus on yhteyttä omiin tarpeisiin ja voimavaroihin. Se on myös kuulumista hyvinvointia tuottaviin ja jakaviin suhteisiin sekä vapautta tavoitella arvostamia asioita. (Deci & Ryan: *yhteisyys*; Antonovsky 1989: *hallittavuus ja ymmärrettävyys*; Sen 1999.) Vaikuttaminen on henkilökohtaista toimijuutta, itsensä havaituksi tekemistä toiminnassa, suhteessa toiseen olemista, oman osaamisensa näyttämistä ja jäljen jättämistä. (Deci & Ryan 1985: *kyvykkyyden osoittaminen*; Martela 2015: *hyvän tekeminen*; Ford 1992: *toimija-uskomukset*.)

Vaikuttaminen on myös poliittista toimijuutta – mahdollisuutta vaikuttaa itsen ulkopuolella ryhmässä, yhteisössä, elinympäristössä ja yhteiskunnassa. Se on vapautta neuvotella esimerkiksi hyvinvoinnin merkityksistä, jakosäännöistä tai etiikasta. Pienikin vaikuttaminen voi olla poliittista toimijuutta, kun politiikka ymmärretään laajasti kaikenlaisena asioiden muuttamiseen tai säilyttämiseen tähtäävänä toimintana (Palonen 1979).

Ratkaisevan tärkeää huono-osaisuuden, köyhyyden ja pitkäaikaistyöttömyyden vähentämisessä on saada siihen mukaan eritoten ne, jotka tilanteesta kärsivät, mutta ovat nyt hiljaa, koska eivät usko poliittiseen toimijuuteensa. (Ford 1992: *toimija-uskomukset*; Bandura 1977: *minä-pystyvyys*.)

Uskoa omiin vaikutusmahdollisuuksiin voidaan vähä vähältä lisätä niin toiminnassa kuin palveluissa. Erottelimme palvelut ja toiminnan, vaikka niiden raja on häilyvä, ja vaikka yhä useammalla asialla on markkinataloudessa taipumus imeytyä palvelujen piiriin.

Omaehtoiseksi toiminnaksi määrittelimme yksittäisten ihmisten tai joukon ihmisiä, tahojen tai erilaisten yhteenliittymien omaehtoisen tekemisen, joka voi olla enemmän tai vähemmän tavoitteellista, mutta jolle ei voi laskea hyödykkeenomaista rahallista arvoa. Sen sijaan omaehtoisella yhteistoiminnalla voi olla muuta arvoa, tekemisen tai vaivan arvoisuuteen liittyvää.

Toimintojen ja palvelujen väliin sijoittuu joukko erilaisia tukipalveluja, jotka tekevät yhteisen toiminnan mahdolliseksi. Asukaslähtöistä ja omaehtoista aktiivisuutta voidaan lisätä kehittämällä rahoitusmekanismeja, joissa vakiintuneet toimijat siirtävät rahaa pienille kansalaisjärjestöille, yhdistyksille ja toivottavasti tulevaisuudessa myös virallisesti järjestäytymättömille ryhmille. Kuopion kaupunki on yhdistänyt kansalaislähtöisen kehittämisen hyvinvoinnin edistämisen palvelualueeseen. Näin on saatu hyödynnettyä kansalaisjärjestöjen ymmärrys ja syrjässä olevat ihmiset on saatu liittymään aikaisempaa paremmin yhteisten asioiden alueelle.

Palvelujen yhteiskehittäminen

Palvelut on tarkoitettu lisäämään toimintavalmiuksia, mutta kaikkein heikoimmassa asemassa olevan näkökulmasta ne eivät sitä välttämättä tee. Palvelut eivät ensinnäkään korjaa vastavuoroisuuden tai yhteisyyden puutetta. Asiakkaan roolista voi olla vaikeaa luoda vastavuoroista suhdetta, erityisesti jos työntekijät vaihtuvat usein. Palvelut voivat jopa vähentää autonomiaa ja elämän hallittavuutta.

Työvoima- ja sosiaalipalveluiden risteyskohtiin liittyy toinenkin ongelma: Koska työläinsäädäntö on velvoittavaa, on syytä kysyä, milloin työllistymistä edistävä palvelu loppuu ja milloin laissa määrätty velvoite alkaa. Kuntouttava työtoiminta on kirjattu lakiin palvelunomaisena toimena. Mutta voidaanko puhua palvelusta, jos siihen liittyy toimeentulon pienenemisen uhka? Pitkään työttömänä olleet raportoivat usein, että työllisyyttä edistävät palvelut eivät edistä työllistymistä vaan pikemminkin murentavat arvokkuutta ja toimintavalmiuksia (Isola & Siukola 2017).

Kehittämällä palveluja yhdessä asiakkaiden kanssa varmistetaan se, että ne vastaavat tarpeeseen.

Siä päätät (ESR) -hankkeen palvelusafari on osallisuuden palanen siitä, kuinka nuoria saadaan kehittämään palveluita. Palvelusafari perustuu ajatukseen siitä, että nuoret valitsevat tutustumispaikan, josta he tekevät havaintoja. Yhdeksi sellaiseksi valikoitui työvoiman palvelukeskus. Sitä ennen he olivat etsineet tietoa palveluntarjoajasta ja laatineet kysymyksiä. Käynnillään nuoret sitten kirjasivat havaintojaan, ajatuksiaan ja kokemuksiaan muistiinpanoiksi, jotka välitettiin palveluntarjoajalle. (Stickdorn & Schneider 2011).

Vaikuttaminen on prosessi, jossa on tilaisuus tulla uskottavaksi itsensä toivomalla tavalla (Thompson & Wildavsky 1986: *strategiasta toiseen siirtyminen*). Asiakasraadit, kehittäjäasiakasryhmät, kokemusasiantuntijuus ja yhteistutkijuus ovat hyväksi havaittuja menetelmiä kehittää entistä parempia palveluita, mutta ne ovat myös alustoja, joilla sekä ammattilainen että asiakas voivat liikkua roolista toiseen.

Sosiaalisen kuntoutuksen kehittämisen Soskun (ESR) osahankkeessa Laukaalla käytetään yksilövalmennusta, jota yhteiskehittämisen myötä on alettu kutsua myös *identiteettityöksi*:

Yksilövalmennuksemme on yhteisen tekemisen lomassa tapahtuvaa identiteettityötä. Emme jää keskustelemaan asioista huoneeseen, jossa pöytä erottaa asiakkaan ja ammattilaisen. Virallisissa asetelmissa ei pääse asiakkaan identiteetistä pois toisin kuin arkisessa tekemisessä. Ei tarvitse olla sen kummempaa tekemistä kuin astioiden pesua, kun ihmiselle on jo tarjolla aineksia useampaan identiteettiin. Tällainen työskentelytapa haastaa myös ammattilaisen, koska siinä on opittava liikkumaan ammattilaisen roolin ulkopuolelle, laukaalainen kehittäjä-palveluohjaaja Anne Koivisto kertoo.

Kun palveluja kehitetään yhdessä, palveltavan ja palvelijan osat vaihtelevat. Yhteiskehittäminen tasaveroisesti ammattilaisten ja asiakkaiden kanssa on harvoin nopeaa ja helppoa. Asiakkaalta saattavat puuttua sanat kokemukselleen. Ammattilaisen on ehkä vaikea astua sivuun asiantuntijuudestaan. Joskus ammattilaisen ja asiakkaan välille tarvitaan tulkkeja ja sillanrakentajia eli omaisia, kavereita tai kokemusasiantuntijoita sanoittamaan kokemusta. Dialogin myötä asiakkaan kokemus useimmiten saa sanat ja käsitteellistyy. Vähitellen sanat sulautuvat osaksi ammattilaisen ja asiakkaan yhteistä ymmärrystä.

Yhteiskehittäminen on vaiheittain etenevä prosessi, johon kuuluu tutustuminen, ihmettely, luottamuksen rakentuminen, sanojen löytyminen, dialogi ja tulosten muotoileminen. Siihen kuuluu olennaisesti myös päälliköiden ja päättäjien osallistaminen. Ilman johtoa muutoksia ei synny, mutta joskus johdon innostamiseen ja sitouttamiseen on käytettävä luovuutta.

Euroopan sosiaalirahaston toimintalinja viiden hankkeiden kanssa muotoilimme helmikuun 2017 seminaarissa yhteiskehittämisen suuntaviivoiksi seuraavat:

1. Kaikille asiakkaille tai osallistujille tarjotaan mahdollisuus toiminnan, palvelun tai palvelujärjestelmän ideointiin, suunnitteluun, toteutukseen ja arviointiin. Yhteiskehittämisestä on tiedotettava niin, että jokainen voi osallistua siihen.
2. Yhteiskehittäminen on asiakkaan ja työntekijän tasaveroista kumppanuutta. Kokemusasiantuntijuutta ja kokemustietoa arvostetaan ammatillisen tiedon rinnalla. Siksi työntekijän on tunnistettava ja tultava tutuksi valtasuhteiden kanssa.

3. Yhteiskehittämisen keinoja on monia: jaettu asiantuntijuus, hankekehittäjä, yhteistutkijuus, pop up -raadit, sosiaalinen media, vertaisryhmät, kehittäjäasiakkuus, fokusryhmä, asiakas- ja asukasraadit. Ryhmän toiminnan sisällöstä päättäminen osallistujien kanssa ei vielä ole yhteiskehittämistä. Sen sijaan yhteiskehittäminen toteutuu, jos osallistujat saavat osallistua koko hankkeen suunnitteluun, toteutukseen tai arviointiin.
4. Yhteiskehittämisessä tarvitaan konkreettisia mutta inspiroivia tehtävänantoja. Kysymys: ”Miten kehittäisit tätä toimintaa?” harvoin toimii.
5. Vastarannan kiiskien kuuleminen ja heidän näkemystensä huomioon ottaminen voi muodostua myöhemmin helmeiksi.
6. Yhteiskehittämisestä jää jälki. Ideoita on vietävä eteenpäin ja osoitettava, että ne on otettu huomioon siinäkin tapauksessa, että ne eivät johtaisi vielä näkyvään tulokseen.

Palvelujen yhteiskehittäminen: kysymyksiä tunnistamisen tueksi

- Onko hankkeessa ymmärrystä kohderyhmän tarpeista?
- Käytetäänkö jotakin yhteiskehittämisen menetelmää, kuten kokemusasiantuntijuutta, kehittäjäasiakkuutta, fokusryhmää, asiakasraatia tai jotain aivan uutta menetelmää?
- Muotoillaanko palvelua yhdessä asiakkaiden kanssa jonkin tuotekehityksen työkalun avulla?
- Etsitäänkö hankkeessa ratkaisuja siihen, miten yhteiskehittämisen myötä kertynyt kokemustieto saadaan maakunnallisesti tai valtakunnallisesti kerättyä talteen kaikkien käyttöön?
- Etsitäänkö keinoja, miten yhteiskehittäminen saadaan systemaattiseen käyttöön maakunnan sosiaali-, terveystyö- ja osaamispalveluissa ja niiden yhdyspinoilla?

Omaehtoinen ja yhteinen toiminta

Tenho-hankkeessa (ESR) keksittiin kytkeä sirkusta yksilö- ja ryhmäpalveluiden rinnalle. Helsingissä Vamos-nuoret kävivät viikoittain kahden kuukauden ajan harjoittelemassa sirkustemppeja. Ryhmähaastattelussa he liittyivät toistensa ajatuksiin ja sanoittivat tajunnallisia ja kehollisia kokemuksiaan.

Elina: Se on aika pitkälti mogaamisen opettelua.

Ville: On tärkeää osata mogata.

Maisa: Siinä mogaa siis koko ajan. Jonglöörauksessa varsinkin.

Ville: Jos sä et mogaa, sen tietää, että sä et yritä tarpeeks haastavaa temppea.

Elina: Niin, ja sit ku sä mogaat, niin kaikki rupee nauramaan ja sitten nauraa itsellensä ja kaikilla on kivaa.

Maisa: Mut ei muut oo siellä nauramassa sulle.

Elina: Ei niin. Se menee niin, että sä ensin itse alat nauraa ja sitten muut nauraa mukana ja se on tosi kivaa.

Haastattelija: Mogailun opettelu on aika iso asia elämässä. Oppiiko tolla tavalla sietämään sitä?

Maisa: Jos on sosiaalista ahdistusta, niin onhan se iso asia, että pystyy mogaa muiden edessä. On se tärkeä asia. Just se, että voi yhdessä nauraa sille, ettei tuu semmoinen olo, että kamalaa, nyt mä mogasin ja kaikki nauraa mulle. Vaan voi itsekin nauraa itselleen.

Haastattelija: Onko se jollakin tavalla jaettu kokemus? Kaikki mogaa ja kaikki nauraa.

Maisa: Sellainen kokemus, että olipas hassua. Ei sellainen kokemus, että oonpas mä tyhmä, kun en osaa.

Elina: Sirkus on kuin naurujoogaa. Siinä tulee naurettua hirveen paljon. Useimmilla kerroilla olen kasvanut aika paljon. Me pelataan myös lämmittelynä aika usein jotain pelejä tai leikitään jotain leikkejä. Se on tosi kivaa, ja siinä myös ottaa kontaktia muihin ihmisiin ihan erilaisella tavalla. Rentoutuu ja tulee tosi hyvä mieli. Mun täytyy varmaan keksiä joku uusi keino harrastaa sirkusta sitten, kun tämä päättyy.

Nuoret sanoittivat sitä, mitä vuorovaikutus parhaimmillaan on. Mieli ja ruumis virittyvät myönteisesti yhteydessä toisiinsa ja samalla rohkeus tarttua tarjolla oleviin mahdollisuuksiin lisääntyy (Ford 1992, *myönteisesti virittynyt mieli, toimijauskomukset, tavoitteet*; Deci & Ryan 1985: *yhteisyys*).

Paljon palveluita käyttävät kaipaavat tilanteita, joissa ongelmat eivät määritä heitä ja joissa he voivat unohtaa ne hetkeksi. Jäljen jättäminen itsen ulkopuolelle eli osallisuus vaikuttamisprosesseissa korjaa epäoikeudenmukaisuuden ja eriarvoisuuden kokemuksia (esim. Isola 2015). Sen lisäksi, että sillä on myönteisiä seurauksia yksilölle, sen avulla voidaan ehkäistä myös yhteiskunnallista rauhattomuutta ja kansantaloudellisia kustannuksia.

Voimattomuudessa – siinä ettei tule kuulluksi – voi piillä väkivallan uhka. Tai jos kokee autonomiansa uhatuksi, voi hallinnan tunteen säilyttääkseen tarrautua itselle haitallisiin tapoihin (esim. Ojajärvi 2015 varusmiesten tupakoinnista). Suojellessaan autonomiaa ihminen ei ole avoin, eikä silloin jää tilaa vaikuttua.

Käyttäytymistieteellinen tutkimus todistaa (esim. Hankonen 2011), että valistaminen ja pakottaminen eivät ole tehokkaita keinoja muuttaa käyttäytymistä. Koska ne ovat pääsääntöisesti yksisuuntaisia, ei niissä vaalita autonomiaa parhaimmalla tavalla ja siksi ne voivat aiheuttaa vastarintaa. Sen sijaan kokemus siitä, että pystyy vaikuttamaan omiin tai yhteisiin asioihin, voi muuttaa suhtautumisen ulkomaailmaan nopeastikin.

Sosiaalityössä ja sosiaalityeissä voitaisiin nykyistä tarkemmin tutkia, mitä muun muassa osallistumisen, luovuuden, identiteetin ja vapauden tarpeiden tyydyttyminen saa aikaan ihmisissä ja heidän elinympäristöissään. Edellä mainitut tarpeet liittyvät vaikuttamiseen, jonka puutetta köyhät kertomuksissaan monin sanoin käsittelevät (Max-Neef 1991, 30–33; Isola ym. 2015; Isola ym. 2016; myös Saikkonen ym. 2015; Ford 1992: *toimija-uskomukset*; Bandura 1977: *minä-pystyvyys*; Deci & Ryan 1985: *kyvykkyyden osoittaminen*).

Usko siirtää vuoria, sanotaan. On hyvä muistaa, että usko omaan toimijuuteen voi syntyä pienestä. Esimerkiksi siitä kokemuksesta, että pienilläkin teoilla voi vaikuttaa. Joskus riittää, että pystyy liikauttamaan yhden ihmisen asenteita tai saa lausuttua ääneen idean, josta syntyy yhteistä toimintaa. **Sotkamossa** jäädettiin lyhtyjä kylänraitille, ja **Helsingissä kerrostalon asukkaat** vuorasivat ikkunat erivärisillä silkkipapereilla ilahduttamaan kadulla kulkijoita. Sotkamon jäälyhtyjä ajettiin katsomaan kauempaa. Helsingiläinen jalankulkija saattoi silkkipaperi-ikkunoita katsellessaan miettiä: Voisinko minäkin ehdottaa taloyhtiössäni jotain samanlaista?

Vaikuttaminen voi lähteä liikkeelle myönteisten sattumien summana. Innostusta voi herätellä esimerkiksi kutsumalla kaupunki- tai käsityöaktivisteja, kokemusasiantuntijoita tai ympäristönsuojelijoita kertomaan pienistä ja konkreettisista vaikuttamisteoistaan. Lisäksi tarvitaan vaihtoehtoisia kanavia, välineitä, tiloja ja erilaisia menetelmiä. Usein tarvitaan myös vertaisvaikuttaja, ammattilainen tai vaikuttajakummi rohkaisemaan ja antamaan yksilöllistä tukea silloinkin, kun usko horjuu. Unohtaa ei sovi, että vaikuttamiseen tarvitaan toisinaan rahaa, ei välttämättä suuria summia, mutta pieni budjetti tuo väljyyttä. Omaehtoiseen ja yhteiseen toimintaan on kokeiltu joitakin rahoitusmekanismeja, mutta tulevaisuudessa niihin kannattaa panostaa nykyistäkin enemmän.

Joensuun kaupunki (Joensuun KAKE ESR) myöntää matalan kynnyksen rahoitusmallissaan tukea joensuulaisille kansalaistoimijoille tapahtumiin tai kehittämistoimintaan. **Äänten kaupungissa** etsitään luovien menetelmien avulla keinoja, joilla tulla entistä paremmin toimeen yhteisten tilojen kohinan kanssa. **Viinapiru** on puolestaan esimerkki päihteiden käyttäjien ja palkattujen työntekijöiden yhteisvaikuttamisesta. Viinapiru on luovan prosessin myötä syntynyt alkoholistien arjesta kertova dokumentaristinen lyhytelokuva, joka sai hyvän vastaanoton. Sitä on katsottu elokuun 2017 loppuun mennessä lähes 74 000 kertaa.

Elokuvan osallistujat kokivat tullessaan nähdyiksi ja kuulluiksi. Nyt heitä tervehditään ja he saavat kiittäviä viestejä siellä ja täällä, Joensuun kaupungin projektipäällikkö Mari Nupponen kertoo.

Viinapiru-dokumenttielokuva on oivallinen esimerkki siitä, että myönteisen muutoksen edellytykset, kuten motivaatio ja tahto esimerkiksi päihteidenkäytön vähentämiseen kehittyvät toiminnallisessa vuorovaikutuksessa ja merkityksellisyyden kokemuksesta. Esimerkiksi yksi osallistujista kertoi muuttaneensa juomatottumuksiaan voidakseen osallistua elokuvan tekoon. Toinen lähti katkolle.

Jos yksikin nuori jättää juomatta, tehtävä on tehty, eräs osallistujista totesi.

Vaikuttamisen mahdollisuuksia lisäävät demokratia- ja kansalaistaidot sekä erityisesti maahanmuuttajien kohdalla kielitaito. Niiden puuttumisen ei kuitenkaan tarvitse olla este, sillä lähiympäristöön suuntautuvaa aktiivisuutta voidaan rakentaa monin tavoin. **Pallo haltuun -hankkeessa (ESR)** tajuttiin, että jalkapallo on universaali kieli, jonka avulla saatiin koottua maahanmuuttajia ja kantasuomalaisia yhteisen tekemisen äärelle. Kaikki toimintaan osallistuvat saivat olla mukana suunnittelemassa Kuopin Palloseuran fanituotteita ja katsomon fanialuetta. Piirtämällä, elehtimällä ja kuvia näyttämällä tabletit apunaan, lapset liittyivät toistensa seuraan. Pallo haltuun -hanketta ohjaavana periaatteena oli käsillä tekeminen. Viimeistelystä vastasi ammattilainen, jolloin työn jälki oli uskollinen suunnittelijoilleen mutta ammattimaisen huoliteltu ja arvokkuutta viestivä.

Hanketyössä voidaan edistää tilaisuuksia vaikuttaa paikalliseen päätöksentekoon. **Info Gloria -hankkeessa (ESR)** tarjotaan maahanmuuttajille omakielisiä neuvontapalveluja. Jyväskylän kaupunginvaltuuston jäsenet kutsuttiin tutustumaan hankkeeseen ja miettimään yhdessä, miten hankkeessa maahanmuuttajille tarjotut omakieliset neuvontapalvelut jäisivät pysyviksi. Kokoukseen osallistuneet valtuutetut kirjoittivat Jyväskylän kaupungin hallitukselle lausunnon, jotta Info Glorian neuvontapiste saisi jatkaa. Ja niin tapahtui: lausunto vaikutti osaltaan siihen, että Jyväskylän kaupunki myönsi erillisen avustuksen Info Glorialle. Tässä osallisuuden palasessa toteutuu myös uuden julkisen hallinnan viitekehysten tavoite monitoimijuuudesta ja demokratian edistämisestä.

Valtaajat (STEA)

Jos palvelun ja toiminnan rajat ovat ennestäänkin epäselviä, niin ne sekoittuvat lisää silloin, kun asiakkaat ryhtyvät palveluntarjoajiksi. Palvelujen vertaistuotanto on yhä harvinaista. Mielenterveyspalveluja kiertänyt Meeri oli tottunut siihen, että ammattilaiset asettivat työhön tai koulutukseen liittyvän tavoitteen hänen puolestaan. Motivaation on kuitenkin löydettävä sisältäpäin, hän ajatteli. Valtaajat-projektissa (STEA) Meeriltä vihdoinkin kysyttiin, mitä hän itse haluaisi tehdä ja mihin vaikuttaa. Syntyi idea neulekahvilasta, johon ihmiset saivat tulla tekemään keskeneräisiä neulomuksiaan. Meeri pisti neulekahvilan pystyyn ensin yhden ja lopulta kahdeksan kertaa vuoden aikana.

”Olen ollut mukana Valtaajien toiminnassa noin vuoden. (...) Tutustuimme aluksi erilaisiin pieniin ja suuriin vaikuttamisprojekteihin ja mietimme mikä voisi omalla kohdalla olla asia jota haluaisi muuttaa tai johon haluaisi vaikuttaa. Itse olen harrastanut pitkään käsitöitä ja opastanut välillä muitakin villasukan kantapäässä tai virkkaamisen alkeissa. Olin vähän etsiskellyt itselleni sopivaa käsityöporukkaa, sillä yksin kotona neulominen käy ajan mittaan tylsäksi. Olen kiinnostunut myös käsitöiden sosiaalisesta ulottuvuudesta ja yhteisöllisyydestä. Aiemmin olin toteuttanut opintoihini liittyvässä työharjoittelussa tilkkupeittoprojektin, josta jäi todella positiivinen kokemus.

Niinpä päätin ottaa Valtaajissa projektiksi pop up -neulekahvilan järjestämisen. Sellaista olin miettinyt jo aiemmin, mutten oikein tiennyt, mistä lähteä liikkeelle ja ajattelin etteivät voimavarat riitä. Valtaajista sain henkistä tukea ja käytännön neuvoja tapahtuman järjestämiseen. Yhdessä mietittiin, mitä oman projektin toteuttaminen vaatii, tehtiin aikatauluja ja suunnitelmia. Sain projektikumiksi Saana Sandholmin, joka kannusti ja auttoi projektissa. Tilat neulekahvilan järjestämiseen löytyivät kaupunkiolohuone Kohtauksesta (...)

Toteutin neulekahvilan nollabudjetilla, tilat sain käyttöön ilmaiseksi ja Kohtaus huolehti kahvitarjoilusta. Pyysin osallistujilta jämälankoja ja sainkin riittämiin, osa on vieläkin kotona Ikea-kassissa. Edellisenä yönä en saanut jännitykseltäni unta, joskus viiden aikoihin sain idean yhteisestä neulevieraskirjasta, johon jokainen kävijä voisi neuloa raidan. Tapahtuma oli todella onnistunut, osallistujia oli parisenkymmentä, tunnelma oli hyvä ja sain hyvää palautetta ohjaustaidoistani. Vuoden sisällä olen pitänyt neulekahviloita yhteensä kahdeksan, Kohtauksen lisäksi muissakin paikoissa. (...)

Tämä kaikki on edistänyt opintoihin paluutani. Olen jatkanut nyt tänä syksynä ammattikorkeakouluopintojani kahden vuoden tauon jälkeen. (...) Pystyin asettamaan itselleni tavoitteita ja pitämään niistä kiinni. Sain aikaan jotain konkreettista ja onnistuin samalla ehkä jopa ilahduttamaan ihmisiä. Työpajoista ja neulekahviloista saatu ohjauskokemus on hyödyllistä opintojen kannalta. (...)

Suomiareenassa olin pitämässä neuletyöpajaa järjestöteltassa ja puhumassa Valtaajien järjestämässä erilaisessa minglessä. Oli hienoa saada puhua suoraan poliitikoille ja muille osallistujille siitä, millaista on elämä mielenterveysbyrokratian viidakossa ja pienillä tuloilla. Tuli tunne, että pienillä asioilla ja omilla kokemuksillakin voi vaikuttaa yhteiskunnallisiin asioihin. Puhuminen ison yleisön edessä ja etenkin omista kokemuksista oli aluksi todella pelottava ajatus, mutta oli hienoa huomata, että selviydyin siitä ja sain jälkikäteen hyvää palautettakin. Tärkeää Valtaajissa ovatkin olleet monenlaiset onnistumisen ja itsensä ylittämisen kokemukset.

Olen ollut asiakkaana monissa mielenterveys- ja sosiaalipalveluissa. Yleensä tapaamisissa keskitytään ongelmiin ja tärkeänä ja eteenpäinvievänä nähdään vain työ ja koulutus. Usein tuntuu, että oma ihmisarvo riippuu tuottavuudesta; sairauslomalla ollessaan ihminen on täysin hyödytön ja kuluttaa vain yhteiskunnan varoja. Myös julkisessa keskustelussa toimettomia nuoria mollataan ja paljon näkee 'ota vaan ittees niskasta kii' -puhetta. Syrjäytymisen syyt ja taustatekijät unohdetaan ja ajatellaan kaiken olevan vain omasta asenteesta kiinni. On nuorisotakuuta ja erilaisia työttömille nuorille suunnattuja hankkeita ja päivätoimintaa, mutta monissa keskitytään vain työ- tai koulutuspaikan hankkimiseen itseisarvona tai pidetään kalvosulkeisia terveistä elämäntavoista ja päihteiden vaaroista.

Valtaajissa lähdettiin liikkeelle siitä, mikä juuri minua kiinnostaa, mitä haluaisin tehdä. Ei siitä, mikä olisi kannattavaa, vaan mitä itse haluaisin edistää. Tietenkin on motivoivaa työskennellä jonkin itselle tärkeän asian eteen. Oli myös tärkeää saada tukea projektiin, tärkeää, että joku kysyi, missä mennään ja auttoi käytännön asioissa. Sai asettaa juuri niin pieniä tavoitteita kuin uskoi saavuttavansa, sai epäonnistua ja sai jättäytyä toiminnasta pois milloin haluaa. Silti meitä on aika iso porukka, jotka ovat sitoutuneita tähän ja haluavat olla mukana. Valtaajissa on mukana tosi monenlaista porukkaa, eri ikäistä ja eri taustaista. Olen saanut seurata myös muiden uskomattoman hienoja projekteja ja toiminnan vaikutusta ihmisten elämään. Valtaajat tarjoaa mahdollisuuksia toteuttaa itseään ja päästä elämässä eteenpäin omilla ehdoilla.

Olen myös löytänyt uudelleen kiinnostukseni yhteiskunnallisiin asioihin ja politiikkaan. (...) Ajattelin, ettei yksi ihminen voi kuitenkaan vaikuttaa asioihin, turha edes yrittää. Aluksi huomasin että voin vaikuttaa itseni ja muutaman muun elämään mahdollistamalla iloa ja yhteisöllisyyttä neulekahvilan kautta. (...) Valtaajissa olen saanut hyvää kokemusta siitä, miten jo oman tarinan jakaminen voi olla vaikuttavaa. Minusta on tärkeää, että me itse saamme puhua omista kokemuksistamme ja siitä, millaisesta toiminnasta ja toimenpiteistä voisi olla hyötyä. Että meitäkin kuunneltaisiin julkisessa keskustelussa, eikä aina vain poliitikkoja, joilla ei

usein ole käytännön tietoa siitä, miten tehdyt päätökset voivat vaikuttaa ihmisten elämään tai millaista elämä vaikkapa toimeentulotuen varassa oikeasti on.

Ensin ajattelin, ettei neulekahvila ole mitään yhteiskunnallista tai vaikuttavaa toimintaa, mutta onhan se. Se tuo ruohonjuuritasolla ihmisiä yhteen, antaa pienen kokemuksen johonkin kuulumisesta. Näinä aikoina, kun puhutaan yhteisöllisyyden katoamisesta, aitojen kohtaamisten puutteesta, empatian häviämisestä ja yksinäisyyden kokemuksista vaikka Facebookissa on 500 kaveria.

Olen myös opintojeni kautta perehtynyt syrjäytymisvaarassa oleviin nuoriin ja siitäkin näkökulmasta vakuuttunut siitä, että Valtaajien kaltaista toimintaa tarvitaan ehdottomasti. Usein puhutaan kustannuksista. (...) Turha järjestää mitään kivaa matalan kynnyksen toimintaa tai aktivointia, jos paikalle ei tule ketään tai jos ainut motivaatio on pelko työttömyysetuuksien menettämisestä. Pakko asioiden tekemiseen ei kanna pitkälle, tarvitaan sisäistä motivaatiota. Sisäinen motivaatio syntyy siitä, että itse aidosti haluaa muuttaa jotain, vaikuttaa johonkin. Motivaatio voi olla aluksi vaikka miten pieni tai olematon. Siksi tarvitaan inspiraatiota ja tukea. Aluksi voi tuntua pelottavalta tai ylivoimaiselta lähteä työstämään mitä tahansa projektia. Siksi edetään vähän kerrallaan, sopivin tavoittein. En itse olisi ikinä uskonut vuosi sitten, että nyt olen tässä.

Inspiraatio on vaikea laji, ja usein tuntuu, että 'inspiraatiopuhe' on suunnattu niille, joilla on voimavaroja ja resursseja lähteä toteuttamaan itseään. (...) On tärkeää löytää aluksi tarpeeksi pieni tavoite ja tavoitteiden asettamiseen ja realistisuuteen olen itse tarvinnut tukea projektilta. Valtaajista voi saada monenlaista tukea siihen oman projektin tekemiseen ja myös elämänhallintaan liittyviin asioihin. Olen ollut itse pari kertaa kertomassa uusille valtaajille omasta projektistani ja siitä, mitä kaikkea se on tuonut elämääni. Muistan meidän oman inspiraatiopiikin, jossa kerrottiin Kallio block partysta ja muista suuren luokan projekteista, jotka tuntuivat olevan valovuosien päässä omasta elämästä, senhetkisistä resursseista ja voimavaroista. Toivon, että voisin omasta tilanteesta ja projektista kertomalla rohkaista niitä, jotka ovat mahdollisesti samantyyppisessä tilanteessa ja ajattelevat, että olisi kiva tehdä jotain mutta en uskalla tai pysty.

Monet Valtaajien osallistujista on olleet vuosia yhteiskunnan ulkopuolella ja hyväksyneet asemansa siinä syrjäytyneiden lokerossa. Puhutaan nuorista, joita ei kiinnosta, jotka ovat vain laiskoja, joita täytyy rangaista työttömyydestä. Todellisuudessa mekin olemme ihmisiä, joilla on valtavasti potentiaalia, luovuutta ja ideoita. Kyseessä ei ole myöskään vain joku epämääräinen yhtenäinen joukko, prosenttiluku syrjäytymistilastoissa, vaan yksilöitä. Yksilöitä, joista monia kiinnostaa yhteiskunnallinen vaikuttaminen ja oman elämän suunnan muuttaminen. Valtaajissa monet meistä yksilöistä on löytäneet sen oman jutun, oman tavan vaikuttaa. Se on mielestäni se tärkein asia, mikä vie elämässä eteenpäin. Kun löytää sen oman jutun tai saa jonkun pienenkin onnistumisen kokemuksen, voi sitä kautta motivoitua myös hakemaan sinne kouluun tai töihin. Monella sitä ei ole. Valtaajat voi auttaa nuoria löytämään sen syyn, siksi tätä toimintaa ehdottomasti tarvitaan.”

Ylläoleva on lyhennelmä Tatsi ry:n verkkosivuilla 1.12.2016 julkaistusta tekstistä Kaikki meistä tarvitsee syyn nousta aamulla sängystä ylös: tatsi.org/meista-tarvitsee-syyn-nousta-aamulla-sangysta-ylos/

Omaehtoinen ja yhteinen toiminta: kysymyksiä tunnistamisen tueksi

- Annettaanko osallistujille erilaisia tilaisuuksia mielipiteen tai ajatuksen ilmaisemiseen esimerkiksi piirtämällä, maalaamalla, kirjoittamalla, kuvaamalla tai muulla tavoin?
- Etsitäänkö keinoja, joilla vaikuttaa itselle tärkeisiin asioihin lähipiirissä tai laajemmin?
- Toteuttavatko osallistajat yksin tai yhdessä vertaisten ja ammattilaisten kanssa isompia tai pienempiä projekteja, kuten pop up -tapahtumia, asennekampanjoita, mielipidekirjoituksia, kokemustietoisuuksia tai flash mobeja?
- Autetaanko osallistujia jättämään jokin sellainen myönteinen jälki elinympäristöönsä, jonka muut voivat huomata?
- Rohkaistaanko osallistujia köyhyyden torjuntaan?

Osallisuus paikallisesti: yhteinen hyvä

Kolmantena osa-alueena esittelemme osallisuuden paikallisuuden. Tämä osa-alue vastaa kysymykseen siitä, miten osallisuutta edistäviä olosuhteita voidaan edistää lähellä ihmistä. Paikallisesti on helpointa rakentaa tiloja sekä luoda tilanteita ja toimintaa, jossa asukkaalla on tilaisuus näyttää osaamistaan, panostaa yhteiseen hyvään ja vaikuttaa resurssien hallintaan. Siinä missä kansanedustuslaitos tuntuu ehkä olevan kaukana arjesta ja vaikutusmahdollisuuksien ulottumattomissa, paikallisesti voidaan nimetä ja hallita riskejä, resursseja ja yhteistä potentiaalia. Paikallisesti voidaan myös luoda vastavuoroisia suhteita, joissa voidaan vastata yksilöllisen tunnustamisen tarpeeseen eli joissa voidaan kokea arvokkuutta ja merkityksellisyttä.

Marcell Maussin (1990) mukaan lahja synnyttää vastavuoroisuuden kierteen, sillä kun lahjaan vastataan lahjalla, syntyy sosiaalinen suhde. Kun palvelusta maksetaan, syntyy symmetrinen suhde. Epäsymmetrisiä suhteita muodostuu puolestaan esimerkiksi silloin, kun tuntematon laittaa hyvän kiertämään toiselle tuntemattomalle. Mutta jos pitkään köyhänä elänyt ei koe pystyvänsä tavalla tai toisella maksamaan saamaansa palvelua takaisin, syntyy vastentahtoinen epäsymmetrinen suhde eli riippuvuutta esimerkiksi hyvinvointivaltiosta.

Richard Sennett (2004, esim. 219–222) kritisoi hyvinvointivaltiota siitä, että se ei enää jättäisi ketään kiitollisuudenvelkaan eikä siksi loisi sosiaalisia suhteita. Verojen maksaminen tosin muodostaa sosiaalisen suhteen hyvinvointivaltion ja kansalaisen välille, mutta pitkäaikaistyötön ei pääse tällaisesta suhteesta aidosti osalliseksi. Osallistumiseen velvoittavan sosiaaliturvalainsäädännön ja aktiivimallin voinee nähdä eräänlaisena aktiivipalveluksena tai ”takaisin maksuna”, mutta varsinaista osallisuutta siitä ei automaattisesti synny. Vallanpuute erottaakin osallistamisen osallisuudesta (Mäntyneva & Hiilamo 2017). Kestäviä sosiaalisia suhteita eivät myöskään luo leipäjonot, joista saatu leipä luo yksipuolisen riippuvuuden ja pysyvän kiitollisuudenvelan.

Kestävät ratkaisut eettiseen epäsymmetrisyyteen löytyvät usein paikallisen yhteisen hyvän alueelta. Se on jokin, esimerkiksi kylässä, korttelissa, lähiössä tai virtuaalisessa tilassa ilmenneeseen tarpeeseen vastaava toiminta, jota ei pystytä yksinomaan markkinoilla tai hyvinvointivaltiossa tuottamaan. Paikallinen hyvä on jotakin sellaista, jossa yhteiskuntaryhmästä tai asemasta riippumatta voi kokea yhdenvertaisuutta ja jossa voi kasvokkaisissa kohtaamisissa tuttujen ja tuntemattomien kanssa saada kiitosta ja tunnustusta panostettuaan yhteiseen hyvään. Paikallinen hyvä voi olla myös jotakin sellaista, jossa ihminen tuntee osallistuvansa jonkin arvon muodostumiseen ja jossa kokee olevansa kiitoksen arvoinen. Arvon ei tarvitse olla rahallinen arvo, vaan jotakin, joka määrittyy pikemmin yksilön ja ryhmän subjektiivisten merkitysten ja merkityssuhteiden kautta. (Martela & Ryan 2015: *hyvän tekeminen*, Deci & Ryan 1985: *yhteisyys ja kyvykkyyden osoittaminen*; Veivo & Huttunen 1999: *merkitykset*.)

Nimensä mukaisesti yhteisestä hyvästä seuraa hyvää (lähes) kaikille. Kun paikallisesti tunnustetaan potentiaali, riskit ja resurssit, niitä pystytään hallitsemaan (Thompson & Wildavsky 1986, 168: *command resources*; Osborne 2006: *new public governance*). Terveyspalvelut ja osa sosiaalipalveluista tarvitsee toki

taakseen laajan väestöpohjan, mutta on olemassa potentiaalia ja resursseja, joiden johtaminen ja jakaminen hoituvat paikallisesti.

Yksityisessä ja yhteisessä toiminnassa syntyy potentiaalia, joka lisää alueen elinvoimaisuutta ja houkuttelevuutta. Potentiaali tarvitsee resurssit eli paikalliset ihmiset, heidän osaamisensa ja keskinäisen vuorovaikutuksen, yhteiset tilat, luonnonvarat ja elvyttävät luontoympäristöt. Edellisessä luvussa mainitut jäälyhdyt houkuttelivat Sotkamoon turisteja, mistä voisi olettaa seuraavan tulovirtojen kasvua. Elvyttävät luontoympäristöt houkuttelevat vierailijoita, mutta sen lisäksi ne innostavat paikallisia kokeilemaan yrittäjyyttä ja tuotteistamaan palveluja. Riskejä puolestaan ovat esimerkiksi jonkin elinkeinon loppuminen, viirikkeen ympäristö, järjestyshäiriöt, syrjäytyminen ja se, ettei kaikkien osaaminen tule näkyviin.

Kunnan johto ja virkamiehet voivat auttaa paikallisia toimijoita liittymään yhteen nimeämään riskejä ja hallitsemaan niin potentiaalia kuin resursseja. Tällöin yhteinen tekeminen myös juurtuu paikalliseksi hallinnan kulttuuriksi.

Nykyisessä kuntalaissa ja tulevassa maakuntalaissa kannustetaan asukkaiden osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien tarjoamiseen. Erikseen mainitaan lapset, vammaiset ja vanhuksat. Mainitsematta jäävät muun muassa pitkäaikaistyöttömät ja mielenterveyskuntoutujat. Mikään ei kuitenkaan estä paikallisia toimijoita järjestäytymästä esimerkiksi raadiksi, johon kuuluu pitkäaikaistyöttömien, viranomaisten, järjestöjen ja elinkeinoelämän edustajia, ja joka laatii paikalliset kuntouttavan työtoiminnan eettiset kriteerit ja valvoo niiden toteutumista.

Lähellä ihmistä eli kylissä, lähiöissä, kunnissa ja kaupungeissa ratkaisuja osallisuuden lisäämiseksi on tehty jo paljon. **Pudasjärveläisessä Laavu-hankkeessa (ESR)** on kehitetty ryhmätyöllistämisen malli. Siinä kyläyhdistykset työllistävät lähiseutujen pitkäaikaistyöttömiä tarjoamalla kyläläisille palveluja ja kunnostamalla kylätaloja. Hyödyn saajia on monia: Pitkään työttömänä olleet ovat saaneet työtä ja osaamisensa näkyviin. Kylien elinvoima on lisääntynyt. Kyläläiset ovat saaneet kaivattuja lähipalveluita. Kyläläisille on taas syttyneet valot. Ryhmätyöllistämisen malli on eräs tapa työllistää pitkäaikaistyöttömät ryhminä, jolloin he saavat myös tarvitsemaansa vertaistukea. (Hiltunen 2017.) Samantyyppisiin ratkaisuihin voitaisiin päästä myös kuntien tai paikallisten toimijoiden tukemilla osuuskunnilla – tällaista rakennetta kehittää puolestaan **Osuuskunnista osallisuutta -hanke (ESR)**.

Paikallisesti voidaan tarjota asukkaille avoimia ja yhteisiä tiloja, kuten kylätalot, vapaan taiteen tilat, toimintakeskukset, matalan kynnyksen tilat, puistot ja kadut, joissa yhteiskuntaryhmästä tai asemasta riippumatta kuka tahansa voi kokea yhdenvertaisuutta sekä panostaa yhteiseen hyvään ja saada osaamisensa näkyviin. Vapaan taiteen tiloissa voivat esimerkiksi työelämästä tutut hierarkiat murtua ja rakentua hetkeksi uudestaan, kun työtön saa taiteella ilmaista itseään ja tulla siten näkyväksi ja tunnustetuksi. Avoimessa työhuoneessa työtön pääsee osalliseksi työn tunnusta ja rutiineista, saa hyvällä onnella työyhteisön ja lounasseuran.

Yhteistä ymmärrystä -hankkeessa (ESR) kehitettiin lähiyhteisön toimintamalli, jonka ytimessä on kaikille avoin kylätalo. Puumalassa sosiaalityön asiakkaat olivat pitämässä makkarakojua sosiaalityöntekijänsä kanssa, kun kansalaisopiston johtaja tuli pyytämään heiltä kurssi-idea. Siispä suunniteltiin Erilaisuutta arkeen -kurssi, jolle osallistui kaikenlaisia kyläläisiä. Sen jälkeen perustettiin Puumalan Klupi, joka pyörittää kaikille kuntalaisille avointa Kylätaloa, jossa myös sosiaalityöntekijä ja mielenterveyshoitaja pyörittävät ja puuhailevat.

Puumalassa on kehkeytynyt yhteisö, jonka potentiaali kasvaa yhteisessä toiminnassa. Thompson ja Wildavsky (1986, 190) mainitsevat, että autonomisen selviytymisen strategia on paras keino selviytyä, mutta sitä voidaan haitata monenlaisin institutionaalisin väliintuloin. Uuden julkisen hallinnan viitekehyksen (Osborne 2006) avulla pyritään löytämään keinoja, joilla autonomista yhteisyyttä ei häiritäisi, vaan saataisiin se paikallisen kukoistuksen yhdeksi lähteeksi. Eräs kylätalolainen kuvailee osuvasti, kuinka hallinnollinen jäykkyys uhkaa heidän vapauttaan:

Tämä toiminta alkoi ilman minkäänkokoisia rahoituksia. Ihmiset rupesivat vaan tekemään ja muodostui yhteisöllinen työtapa, josta ajattelen, että tämä on työyhteisö minulle. Olemme työkavereita toinen toisillemme, kuntouttavan työtoiminnan tai vapaaehtoistyön kautta, mutta työkavereita kuitenkin. Ja työyhteisössähän tarvitaan työnohjausta!

Kun meille ehdotettiin, että voitaisiin perustaa yhdistys, niin ei me innostuttu. Me ollaan puhuttu, että me ollaan kuntalaisia. Koska se on se kuntalaisuus, joka meitä yhdistää. Mutta se on semmoinen ratkaisematon kysymys. Yhdistyksen perustaminen tekisi helpommaksi, mutta me halutaan olla kuntalaisia.

Ryhmien autonomialla voi olla sekä myönteisiä että kielteisiä seurauksia. Eristäytyvässä selviytymisstrategiassa ryhmät tai yhteisöt sovittavat tarpeensa tarjolla oleviin resursseihin, jolloin ne vetäytyvät yhteiskunnan syrjälle. Kun syrjitty tai sivussa oleva ryhmä sitten saa virallisen aseman yhteiskunnassa autonomiaansa menettämättä, tulee tunnistetuksi ja tunnustetuksi, usein samalla myös resurssit lisääntyvät. Käytännössä tällainen voi tarkoittaa sitä, että yhteisön jäsenille tarjotaan palveluita heidän omalla äidinkielellään, heidän uskontonsa säännöt hyväksytään tai heille tarjotaan kulttuurisensitiivisiä terveyspalveluita (Thompson & Wildavsky 1986, 193–194: *selviytymisen strategiat ja niiden muuttaminen*).

Kaupunkiviljely, maksuttomat harrastusmahdollisuudet, maksuttomat tai hyvin edulliset liikuntapaikat, edullinen yhteisöruokailu tai luontoretket voivat myös olla tärkeitä lisäresursseja. Ympäristötalkoot tai vapaaehtoistyö ovat puolestaan toimintaa, joissa ei ainakaan heti tule puheeksi sosiaalinen asema tai palkka. Perinnemaisematalkoissa tai rantojen siivoamisessa niin johtajan kuin työttömän panos on ainakin teoriassa yhtä arvokas.

Ihmisten välinen työ ei koskaan katoa. Luovien ryhmäprosessien tiedetään hoitavan eriarvoisuuden ja epäoikeudenmukaisuuden kokemusta, yhdistävän ihmisiä toisiinsa, lisäävän merkityksellisyyttä, avaavan mahdollisuuksia ja rohkaisevan tarttumaan niihin. Resurssiviisaassa kunnassa palkataan luovan toiminnan ohjaaja tai pedagogi kiertämään päiväkotia, kouluja, matalan kynnyksen tiloja ja vanhainkoteja. Kiertävä luova pedagogi tekee parityötä, jolloin uudet toimintatavat juurtuvat ammattilaisten arkeen (Huhtinen-Hildén & Isola 2017.)

Ryhmää tai yhteisöä ei tarvitse tarkastella yhtenäiseen identiteettiin perustuvana kokonaisuutena, vaan esimerkiksi asuinalue ilman yhteisesti jaettua identiteettiä voi ohjata joukkona eristäytymään, (Isola & Siukola 2017). Määrällisestäkin tutkimuksesta on löydettävissä tukea: työttömyyden ja toimeentulokiasiakkuuden leima vähenee sosiaalisissa ympäristöissä, joissa työttömyys ja toimeentulokiasiakkuus ovat yleisiä (Ellen & Turner 1997; Wilson 1987); työttömyys heikentää subjektiivista hyvinvointia enemmän alueilla, joilla se on vähäistä, kuin alueilla, joilla se on yleistä (esim. Clark ym. 2003). Helsingissä heikomman tulotason alueiden koulut saivat syksystä 2008 alkaen erityisrahaa. Tutkimuksessa huomattiin, että melko vähäinen taloudellinen panostus lisäsi oppilaiden hakeutumista yläkoulusta suoraan toisen asteen koulutukseen (Silliman 2017).

Asunnottomat kunnostivat virkistyspaikan

Vailla vakinaista asuntoa ry (Vva) ylläpitää toiminta- ja virkistyspaikkaa Helsingin Vartiosaaressa. Tänä päivänä paikka on hienossa kunnossa, mutta se ei ollut sitä noin parikymmentä vuotta sitten.

Järjestön entinen toiminnanjohtaja Juhani Roiha löysi muutaman kaverinsa kanssa talon, joka oli silloin saanut purkutuomion. He ideoivat niin, että jos saisivat talon vuokralle, he kunnostaisivat sen asunnottomille ihmisille kesäpaikaksi. He saivatkin talon Helsingin kaupungilta vuokralle kunnostusvelvoitetta vastaan.

Talon kunnostus alkoi talkootyönä. Asunnottomina oli silloin paljon ammattitaitoisia miehiä, jotka tulivat hommiin. Tarina kertoo Jussi Roihan sanoneen: ”Pullo pois, vasara käteen ja hommiin.”

Moni kavერი oli kesän hommissa, jonka jälkeen hänelle pyrittiin järjestämään asunto. Ja se homma on jatkunut samana jo pari vuosikymmentä.

”Jos täällä on asunnottomia kavereita, niin heille yritetään järjestää kämppä, jos henkilö on täällä selvin päin ja aktiivisena”, kertoo Vva:n toiminnanjohtaja Sanna Tiivola ja jatkaa:

”Siinä mielessä olemme todella kiitollisia kaupungille, että olemme saaneet pitää tämän paikan vuokralla. Ja halutaan tietysti samaa jatkossakin. Me olemme erilaisin lahjoituksin tehneet pala palalta hommaa omin voimin.”

Ilman lahjoituksia kaikkia asioita ei olisi voitu tehdä. Kaikki on tehty paikalla olleiden ihmisten toiveiden mukaan.

Kun entinen Helsingin kaupungin apulaisjohtaja Hannu Penttilä täytti 60 vuotta, hän päätti ohjata juhlarahansa paikan kehittämiseen. Niillä rahoilla pystyttiin rakentamaan päärakennukseen ja saunaan uudet katot.

Tämä paikka on talkootyön näyte nyky-yhteiskunnassa. Ja tämä on sellainen puuhamaa, että monelle on ollut pelastus tulla paikalle.

”Eläminen täällä on vapaamuotoista: saa puuhastella melkein mitä itse tahtoo, ellei riko rauhaa”, kertoo paikan ensimmäisiin kävijöihin lukeutuva puuhamies Risto Husso.

Kesäisin virkistyspaikassa käy päiväselään erilaisia vierailuryhmiä, joille grillimakkarat maistuvat. Nyt heille, jotka haluavat mieluummin kalastaa, ollaan suunnittelemassa kalastusreissuja, kertoo Husso.

Tiivola korostaa, että tarkoitus on nimenomaan pitää paikka asunnottomien ja sitä kokeneiden ihmisten käytössä. Niille ihmisille, jotka ovat jollakin tavalla kärsineet. Paikkaa ei vuokrata kenellekään yksityiskäyttöön. Tämä on nimenomaan heille, joilla ei ole omaa mökkiä.

”Tämä on omatoiminen päihteetön paikka ilman tiukkaa valvontaa, ja porukka pitää itse huolen siitä, että täällä ei juopotella eikä narkata”, tiivistää Husso.

”Monet ajattelevat, että näistä ihmisistä ei ole mihinkään tässä yhteiskunnassa. Mutta mitä kaikkea sieltä oikeasti löytyy, niin se on se juttu. Se pitää vaan saada esille. Täällä on ollut niin mielettömiä tyyppejä”, kertoo Sanna Tiivola.

Vesa Vattulainen

Yllä oleva teksti, Virkistyspaikka kunnostettiin talkoovoimin, on julkaistu Kansalaisareenan Vekkoareenassa 20.8.2017

kansalaisareena.fi/verkkoareena/virkistyspaikka-kunnostettiin-talkoovoimin/

Yhteinen hyvä: kysymyksiä tunnistamisen tueksi

- Saavatko kaikkein heikoimmassa asemassa olevat ihmiset osaamisensa näkyviin niin, että siitä seuraa arvostusta ja kiitosta oman viiteryhmän ulkopuolelta?

- Toteutetaanko toimintaa yhdessä paikallisten asukkaiden kanssa?
- Täyttääkö toiminta jonkin sellaisen paikallisen tarpeen, joka jäisi tekemättä kustannustensa takia?
  - Esimerkiksi maisemanhoito, yhteisten tilojen viihtyvyys, yhteisötaide, vanhusten kanssa ulkoileminen, vanhuksille lukeminen
- Etsitäänkö ratkaisuja siihen, että esimerkiksi kuntouttava työ olisi eettisesti ja moraalisesti hyväksyttävää?
- Tarjoaako toiminta merkityksellisiä asioita osana paikallista yhteisöä?
  - Esimerkiksi ansaitsemismahdollisuuksia osuuskunnissa, palkkatuetta työtä, kuntouttavaa työtä, vastavuoroisia osallistumismahdollisuuksia, talkoita tai vapaaehtoistoimintaa

Osallisuuden palasia – kohti käytäntöä

Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke Sokran tarkoituksena on löytää yksilöllisesti tunnistavia ratkaisuja pitkäaikaistyöttömyyden, osatyökykyisyyden, vammaisuuden tai syrjinnän keskelle. Näistä osallisuuden palasista koostuu osallisuustyö, joka täydentää ja uudistaa nykyistä hyvinvointijärjestelmää. Seuraavassa esittelemme kuntien ja järjestöjen rahoituskumppanuusmallin, pitkäaikaistyöttömien eettisen osallistamisen periaatteita ja sisältöjä, joista tarkennamme luoviin ryhmäprosesseihin. Lopuksi esittelemme Yhteisen keittiön. Kokonaisuudet on pyritty rakentamaan niin, että ne vastaavat julkisen hallinnan muutostarpeeseen. Vuoteen 2020 mennessä kumppanuusrahoitusmalleista esitetään erilaisia vaihtoehtoja. Lisäksi kootaan kokonaisuudet muun muassa osuuskuntatyön paikallisista tukirakenteista, vaikutuskeinojen tarjoamisesta, osallisuutta edistävästä tiloista sekä ryhmäpalveluista.

Järjestöjen ja kuntien kumppanuusrahoitusmalli

ESR-rahoituskanava kytketään osaksi osallisuustyötä niin, että kunta jakaa asukkaita lähellä toimiville järjestöille rahaa kansalaislähtöiseen toimintaan ja palveluihin maksamalla järjestöjen kuntarahitusosuiden sekä tukemalla järjestöjä hankkeiden hakuprosesseissa. Näin löydetään tehokkaita keinoja köyhyyden torjuntaan ja osallisuuden edistämiseen järjestöjen ja kunnan yhteistyössä. Mallia voidaan soveltaa myös maakunnissa.

Tarve

- Palvelut eivät aina vastaa asukkaiden tarpeisiin. Pieni mutta huono-osaisuuden vähentämisen kannalta merkittävä joukko ei löydä tai kiinnity palveluihin.
- Järjestöjen asiantuntemusta erilaisista ihmisryhmistä, ihmisten kokemista väliinputoamisista tai järjestelmän pullonkauloista ei saada riittävästi hyödynnettyä.

Tavoitteet

- Kansalaislähtöisen kokeilutoiminnan avulla haetaan uusia ja innovatiivisia sekä mahdollisimman konkreettisia toimenpiteitä ja toimintamalleja täydentämään nykyisiä palveluita.
- Edistetään kaikkein heikoimmassa asemassa ja syrjäytymisvaarassa olevien työikäisten asukasryhmien osallisuutta ja torjuntaan köyhyyttä.

Hyödynsaajat

- Kunnat
  - saavat täydennettyä palveluvalikoimaansa tarpeeseen vastaavilla palveluilla, koska paikalliset järjestöt tuntevat asukkaiden elämämaailman.
  - voivat tehdä ketteriä kokeiluja, jotka perusrahoituksella olisivat liian riskialttiita tai vaikeasti palvelujärjestelmään sovitettavia.

- saavat käytännössä testattuja toimintamalleja pysyvään käyttöön.
  - tavoittavat uusia järjestötoimijoita osallisuuden, hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen.
  - saavat kustannussäästöjä, koska syrjäytymisvaarassa olevia asukkaita tavoitetaan palvelujen piiriin ja maahanmuuttajia saadaan kotoutettua lähellä heidän arkeaan.
  - pystyvät ehkäisemään syrjäytymistä, koska järjestöt tavoittavat työnsä kautta sellaisiakin asukasryhmiä, joita palvelut eivät tavoita.
- Järjestöt
  - vahvistavat asemaansa asiantuntijaeliminä.
  - voivat profiloitua vartenotettavina palveluntuottajina kunnissa ja maakunnissa.
  - saavat juurrutettua ja levitettyä kehittämiään toimintoja, toimintamalleja tai palveluita.
- Asukkaat
  - saavat uusia väyliä palvelujen piiriin.
  - osallisuutta, motivaatiota ja hyvinvointia lisäävää toimintaa.
- Rahoittaja
  - pystyy rahoittamaan hankkeita, joilla on todettu tarve.
  - saa hanke- ja järjestötoimijat verkottumaan.
  - saa vaikuttavampia hankkeita juurruttamismahdollisuuksien paranemisen myötä.

Kumppanuusrahoitusmalli on kehitetty yhteensopivaksi ESR-rahoituksen kanssa. Mallissa hyödynnetään alueellisen ESR-rahoituksen mahdollisuuksia kokeilevalle, kansalaistoimijalähtöiselle hanketoiminnalle. Sen kehittämisessä on hyödynnetty maaseutujen paikallisen kehittämisen Leader-ohjelman kokemuksia. Kumppanuusrahoitusmallia voidaan soveltaa myös muiden rahoituskanavien kanssa niiden erityispiirteet ja säädökset huomioon ottaen.

Tässä mallissa rahoitusta haetaan kahdessa vaiheessa: Ensin järjestö esittelee ideansa kunnalle. Suunnitteluvaiheessa kunta ja rahoittaja voivat vaikuttaa hankkeen sisältöihin. Kunnan rahoituspäätöksen jälkeen rahaa haetaan Euroopan sosiaalirahastolta alueellisen RR-Elyn kautta. Rahoituksen varmistuttua kaupunki kutsuu koolle hankkeen ohjausryhmän.

Rahoitus maksetaan pääasiassa kertakorvausmallin mukaisesti hankkeen päätyttyä.

Yhdistykset voivat pyytää kunnilta ennakkomaksua. Koska ESR-rahoitukseen tarvitaan järjestöjen oma-rahoitusosuus, kunta voi lainata järjestölle tarvittavan summan.

Rahoituksen päätyttyä kunta arvioi hankkeen vaikutuksia ja päättää sen perusteella toiminnan tai palvelun jatkosta.

Lue lisää kumppanuusrahoitusmallista: Lääperi, Raija (2017, tulossa) www.thl.fi/sokra

Järjestöjen ja kuntien kumppanuusrahoitusmallia on kehitetty Kuopiossa, jossa rahoitushallinnosta ja hankkeiden arvioinnista vastaa hyvinvoinnin edistämisen palvelualueen kansalaistoiminnan yksikkö.

ESR-ohjelman kansalaistoimijalähtöisen kehittämisen hankkeita oli kevääseen 2017 mennessä rahoitettu yhteensä 28, joista Itä-Suomen alueella 19. Kuopion mallissa oli rahoitettu 14 niin sanottua Pikku-Kakea eli pientä kansalaislähtöistä kehittämishanketta, joiden keskimääräinen hankekohtainen rahoitus oli 50 000 euroa.

Kuopion mallissa edetään seuraavasti: Rahoitusmahdollisuudesta tiedotetaan ja markkinoidaan esimerkiksi järjestötapaamisissa ja yhteistyökeskusteluissa. Hakukierroksia järjestetään yleensä kolme kertaa vuodessa. Hankeideoista keskustellaan ja neuvotellaan kansalaisjärjestöyksikön ja ESR-rahoittajan kanssa. Järjestöt saavat ohjausta. Varsinainen hankehaku tapahtuu EURA-järjestelmässä. Hankesuunnitelmia arvioidaan ja kommentoidaan hyvinvoinnin edistämisen palvelualueella kansalaistoiminnan aktivointiyksikössä

sekä ELY-keskuksessa, minkä jälkeen hakijoita vielä kertaalleen kuullaan. Rahoituspäätöksistä vastaavat ELY-keskus ja kuntarahoitusosuudesta Kuopion kaupungin hyvinvoinnin edistämisen palvelualue.

Joensuussa, Mikkelissä, Oulussa ja Lappeenrannassa kansalaislähtöistä kehittämistä toteuttaa kaupunki. Savonlinnassa toteuttajana on Savonlinnan seudun Kolomonen -rekisteröity yhdistys. Päätoeuttajalla on velvollisuus jakaa organisoimissaan sisäisissä hauissa rahoitusta pienemmille järjestötoimijoille tai yhdistyksille näiden tekemien suunnitelmien perusteella. Rahoituksesta päätetään yhdessä alueellisen ESR-rahoittajaviranomaisen kanssa.

Järjestöjen ja kuntien kumppanuusrahoitusmalliin liittyvät osallisuuden palaset:

- Petosen Pömpeli (ks. s. 27)
- Pallo haltuun (ks. s. 35)
- **Avoimet tilat (ESR)** oli lyhyt ja kokeileva hanke, josta juurtui pieni mutta konkreettinen käytäntö: Kaupungilta saa lainaan rullakon, jossa säilytetään maaleja, maalaustarvikkeita ja sisustustarvikkeita. Rullakon saa lainaksi paikkoihin, jossa on lupa tehdä katutaidetta, maalata tai sisustaa tiloja.

Kumppanuusrahoitusmallista kertovan kokonaisuuden on koontanut Raija Lääperi (Lääperi 2017, tulossa, www.thl.fi/sokra) ja kokoamiseen ovat osallistuneet Anna-Maria Isola ja Marjo Pulliainen. Rahoitusmallin ovat kehittäneet yhteistyössä Etelä-Savon Ely-keskuksen ja Kuopion kaupungin edustajat.

Pitkäaikaistyöttömien eettinen osallistaminen

Eettinen osallistaminen sisältää yksilö- ja ryhmäpalveluita. Pitkäaikaistyötön pääsee myös käsiksi joihinkin aineellisiin ja aineettomiin toimintamahdollisuuksiin. Tarvittaessa tarjolla on myös vertaistukea, neuvontaa ja asiointiapua.

Tarve

- Työttömyys- ja sosiaaliturvaan on kirjattu velvollisuus osallistua työvoimapolitiittisiin toimenpiteisiin tai kuntouttavaan työtoimintaan. Osallistaviin eli niin sanottuihin aktivoiviin toimenpiteisiin voidaan liittää erilaisia palveluita, joiden on vastattava osallistujan tarpeeseen. Nykyiset toimenpiteet ja tarpeet eivät välttämättä vastaa tarpeeseen.
- Joskus kuntouttavan työtoimintaan ja työvoimapolitiittisiin toimenpiteisiin liittyy riski, että osallistujia käytetään maksuttomana työvoimana tehtävissä, joista muutoin maksettaisiin palkkaa.

Tavoite

- Tavoitteena on eettinen osallistaminen, jonka avulla ihminen pääsee lähemmäs työmarkkinoita.
- Ihminen on suuntautunut ulospäin, myönteisesti virittäytynyt ja toimii itsensä ja elinympäristönsä hyväksi.

Hyödynsaajat

- Pitkäaikaistyöttömät
  - kasvattavat sosiaalisia verkostojaan, jolloin myönteisten kohtaamisten todennäköisyys kasvaa.
  - voivat panostaa yhteiseen hyvään ja saada merkityksellisyyden kokemusta.
  - vahvistavat tulevaisuususkiaan.
- Kunnat
  - voivat hyödyntää resurssiviisautta ryhmäpalveluissa: ryhmässä ohjaaja saa luotua luottamussuhteen samalla kertaa useamman ihmisen kanssa.
  - vahvistavat elinvoimaansa keksimällä paikallista hyvää kerryttäviä ratkaisuja.
  - säästävät työmarkkinatuen kustannuksissa.

Eettinen osallistaminen on yhdistelmä yksilö- ja ryhmäpalveluita. Yksilöpalveluina voidaan tarjota sosiaalityötä, kuntouttavaa yksilösosiaalityötä, työ- ja yksilötyövalmennusta, kuntoutusta, keskusteluapua tai työ- ja toimintakyvyn mittaamista esimerkiksi Kykyviisarin avulla.

Ryhmäpalveluina voidaan tarjota ryhmäsosiaalityötä tai erilaisia ryhmä- ja ryhmätyötoimintoja. Ryhmäpalvelussa ammattilainen luotaa ja rakentaa ryhmän toimintaa, jolloin syntyy luottamussuhteita sekä ryhmäläisten yhteistä toimijuutta. Ryhmäpalvelut tarjoavat luonnollisen vuorovaikutusympäristön, jossa voi yksilötapaamisia helpommin olla omana itsenään. Ryhmäpalvelut palvelevat myös työkyvyn arviointia, koska ihminen käyttäytyy luontevammin vertaistensa kanssa toimiessaan kuin yksilötapaamisessa.

Ryhmässä ihmiset liittyvät erilaisiin keskusteluihin ja toimintoihin, jakavat kokemuksiaan sekä suunnittelevat tai neuvottelevat esimerkiksi toiminnan sisällöistä. Yhdessä uskaltaa enemmän. Ryhmässä ihminen pääsee osaksi elämän merkityksellisyyttä lisääviä vuorovaikutussuhteita.

Eettiseen osallistamiseen sisältyvä työtoiminta rakentaa paikallista hyvää. Yhteinen hyvä on jokin, usein paikallisessa eli esimerkiksi kylässä, korttelissa, lähiössä tai virtuaalisessa tilassa ilmenneeseen tarpeeseen vastaava toiminta. Se on jotakin sellaista, jossa yhteiskuntaryhmästä tai asemasta riippumatta voi kokea yhdenvertaisuutta. Paikallisen hyvän rakentamisessa esimerkiksi ympäristötalkoissa, perinnemaisen, elvyttävien luontoympäristöjen tai yhteisten tilojen hoidossa voidaan eettisen harkinnan mukaan käyttää kuntouttavaa työtoimintaa tai palkkatukea.

Paikalliset toimijat voivat järjestäytyä esimerkiksi raadiksi, johon kuuluu pitkäaikaistyöttömien, viranomaisten, järjestöjen ja elinkeinoelämän edustajia, ja joka laatii paikalliset kuntouttavan työtoiminnan eettiset kriteerit ja valvoo niiden toteutumista.

Eettinen osallistaminen tarjoaa joitakin aineellisia toimintamahdollisuuksia. Aineellisia toimintamahdollisuuksia on tarjottava yksilön autonomian vaalimiseksi. Yhdeksän euron ylläpitokorvauksen lisäksi aineelliset toimintamahdollisuudet voivat olla muutakin kuin rahaa, esimerkiksi yhteinen aamupuuro, lounasruokailut, maksuttomat tai alennetut uimahalli- ja kuntosalikäynnit, matkaliput, kurssit, vierailu- ja tutustumiskäynnit, harrastuskokeilut ja retket.

Eettinen osallistaminen on toiminnallista. Toiminnan kautta toimintaympäristö muuttuu ymmärrettävämmäksi. Tunteita ja kokemuksia, joita ei osaa sanoittaa, voi käsitellä toiminnassa. Riittää, kun tulee paikalle, katsoo sivusta ja tekee jotain. Toiminta liittii ihmisiä yhteen ja se tarjoaa tilaisuuksia sanoittaa oman elämän mahdollisuuksia uudelleen.

Esimerkiksi kävely, patikointi, retkeily, kierrätys, pienrakennus, nikkarointi, sisustaminen, ompelu, musiikki, elokuvat, valokuvaaminen, katutaide, puutarhanhoito, eläinavusteinen toiminta, luonto, taide, kulttuuri ja luovat ryhmäprosessit tarjoavat mutkattomia vuorovaikutustilanteita.

Yhteydet oman viiteryhmän ulkopuolelle ovat tärkeitä, koska niiden avulla pystyy liittymään merkityksellisyyttä lisääviin vuorovaikutussuhteisiin, niistä voi avautua uusia mahdollisuuksia tai niiden ansiosta rohkaistuu tarttumaan mahdollisuuksiin. Tällaista toimintaa voi löytyä muun muassa kansalais- ja työväenopiston kursseilta. Niihin voidaan myöntää tukea ehkäisevästä tai täydentävästä toimeentulotuesta. Tukea voidaan osoittaa myös omaehtoiseen aktiivisuuteen kansalaisyhteiskunnassa.

Eettinen osallistaminen sisältää vertaistukea, asiointiapua ja neuvontaa. Asiointiapu ja neuvonta ovat perustavanlaatuisia palveluita, kun ihminen ei pysty tai osaa yksin hoitaa talouttaan, terveyttään tai muihin elämänalueisiin liittyviä asioita. Vertaistuki tai kokemusasiantuntijan apu on puolestaan tärkeää silloin, kun ihminen tuntee olevansa yksin tai ei osaa sanoittaa kokemuksiaan.

Eettiseen osallistamiseen liittyvät osallisuuden palaset:

- Luovat ryhmäprosessit (s. 46)
- Wirike-toimintatapa (s. 25)
- Palvelusafari (s. 32)
- Identiteettityö (s. 32)

- Luontoa elämään (s. 27)

Luova ryhmätoiminta

Luovassa ryhmätoiminnassa ihmiset saavat etäisyyttä arkeensa, uusia näkökulmia elämäänsä ja merkityksellisyyskokemuksia. Luova ryhmätoiminta voi muodostaa sellaisen osallisuutta ja toimijuutta vahvistavan ympäristön, jossa elämäntarinaa on mahdollista muovata vuorovaikutuksessa toisiinsa sekä omiin tunteisiin ja kokemuksiin (Huhtinen-Hildén & Isola 2017a).

Erilaisten alojen ammattilaiset voivat hyödyntää työssään luovaa toimintaa erilaisin tavoin ja omien ammatillisten kompetenssiensa rajoissa: tavoitteiden ja käytettyjen lähestymistapojen on sovittava yhteen. Taiteilijan, taidepedagogin ja esimerkiksi sosiaalialan ammattilaisen asiantuntijuuden ydinalueet määrittävät sitä, millaisen luovan toiminnan alueella heidän ammattitaitonsa on parhaassa käytössä (Huhtinen-Hildén & Isola 2017a). Tätä kuvataan kuviossa 5 (s. 48).

Tarve

- Valistus ja pakko eivät aina lisää hyvinvointia tai edistä työllistymistä toivotulla tavalla. Tarvitaan edullisia mutta tehokkaita keinoja, jotka vastaavat ihmisten tarpeisiin ja joilla saadaan lisättyä vaikeuksissa elävien uskoa omaan toimijuuteen ja tulevaisuuteen. Ihmisen näkee mahdollisuuksia vähän juuri silloin, kun niitä vaikeissa tilanteissa tarvittaisiin. Juuri näiden tukemiseen suunniteltu luova ryhmäprosessi voi vahvistaa toimijuutta ratkaisevasti (Huhtinen-Hildén & Isola 2017a; Huhtinen-Hildén & Isola 2017b).

Tavoite

- Luova työote ja sitä rikastavat menetelmät juurtuvat osaksi ammattilaisuutta. Tavoitteen saavuttamiseksi kunta palkkaa (kokeiluvaiheessa esimerkiksi hankerahalla) luovan pedagogin (esimerkiksi musiikkipedagogi AMK, teatteri-ilmaisun ohjaaja tai yhteisömuusikko, jolla on koulutuksessa ja ammatillisessa suuntautumisessa taiteen soveltavan käytön ammattiosaamista) ohjaamaan luovia ryhmäprosesseja päiväkodeissa, varhaiskasvatuksessa, perusopetuksessa, työ- ja toimintakeskuksissa, ryhmäsosiaalityössä ja vanhustenpalveluissa. Luova pedagogi työskentelee kasvatus-, sosiaali-, terveys- tai hoiva-alan ammattilaisen parina.

Hyödynsaajat

- Asukkaat
  - Asukkaat saavat elämäänsä innostusta, uusia näkökulmia ja motivaatiota.
  - Moniammatillinen työskentely lisää työhyvinvointia ja työssä jaksamista muuten hyvin kuormittuneilla aloilla.
- Työntekijät
  - Luovien alojen ammattilaisten hyödyntäminen uudella tavalla lisää mahdollisuusajattelua ja luovuutta myös niillä aloilla, joissa sitä ei aina välttämättä osata ottaa voimavaraksi. Se lisää työn tuloksellisuutta.
  - Luovien alojen ammattilaisten työnkuvien laajeneminen hyvinvointia lisäävän ryhmätoiminnan ohjaamisessa tuo uusia työllistymismahdollisuuksia ja voi myös helpottaa työn kuormittavuutta muilla ammattiryhmillä uusien menetelmien kautta (esimerkiksi hoitolaulun on todettu helpottavan vanhusten hoitotoimenpiteitä).
- Kunnat
  - Kuntalaisten hyvinvointi ja osallisuus lisääntyy.
  - Palvelujen tarve vähenee: luovat prosessit lisäävät osallisuutta ja lisäävät väyliä kiinnittyä luovaan toimintaan myös varsinaisen ohjatun prosessin jälkeen.

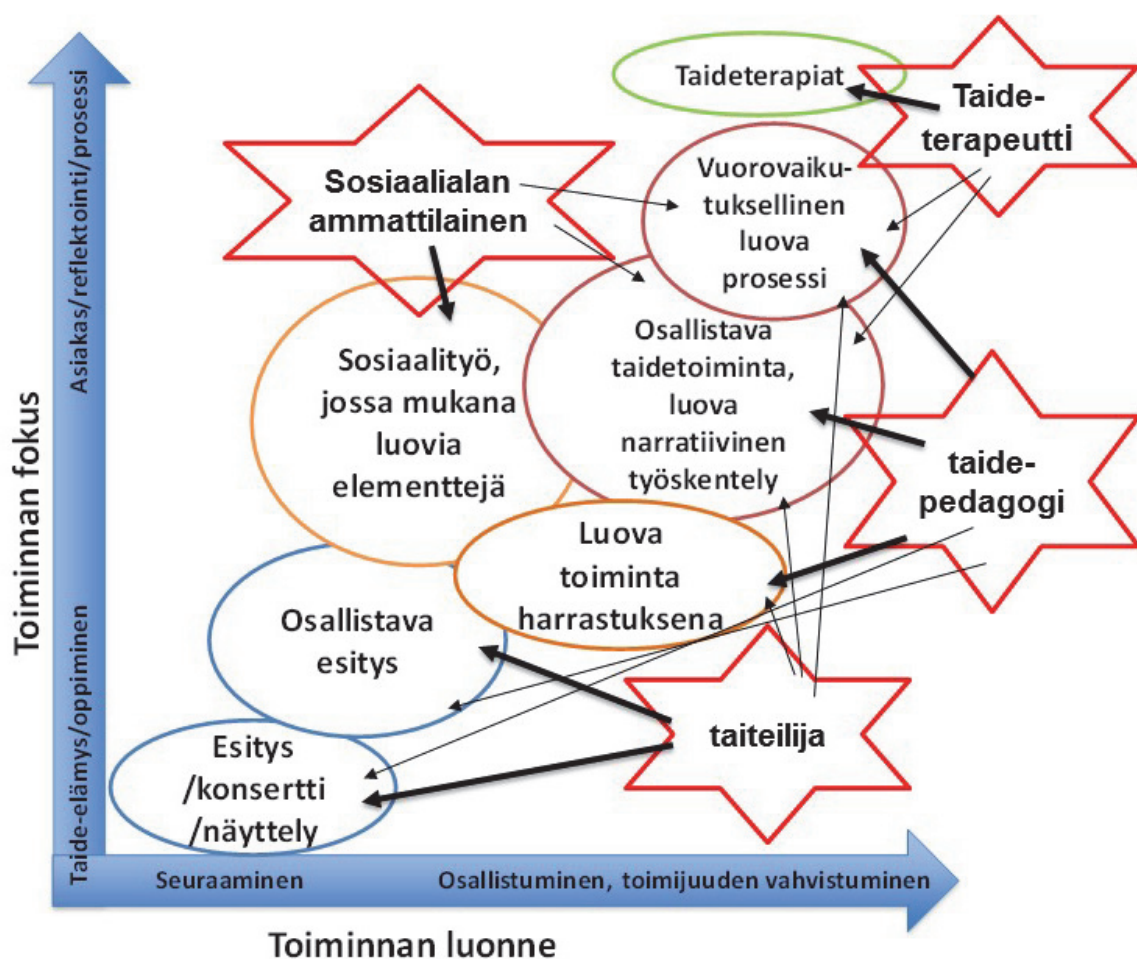
- Palvelujen, esimerkiksi kuntoutuksen, tarve voi ensin lisääntyäkin, mutta pitkällä aikajänteellä kustannukset vähenevät hyvinvoinnin lisääntyessä ja kuntoutumisen edetessä ja kunnallisverotulot lisääntyvät.

Luovissa ryhmäprosesseissa voidaan hyödyntää esimerkiksi erilaista kuunneltavaa musiikkia, lauluja, runoja, valokuvia, kortteja, liikkumista, tanssia, sirkusta, itselle tärkeitä esineitä, luontokappaleita, luontoympäristöjä, käden taitoja, musisointia sekä tunto- ja hajuaiistiin perustuvia toiminnallisia harjoituksia. Tavoitteena ei ole luova lopputulos vaan prosessi, joka etenee kokemusten ja niiden reflektoinnin kautta. Prosessi rikastaa yhteistä elämis- ja kokemismaailmaa. (Huhtinen-Hildén & Isola 2017a.)

Fasilitoidussa luovassa ryhmäprosessissa luova virittäytyminen auttaa etäännyttämään omista kokemuksista. Sen jälkeen niille löytyy sanoituksia niin sanojen, liikkeen tai muun luovan tuotoksen muodossa. Kokemusten reflektointi yksin ja yhdessä turvallisessa ilmapiirissä tuo osallistujille kokemuksen itsestä hyväksyttynä osana ryhmää ja auttaa ottamaan elämäntarinaansa uusia merkityksiä tai mahdollisuuksia. Luovan ryhmäprosessin limittäin menevät vaiheet ovat virittäytyminen, etäännyttäminen, sanoittaminen, jakaminen, palaute ja hyväksyntä. Reflektointia tapahtuu koko ajan. Samoin osallisuuden kokemus rakentuu koko prosessin ajan. (Huhtinen-Hildén & Isola 2017a.)

Luovat ryhmäprosessit lisäävät eri-ikäisten ihmisten hyvinvointia. Toimintamallin elementit voivat olla osana eri ammattilaisten työtä, mutta niiden ohjaamiseen tarvitaan täydennyskoulutusta, jotta ne voisivat syvemmin hyödyttää osallisuutta lisäävää työtä.

Kuvio 5. Luovan toiminnan muotoja sosiaalityössä (Huhtinen-Hildén & Isola 2017a, muokattu Huhtinen-Hildénin 2014 mukaan)

Luovaa toimintaa voidaan toteuttaa ihmistyössä

- osana sosiaali-, hoiva-alan ammattilaisen tai opettajan ohjaamaa ryhmämuotoista toimintaa
- sosiaali- ja hoiva-alan ammattilaisen, opettajan ja taidepedagogin työparityöskentelynä
- taidepedagogin tai taiteilijan tuomana luovana prosessina tai impulssina (esimerkiksi esitys), jota sosiaali- ja hoiva-alan ammattilainen tai opettaja hyödyntää edelleen.

(Huhtinen-Hildén & Isola 2017a.)

Luovaan ryhmätoimintaan liittyvät osallisuuden palaset:

- Luontoa elämään (s. 27)
- Tenho (s. 33)

Luovien ryhmäprosessien malli ja tutkimus, jonka pohjalta malli on rakentunut, on esitetty artikkelissa Huhtinen-Hildén, Laura & Isola, Anna-Maria (2017).

Yhteinen keittiö

Yhteinen keittiö kokoaa ihmisiä kaikista yhteiskuntaryhmistä tekemään ruokaa tai ainakin syömään ruokaa yhdessä.

Tarve

- Yhtäällä joukko huono-osaisimpia ihmisiä jää yhä useammin kotiin eikä löydä tietään palveluihin. Ensimmäinen askel on houkutella heidät pois kotoa ihmisten yhteyteen. Toisaalla joukko työssäkäyviä kokee merkityksettömyyttä ja yksinäisyyttä sosiaalisista verkostoistaan huolimatta.
- Puhutaan myös sellaisesta kokemusmaailmojen eriytymisestä ja sosiaalisten etäisyyksien kasvamisesta, joka alkaa vaikuttaa tulonjakopolitiikkaan kaikkein heikoimmassa asemassa olevien kannalta epäedullisesti.

Tavoite

- Yhteinen keittiö on ihmisiä yhteen kokoava tila tai toiminta, jonka maksuton tai edullinen ruoka sekä mielekäs toiminta kutsuu paikalle ihmisiä kaikista yhteiskuntaryhmistä. Ihmiset voivat toiminnan ja keskustelun lomassa jakaa kokemuksiaan tai vain nauttia ruuasta arjen keskellä. Yhteisen keittiön toimintaan osallistuu sosiaalityöntekijä, yhteisöpedagogi tai mielenterveysohjaaja, joiden kautta saa apua.
- Yhteinen keittiö on diagnooseista ja statuksista vapaa yhteisen toiminnan tila.

Hyödynsaajat

- Asukkaat
  - saavat tilaisuuden yhteisen toiminnan avulla luoda kontakteja ja tutustua ihmisiin.
  - voivat jakaa kokemuksiaan ja tuntea yhdenvertaisuutta muiden osallistujien kanssa.
  - löytävät yhteyden palvelujärjestelmään; näkevät uusia mahdollisuuksia.
  - saavat taloudellista ja ajallista väljyyttä arkeensa.
- Järjestöt
  - saavat lisää aktiiveja ja jäseniä toimintaansa.
  - pystyvät kehittämään uudenlaisia toimintamuotoja.
  - voivat lisätä kunta- ja yritysyhteistyötä.
- Kunnat
  - lisäävät elinvoimaansa, koska yhteisessä toiminnassa usein kehkeytyy kehittämideoita, kampanjoita, talkoita ja väyliä elinkeinon harjoittamiseen.
  - voivat käyttää yhteisen ruokailun tai olohuoneen tiloja esimerkiksi ryhmäpalveluihinsa.
  - pystyvät tiivistämään yhteistyötä paikallisten järjestöjen kanssa
  - tavoittavat vaikeasti tavoitettavissa olevia, tulottomia ihmisiä palvelujärjestelmän piiriin, motivoitumaan ja siten siirtymään esimerkiksi työmarkkinatuella
- Maakunnat
  - voivat lisätä hyvinvoinnin edistämisen tulosperustaista rahoitusta.
  - saavat hallinnollisen mekanismin ohjata hyvinvoinnin, terveyden ja osallisuuden edistämistä.

Yhteistä ruokailua voivat järjestää yksittäiset asukkaat, asukasjoukot, ryhmät, järjestöt, seurakunnat, urheiluseurat, kunnat ja kaupalliset toimijat. Yhteinen ruokailu voi olla päivittäinen, kuukausittainen tai näitä satunnaisempi tilaisuus. Se voidaan järjestää pysyvässä tilassa, mutta yhtä lailla se voi tarkoittaa herkkusetkeä laavulla, palstan reunalla tai edullisia lounaita ravintolassa. Yhteinen keittiö liittää yhteen erilaiset toimijat, jotka sitoutuvat toiminnassa seuraaviin asioihin:

Toukokuussa 2017 vietettyihin avajaisiin valmistettiin ruuat yhdessä työpajanuorten ja vapaaehtoisten kanssa. Kesällä järjestettiin muun muassa puutarhajuhlat ja katettiin välipalapöytä kadulle.

Suurin tapahtuma, joka järjestettiin yhdessä Porvoon kaupungin ja Porvoon islamyhdistyksen kanssa, keräsi noin 350 ihmistä. Muutenkin Porvoon Yhteinen keittiö on houkutelut paikalle ympäri maailmaa Suomeen muuttaneita ihmisiä.

Ruokatahtumat ovat avoimia kaikille. Porvoon Yhteisen keittiön pilottia pyörittää Työttömien ay-jäsenten tukiyhdistys ry.

Forssan Saksankujalla, huonomaineisessa lähiössä, tarjoillaan kerrostalon kerhohuoneessa aamupalaa maanantaiaamuisin. Alueella ei juurikaan ole palveluita ja kaupassakin monet joutuvat käymään julkisilla.

Aamupala on helposti saatavilla kerrostalon ensimmäisen kerroksen kerhohuoneessa. Se on sisustettu lahjoitushuonekaluin. Kun aamupalaa alettiin tarjoilla, siellä kävi viikottain neljä ihmistä. Sana kiirii: nyt kävijöitä on jo yli 20.

Viikottainen aamupala on saanut lyhyessä ajassa paljon aikaan: Ruoka houkuttelee pois neljän seinän sisältä. Samalla saa ainakin kerran viikossa mielekästä tekemistä. Aasukkaat ovat alkaneet tuntea toisiaan paremmin. Pienimuotoista yhteisöllisyyttäkin on pilkahdellut, kun esimerkiksi pihapiirin nainen on kutsunut uuden ystävänsä puolisolalle villasukat.

Järjestyshäiriöitä ei juurikaan ole ollut, koska päihdeongelmaisetkin tulevat aamiaiselle selvin päin. Pikkemminkin päinvastoin. Ihmiset tulevat keskenään hyvin toimeen. Ja jos jota kuta ei jonakin viikkona näy, ollaan heti kyselemässä ja katsomassa perään.

Kävijät voivat pyytää ruokailun lomassa aamupalan järjestäviä ihmisiä ratkomaan pulmiaan. Monet eivät edes tietä, mitä nämä ihmiset ovat ammatiltaan. Itsestäänkään ei tarvitse kertoa edes nimeään, jos ei halua. Sekin helpottaa sitä, että ei tarvitse asettua viranomaisen ja asiakkaan väliseen suhteeseen. Kerhohuoneesta voi ottaa mukaansa myös lahjoituksena saatuja kirjoja ja vaatteita.

Aamupala jatkuu sosiaalisen kuntoutuksen kehittämishankkeen päätyttyä. Jatkuvuus on varmistettu siten, että lähes koko viimeisen hankevuoden aikana hanketyöntekijänä työparina on sosiaalityöntekijä. Hän saa myöhemmin työparikseen osallistamistoimenpiteissä olevan pitkäaikaistyöttömän tai kokemusasiantuntijan.

Miten osallisuutta mitataan ja sen edistämistä seurataan?

Olemme Sokrassa operationalisoineet osallisuuden käsitteen tässä viitekehyksessä esitettyjen teorioiden (Sen 1999; Deci & Ryan 1985; Martela & Ryan 2015; Antonovsky 1989; Bandura 1999; Ford 1992) avulla ja aikaisempien tutkimustulosten perusteella (Kinnunen 2009; Kangas ym. 2013; Niemelä & Saari 2013; Isola ym. 2015; Saikkonen ym. 2015; Ohisalo ym. 2015; Isola ym. 2016).

Osallisuuden rinnalla voidaan seurata huono-osaisuuden kehittymistä indikaattorilla, jossa huono-osaisuutta tarkastellaan yksilön kokemana, kielteisinä seurauksina ympäristölle ja kustannuksina yhteiskunnalle. Yksilön kokemana huono-osaisuutena voidaan seurata muun muassa alkoholikuolleisuutta, asunnottomia, itsemurhakuolleisuutta, yksinäisyyttä, työttömyyttä ja pitkäaikaisesti toimeentulotuen asiakkuutta. Ympäristöön kohdistuvia seurauksia voidaan tarkastella esimerkiksi kodin ulkopuolelle sijoitettujen määrällä, ulkopuolisiin kohdistuvien ja päihteiden vaikutuksen alaisena tehtyjen rikosten määrällä. Huono-osaisuuden yhteiskunnallisia kustannuksia puolestaan voidaan seurata tarkastelemalla muun muassa kuntien osarahoittamaa työmarkkinatukea, lastensuojelun laitos- ja perhehoidon käyttökustannuksia, perusterveydenhuollon mielenterveyskäyntejä. (Ks. tarkemmin Kainulainen ym. 2016.) Osallisuuteen liittyen Työterveyslaitoksen **Solmu-hanke (Sosiaalinen osallisuus ja työ- ja toimintakyvyn muutos (Solmu) -koordinaatiohanke ESR)** kehittää Kykyviisaria työ- ja toimintakyvyn arviointiin.

Osallisuutta koskevia kysymyksiä voidaan tarkastella myös yhdessä terveyden ja hyvinvoinnin edistämisen kyselyn eli TEAviisarin tulosten kanssa, joista kerromme omassa alaluvussa.

Osallisuuden kokemuksen mittaaminen

Esitämme, että osallisuuden kokemusta voidaan mitata kymmenestä kysymyksestä koostuvalla kysymyspatteristolla. Kysymyspatteristoa testataan vuosina 2017–2019 osana Sokran kyselytutkimusta. Jos osallisuutta koskevia kysymyksiä otetaan mukaan suuriin väestökyselyihin, niitä voidaan kontrastoida eriarvoisuutta ja huono-osaisuutta koskeviin kysymyksiin.

Sokra-hankkeen tutkijat laativat osallisuutta koskevat kysymykset syksyn 2015 ja talven 2016 aikana. Niiden työstämisestä vastasi Anna-Maria Isola työpareinaan Mariitta Vaara ja Raija Lääperi sekä Henna Puromäki ja Minna Kukkonen. Lisäksi panoksensa antoivat Tuija Kotiranta sekä Kaisa Haapakoski ja Sami Ylistö Jyväskylän yliopistosta.

Ensimmäistä kysymyspatteristoa testattiin kevään ja kesän 2016 aikana samoissa ryhmähaastatteluissa, joihin on tässä työpaperissa viitattu. Tyypillinen ryhmähaastatteluun osallistunut oli joko työmarkkinatukea, asumistukea ja toimeentulotukea saava pitkäaikaistyötön tai määräraikaisella kuntoutumistuella oleva. Ryhmähaastatteluja tehtiin sekä alle 30- että yli 30-vuotiaiden ryhmissä, mutta ikäraja ei ollut ehdoton.

Kysymyksistä tehtiin kaikille avoin verkkoversio (www.osallisuustesti.fi), jonka ensimmäistä versiota pilotoitiin vuoden 2015 TERVE-SOS-tapahtumassa Seinäjoella. Palautteen perusteella kysymyksiä tarkennettiin vielä keväällä 2017.

Esittelemme seuraavassa kysymykset lyhyine perusteluineen. Kuhunkin väitteeseen vastataan asteikolla 1 – 5 (täysin eri mieltä – täysin samaa mieltä).

1. Tunnen, että päivittäiset tekemiseni ovat merkityksellisiä
2. Saan myönteistä palautetta tekemisistäni
3. Koen, että minuun luotetaan
4. Saan itse apua silloin, kun sitä todella tarvitsen

5. Olen tarpeellinen jollekin toiselle ihmiselle
6. Kuulun itselleni tärkeään ryhmään tai yhteisöön
7. Pystyn tavoittelemaan minulle tärkeitä asioita
8. Pystyn vaikuttamaan joihinkin elinympäristöni asioihin
9. Pystyn vaikuttamaan oman elämäni kulkuun
10. Tunnen, että elämälläni on tarkoitus

Seuraavassa jokaista väitettä perustellaan ja avataan.

1. Tunnen, että päivittäiset tekemiseni ovat merkityksellisiä.

Köyhyys aiheuttaa tarpeettomuuden, hyödyttömyyden ja merkityksettömyyden tunteita. Mielekäs toiminta, jossa pystyy olemaan hyödyksi tai tekemään hyvää jollekin, tuo merkityksellisyyden kokemuksia.

Merkityksellisyyden kokemus on hyvinvoinnin välttämätön edellytys. Merkityksellisyyden kokemus motivoi, auttaa ottamaan vastuuta elämästään ja tekemään hyvinvointia edistäviä valintoja.

2. Saan myönteistä palautetta tekemisistäni.

Myönteisesti virittyneenä uskoo itseensä ja pystymiseensä. Koska pitkäaikaisessa niukkuudessa osaaminen helposti piiloutuu ihmiseltä itseltään, tarvitaan myönteistä palautetta muistuttamaan ja tuomaan sitä esiin. Myönteinen palaute antaa kokemuksen siitä, että on arvostettu ihminen.

Myönteinen palaute voi olla merkki, joka myöhemmin voi auttaa suuntaamaan toimintaa.

Myönteisen palautteen saaminen edellyttää yhteyksiä muihin ihmisiin ja sitä, että on saanut osoitettua omaa kyvykkyyttään tai tehtyä jotain hyvää.

3. Koen, että minuun luotetaan.

Väestötutkimuksissa on pitkään selvitetty institutionaalista luottamusta, esimerkiksi sitä, miten ihmiset luottavat poliisiin tai sosiaali- ja terveydenhuoltoon. Tutkimukset kuitenkin osoittavat vaikeuksien parissa kamppailevien ihmisten kokevan, ettei heihin luoteta. Ryhmähaastatteluisissa erityisesti nuoret puhuivat useaan otteeseen kokemastaan luottamuspulasta.

Avun piiriin hakeutumista helpottaa, jos voi kokea luottavansa avun tarjoajaan. Vastavuoroisen luottamuksen puute rajoittaa toimijuutta. Luottamus edellyttää sitä, että esimerkiksi toimeentulo, tapahtumat ja ihmiset ovat kohtuullisesti ennakoitavia. Luottamussuhteen rakentumiseen on varattava aikaa.

4. Saan itse apua silloin, kun sitä todella tarvitsen.

Osataksaan hakea apua on tunnettava toimintaympäristö ja hallittava siihen liittyvät asiat.

On myös tunnettava kuuluvansa sellaiseen kokonaisuuteen, kuten sukuun, naapurustoon, paikallisyhteisöön, tai oltava kontakti palveluihin, josta apua voi hakea ja johon tietää voivansa tarpeen tullen turvautua.

Toisinaan ihminen ei jaksa hakea apua. Silloin kysymys on myös siitä, kuinka paljon luottaa tai uskoo omaan toimijuuteensa.

5. Olen tarpeellinen jollekin toiselle ihmiselle.

Voidakseen kokea olevansa tarpeellinen jolle kulle toiselle, on oltava sosiaalisia suhteita ja kuuluttava erilaisiin vuorovaikutusympäristöihin.

Tarpeellisuuden kokemus liittyy läheisesti siihen, että pystyy tekemään hyvää, voi osoittaa kyvykkyyttään, pystyy osallistumaan vaikuttamisen prosesseihin ja että kokee merkityksellisyyttä.

6. Pystyn tavoittelemaan minulle tärkeitä asioita.

Jotta voi tavoitella itselleen tärkeitä asioita, on ensinnäkin oltava vapaus poliittiseen vaikuttamiseen, taloudelliseen vaihtoon ja sosiaalisiin suhteisiin. Sen lisäksi on saatavilla oltava toimintavalmiuksia parantavia mahdollisuuksia kuten palveluita, taloudellista turvaa, koulutusta ja sivistymisen mahdollisuuksia.

Vaikka ihmisellä ulkoapäin katsottuna olisi mahdollisuudet tavoitella itselleen tärkeitä asioita, hän ei välttämättä itse koe niin. Jos ei usko itseensä ja mahdollisuuksiinsa, ei pysty asettamaan tavoitteita.

7. Kuulun itselleni tärkeään ryhmään tai yhteisöön.

Ryhmässä, yhteisössä tai yhteiskunnassa muotoutuvat ne asiat, joita pidetään yleisesti tärkeinä ja jotka siten auttavat muodostamaan merkityksellisyyden kokemuksia.

Ryhmässä tai yhteisössä voi tuntea läheisyyttä ihmisten kanssa, pystyy osoittamaan kyvykkyyttään ja panostamaan yhteiseen hyvään.

Ryhmässä tai yhteisössä pystyy myös osallistumaan resurssien hallintaan.

8. Pystyn vaikuttamaan joihinkin elinympäristöni asioihin.

Pitkään ja monia vaikeuksia kokeneet ihmiset kaipaavat kokemusta siitä, että voivat olla ”yhteiskuntakelpoisia kansalaisia”. Tämä toteutuu silloin, kun jollakin tavalla pystyy panostamaan yhteiseen hyvään.

Mahdollisuus vaikuttaa elinympäristön asioihin edellyttää ennen kaikkea poliittisen toimijuuden vapauksia mutta myös toiminta-alustoja ja menetelmiä siihen.

Yhteisiin asioihin vaikuttaminen edellyttää, että on osa sellaista piiriä, kokonaisuutta tai paikallista yhteisöä, jossa tarjoutuu tilaisuus vaikuttaa. On myös ymmärrettävä elinympäristöään, sen tapahtumia ja sitä, mihin voi ja kannattaa vaikuttaa.

9. Pystyn vaikuttamaan oman elämäni kulkuun.

Toimintavalmiuksien viitekehys rakentuu ajatukselle siitä, että köyhällä ei ole vapautta tavoitella itsensä, yhteisönsä ja yhteiskuntansa arvostamia asioita. Vapauden puutteesta minä-pystyvyyden tunne ja toimijauskomukset heiketä. Toimijuuden supistuessa ihminen ei välttämättä myöskään koe olevansa autonominen yksilö.

Vaikka ympärillä olisi mahdollisuuksia, niitä ei välttämättä näe. Tai jos mahdollisuudet näkee, niihin ei ehkä uskalla tarttua. Silloin ei ole vapaa tavoittelemaan itselleen tärkeitä asioita.

Jotta voi vaikuttaa oman elämänsä kulkuun, on kyettävä ymmärtämään itselleen ja ympärillään tapahtuvia asioita. On oltava myös tiedolliset ja taidolliset välineet vaikuttaa niihin.

10. Tunnen, että elämälläni on tarkoitus.

Elämän tarkoitus liittyy kaikkiin edellä esitettyihin väittämiin. Elämän tarkoitus on yhteydessä muun muassa siihen, kokeeko ihminen itsensä tarpeelliseksi, kuuluuko itselleen tärkeään ryhmään ja kokeeko päivittäiset tekemiset merkityksellisiksi. Elämän tarkoitus on myös yhteydessä päämääriin ja tavoitteisiin. Näiltä osin kysymys liittyy Martin Fordin teoretisointiin siitä, että motivaatio syntyy, kun ihminen uskoo itseensä, on myönteisesti virittynyt ja asettaa tavoitteita.

Terveyden edistämisen vertailutietojärjestelmä TEAviisari

Kunnissa osallisuuden edistämistä voidaan seurata TEAviisarin avoimella verkkopalvelulla (www.teaviisari.fi). Sen tiedot perustuvat kuntajohdolle tehtyyn kyselyyn. TEAviisarista voi tarkistaa, millä tolalla terveyden, hyvinvoinnin ja osallisuuden edistämiseksi tehty työtä kunnissa ja maakunnissa on.

TEAviisarista ja kuntajohdolle suunnatusta kyselystä vastaa Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen johtava asiantuntija Timo Ståhl.

Kuntajohdon kyselyssä osallisuutta kysytään erilaisista näkökulmista ja vastuualueista (esim. liikunta-, koulutus- ja palvelujärjestelmissä) käsin. Vuodesta 2015 lähtien kuntalaisten osallisuuden edellytyksiä on seurattu seuraavilla kysymyksillä. Kaikkiin kysymyksiin vastataan ”ei” tai ”kyllä”.

- Onko kuntanne verkkosivuilla kuntalaisten avoimesti tarkasteltavissa...
  - kuntastrategia?
  - talousarvio ja toimintasuunnitelma?
  - tarkastuslautakunnan arviointikertomus?

- laaja hyvinvointikertomus?
  - kuvaus kuntalaisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksista ja -keinoista?
- Toimiiko kunnassanne hallituksen tai valtuuston asettamia foorumeja, joissa kuntalaiset voivat vaikuttaa kunnan hyvinvointia ja terveyden edistämistä koskevaan päätöksentekoon?
  - Vammaisneuvosto tai vastaava
  - Nuorisovaltuusto tai vastaava
  - Lapsiparlamentti tai vastaava
  - Vanhusneuvosto
- Millä keinoin kuntalaiset voivat osallistua kuntanne palveluiden kehittämiseen ja suunnitteluun?
  - Kunnan palveluiden suunnittelussa/kehittämistyössä hyödynnetään asiakasraateja/foorumeja.
  - Kunnan palveluiden suunnittelussa/kehittämistyössä hyödynnetään kehittäjäasiakkaita/kokemusasiantuntijoita.
  - Kunnan palveluista kerätään systemaattisesti asiakaspalautetta, jonka tuloksia hyödynnetään suoraan suunnittelu- ja kehittämistyössä.
  - Kuntalaisilla on mahdollisuus vaikuttaa verkon kautta kunnan päätösten valmisteluun.
  - Mahdollisuus osallistua kunnan talouden suunnitteluun (esim. osallistuva budjetointi).

Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke – Sokra antoi ehdotuksensa osallisuuden edistämistä koskeviksi kysymyksiksi vuoden 2017 kuntajohdon kyselyyn. Tarkoituksena on selvittää erityisesti sitä, minkä verran osallisuus näkyy kuntien toimintasuunnitelmissa, ja sitä, miten osallisuustyön vastuut konkreettisesti jakautuvat.

Uudet kysymykset ovat:

- Onko kunnan vuoden 2017 toiminnan suunnittelussa määritelty kuntalaisten osallisuuden edistämisen...
  - tavoitteet?
  - toimenpiteet?
  - resurssit?
  - vastuut?Vastausehdot tähän kysymykseen ovat
  - ”ei”,
  - ”kyllä, toiminta- ja taloussuunnitelmassa”,
  - ”kyllä, erillinen osallisuusohjelma”.
- Onko osallisuuden edistäminen vastuutettu jollekin kuntanne ryhmälle? Vastausehdot tähän kysymykseen ovat
  - ”ei”,
  - ”kyllä, osana kunnan hyvinvointiryhmän työtä tai jonkin muun ryhmän työtä”,
  - ”kyllä, erillinen kunnan viranhaltijoista koostuva osallisuustyöryhmä”,
  - ”kyllä, erillinen kunnan viranhaltijoista ja paikallisista toimijoista koostuva osallisuustyöryhmä”,
  - ”kyllä, erillinen jossa myös kuntalaisia”.

Esitämme seuraavassa alustavia tuloksia vuoden 2017 TEAviisarin osallisuuskysymyksistä. Tulokset perustuvat tarkistamattomiin tietoihin. Lopulliset tulokset julkaistaan 16.11.2017.

Kuntien hallituksen tai valtuuston asettamat foorumit, joissa kuntalaiset voivat vaikuttaa kunnan hyvinvointia ja terveyden edistämistä koskevaan päätöksentekoon, ovat jonkin verran yleistyneet. Vanhusneu-

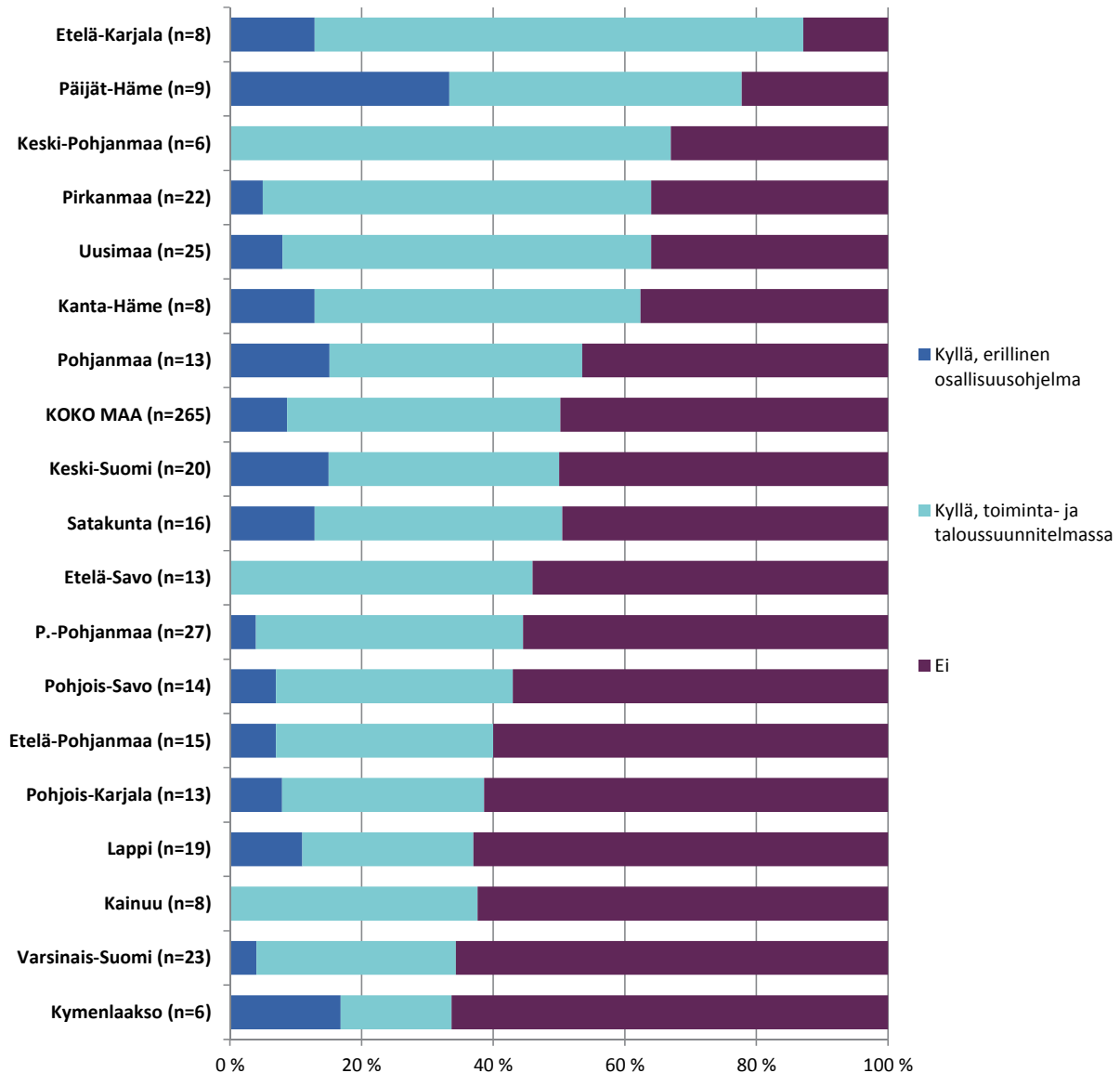
vosto on kaikissa kunnissa. Lapsiparlamentteja on vain 20 prosentissa kuntia. Kunnan asukasmäärä vaikuttaa vammaisneuvoston yleisyyteen. Esimerkiksi kaikissa yli 20 000 asukkaan kunnissa on vammaisneuvosto, mutta alle 5 000 asukkaan kunnassa vammaisneuvosto on 71 prosentissa kuntia.

Kuntalaiset voivat osallistua palveluiden kehittämiseen ja suunnitteluun vaihtelevasti. Yleensä kerätään ja hyödynnetään asiakaspalautetta (76 prosentissa kuntia), mutta palveluita myös kehitetään yhdessä ammattilaisten ja asiakkaiden kanssa (71 prosentissa kuntia). Myös asiakasraadit ovat melko yleisiä. Kunnan talouden suunnitteluun voi osallistua 13 prosentissa kyselyyn vastanneista kunnista. Kunnan asukasmäärällä ei ole yhteyttä edellä mainittuihin osallistumisen muotoihin.

Osallisuuden edistämisen tavoitteiden, toimenpiteiden, resurssien ja vastuiden määrittelemisen kuntien toiminnan suunnittelussa vaihtelee paljon sekä kuntien että maakuntien välillä. Tavoitteet määritellään noin 50 prosentissa kunnista. Resurssit ja vastuut määritellään noin 38 prosentissa kunnista. Yleensä (eli 42 prosentissa kuntia) tavoitteet, toimenpiteet, resurssit ja vastuut määritellään kunnan toiminta- ja taloussuunnitelmassa.

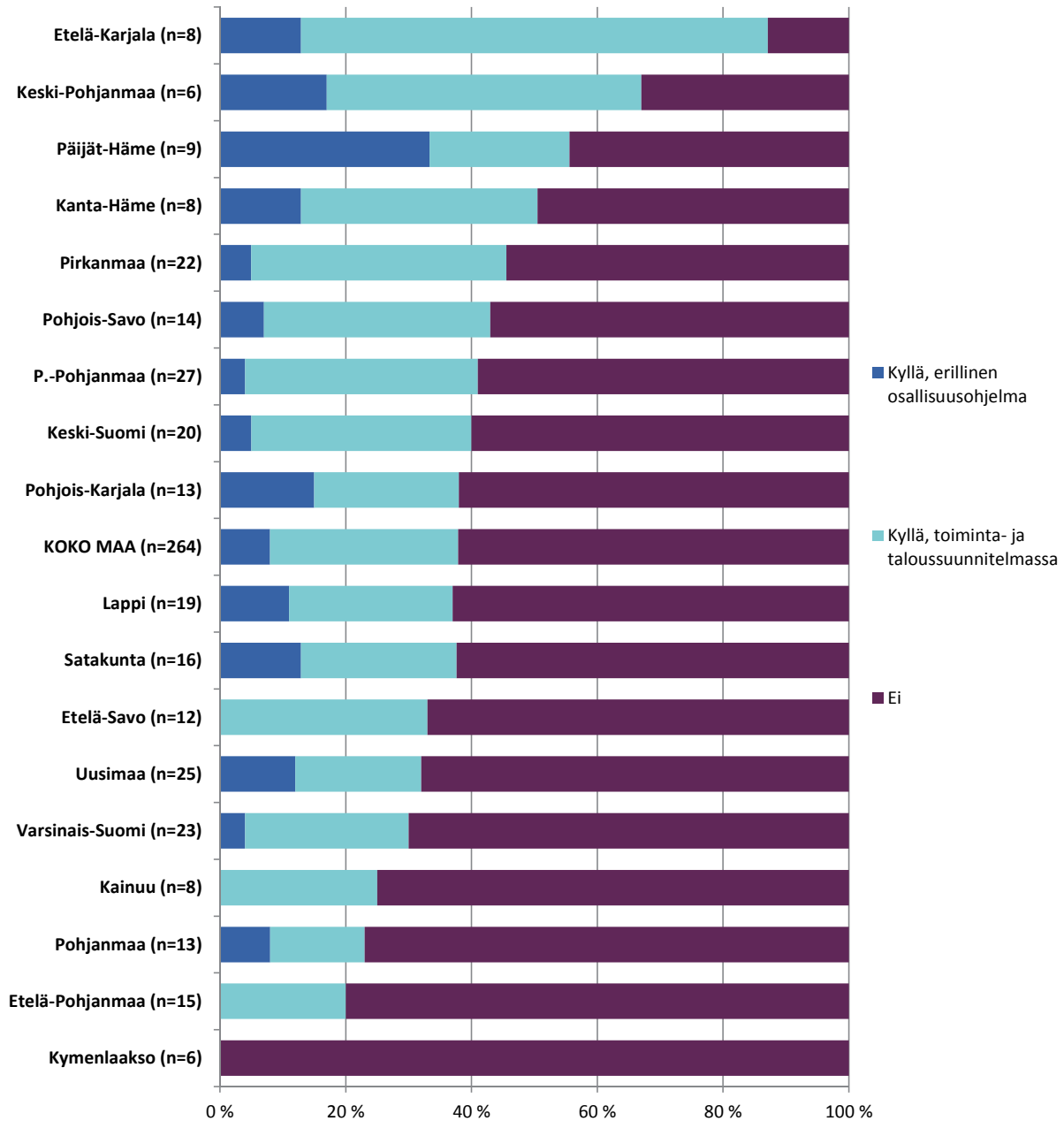
Kuvio 7 osoittaa, että alle kymmenessä prosentista kuntia on erillinen osallisuusohjelma. Alustava aineisto osoittaa, että jos kunnassa on erillinen osallisuusohjelma, siellä on myös määritelty osallisuuteen liittyvät tavoitteet, toimenpiteet ja resurssit sekä jaettu osallisuuden edistämiseen liittyvät vastuut. Suhteellisesti eniten osallisuusohjelmia on Päijät-Hämeessä, noin kolmasosassa kunnista. Etelä-Karjala puolestaan loistaa osallisuuden edistämässä yleensä. Siellä osallisuuteen liittyvät tavoitteet määriteltiin 88 prosentissa kuntia. Naapurimaakunnan Kymenlaakson tilanne sen sijaan on huonompi. Siellä 33 prosenttia kunnista määritteli osallisuuden edistämisen tavoitteet. Etelä-Karjalasta vastasi kahdeksan ja Kymenlaaksosta kuusi kuntajohtoon kuuluvaa.

Kunnan asukasmäärä vaikuttaa selvästi siihen, miten osallisuuden edistäminen näkyy kuntajohdolle tehdyssä kyselyssä. Pienissä eli alle 5 000 asukkaan kunnissa 35 prosentissa määriteltiin tavoitteet ylipäänsä ja 5 prosentissa ne määriteltiin erillisessä osallisuusohjelmassa. Suurissa eli yli 50 000 asukkaan kaupungeissa 85 prosentissa määriteltiin osallisuuden edistämisen tavoitteet ja 40 prosentissa kuntia ne määriteltiin erillisessä osallisuusohjelmassa.

Kuvio 7. Onko kunnan vuoden 2017 toiminnan suunnittelussa määritelty kuntalaisten osallisuuden edistämisen tavoitteet? (TEAviisarin alustavat tulokset 2017. Lopulliset tulokset julkaistaan 16.11.2017.)

Kuvio 8 näyttää, että osallisuuden edistämiseen käytettävät resurssit määritellään 38 prosentissa kuntia. 30 prosentissa kuntia resurssit määritellään yleisessä toiminta- ja taloussuunnitelmassa ja kahdeksassa prosentissa kuntia ne määritellään erillisessä osallisuusohjelmassa. Kunnan asukasmäärä vaikuttaa tässäkin asiassa siten, että pienistä kunnista 30 prosenttia määrittelee resurssit ylipäänsä ja vain kolme prosenttia määrittelee resurssit erillisessä osallisuusohjelmassa. 70 prosenttia suurista kaupungeista määrittelee resurssit ylipäänsä ja 35 prosenttia erillisessä osallisuusohjelmassa. Maakunnat eroavat toisistaan. Kymenlaaksossa yksikään kunta ei osoita osallisuuden edistämisen resursseja, kun taas Etelä-Karjalassa niin tapahtuu 88 prosentissa kuntia.

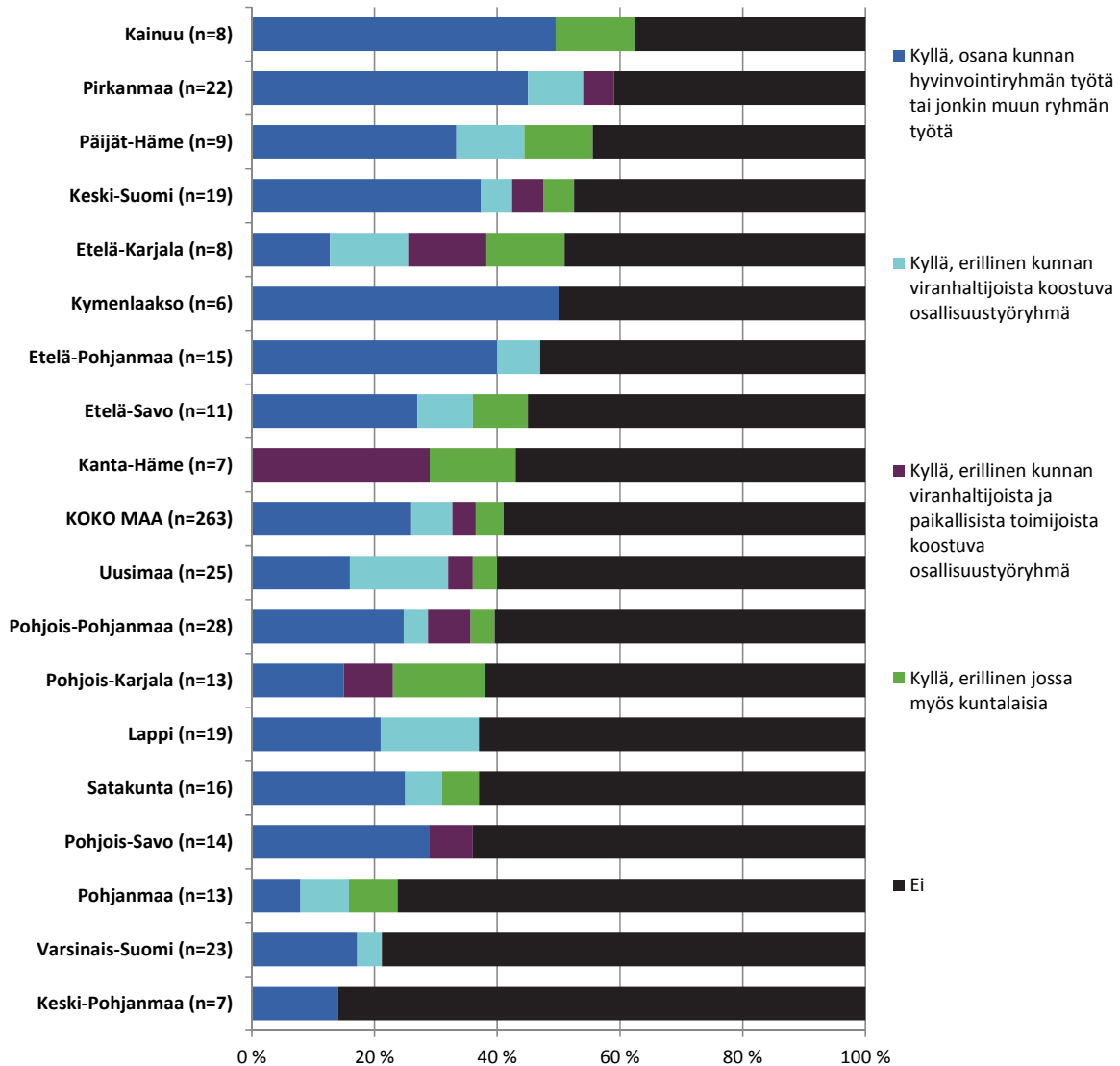

Kuvio 8. Onko kunnan vuoden 2017 toiminnan suunnittelussa määritelty kuntalaisten osallisuuden edistämisen resurssit? (TEAvisarin alustavat tulokset 2017. Lopulliset tulokset julkaistaan 16.11.2017.)

Suurimmassa osassa kunnista eli 59 prosenttia kunnista vastuuta osallisuuden edistämistä ei ole annettu millekään ryhmälle. 26 prosenttia kunnista ilmoitti, että osallisuuden edistämisestä vastaa hyvinvointiryhmä tai jokin muu ryhmä. Seitsemän prosenttia kunnista vastasi, että vastuu on annettu erilliselle mutta kunnan viranhaltijoista koostuvalle osallisuustyöryhmälle. Vain neljä prosenttia kunnista ilmoitti, että heillä toimii erillinen osallisuustyöryhmä, johon kuuluu paitsi kunnan viranhaltijoita myös paikallisia toimijoita, esimerkiksi järjestöjä. Viisi prosenttia vastasi, että kunnassa on erillinen osallisuustyöryhmä, johon kuuluu myös kuntalaisia.

Kun pienimmissä kunnissa vain kolmasosassa kunnista osallisuuden edistäminen on vastuutettu jollekin työryhmälle, osuus yli 50 000 asukkaan kaupungeissa on 85 prosenttia. Huomattava on, että niissä kaupungeissa paikalliset toimijat eivät ole mukana työryhmissä.

Myös maakuntien välillä on huomattavia eroja (kuvio 9). Kainuussa 63 prosentissa kuntia on ryhmä, joka edistää osallisuutta. Keski-Pohjanmaalla osuus on vain 14 prosenttia. Kanta-Hämeessä on eniten erillisiä osallisuustyöryhmiä (43 prosenttia), ja niihin otetaan mukaan nimenomaan paikallisia toimijoita ja kuntalaisia. Myös Etelä-Karjalassa suhteellisen suuressa osassa kuntia toimii osallisuustyöryhmä (39 prosenttia).

Kuvio 9. Onko osallisuuden edistäminen vastuutettu jollekin kuntanne ryhmälle? (TEAviisarin alustavat tulokset 2017. Lopulliset tulokset julkaistaan 16.11.2017.)

Työkaluja osallisuuden seurantaan kuntiin ja maakuntiin

Kunnat voivat panostaa asukkaidensa hyvinvointiin lisäämällä osallisuutta palveluissaan ja yhteisessä toiminnassa. Hyvinvoinnista huolehtiminen, vastuun ottaminen ja terveellisten valintojen tekeminen tarvitsee seurakseen toimeentuloa, toiveikkuutta ja mahdollisuuksia.

Osallisuus auttaa näkemään mahdollisuuksia. Mitä ei nähdä mahdolliseksi, sitä ei myöskään tavoitella. Motivaatio on joskus pienestä kiinni: siihen voi riittää hyväksyvä katse tai se, että pystyy jättämään jälkensä muiden nähtäväksi.

Osallisuus on yhteyttä hyvinvointia tuottaviin ja jakaviin suhteisiin sekä liittymistä elämän merkityksellisyden kokemusta lisääviin vuorovaikutussuhteisiin. Osallisuuden edistämisen idea on yksinkertainen: Osallisuustyö on yhteisyyteen perustuvaa toimintaa, joka yhdistää sosiaaliturvan, paikallisen palvelujärjestelmän, sivistystyön, elinkeinoelämän, seurakunnat, urheiluseurat, kansalaisyhteiskunnan ja asukkaat. Osallisuustyöllä luodaan ja jaetaan yhteiskuntaryhmät ylittävää arvoa ja hyvinvointia.

Osallisuuden edellytysten luomista voi seurata seuraavilla kysymyksillä:

- 1) Onko kunnalla osallisuusohjelma tai onko osallisuus mainittu kunnan laajassa hyvinvointikertomuksessa tai kuntastrategiassa? Osallisuusohjelmalla tarkoitetaan kunnassa laadittua asiakirjaa, jossa kuvataan, millä tavoin kuntalaiset voivat osallistua kunnan palveluiden ja toimintojen kehittämiseen sekä edistää kansalaistoimintaa.
- 2) Onko kuntaanne nimetty osallisuustyöryhmä
  - a) Kyllä, se koostuu virkamiehistä
  - b) Kyllä, siihen kuuluu virkamiesten lisäksi paikallisia (esimerkiksi järjestöjen, urheiluseurojen, yrittäjien, seurakuntien) toimijoita
  - c) Ei
- 3) Onko kunnassa budjetoitu:
  - a) osallisuusohjelman toteuttamiseen
  - b) osallisuustyöryhmän toimintaan
  - c) järjestöjen avustuksiin
  - d) kuntalaisten järjestämiin tapahtumiin
  - e) avoimien tilojen (esimerkiksi asukas- tai nuorisotalot) ylläpitoon?
- 4) Onko kunnassa työntekijä, jonka vastuulle on nimetty osallisuusasiat? Työntekijä voi olla esimerkiksi järjestökoordinaattori, vapaaehtoistyön koordinaattori tai kokemuskoordinaattorin nimikkeillä.
- 5) Onko kuntaan palkattu päiväkoteja, kouluja, työtoimintakeskuksia ja vanhuspalveluita kiertävä luonto-, taide- tai kulttuuritoimintaan erikoistunut pedagogi tai ohjaaja?
- 6) Onko kaikkein heikoimmassa asemassa olevien osallisuus mainittu kunnan osallisuusohjelmassa / laajassa hyvinvointikertomuksessa / kuntastrategiassa? Kaikkein heikoimmassa asemassa olevilla tarkoitetaan esimerkiksi asunnottomia, pitkäaikaistyöttömiä, osatyökykyisiä, vammaisia, mielenterveys- ja päihdeongelmista kärsiviä, kulttuurivähemmistöjä.
- 7) Mitä seuraavassa mainittuja toimintoja tai palveluita kunnassa on tarjolla kaikkein heikoimmassa asemassa oleville?
  - a) matalan kynnyksen tiloja, joissa järjestetään ryhmätoimintoja ja joissa pääsee ilman lähetettä asioimaan esimerkiksi sosiaalityöntekijän tai mielenterveyshoitajan kanssa tai saa asiointiapua esimerkiksi lomakkeiden täyttämiseen
  - b) pitkäaikaistyöttömien yhdyspintapalvelujen (työllisyys-, sosiaali- terveystyö ja sivistystyö) kehittäminen yhdessä asukkaiden kanssa
  - c) vammaisneuvosto
  - d) pitkäaikaistyöttömien raati
  - e) mielenterveyskuntoutujien raati

Lähteet

- Albarracin, Dolores & Durantini, Marta & Earl, Allison & Gunnoe, Joanne & Leeper, Josh (2008) Beyond the most willing audiences: A meta-intervention to increase exposure to HIV-prevention programs by vulnerable populations. *Health Psychology* 27:5, 638–644.
- Allardt, Erik (1976) Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Helsinki: WSOY.
- Annerstedt, Matilda & Währborg, Peter (2011) Nature-assisted therapy: Systematic review of controlled and observational studies. *Scandinavian Journal of Public Health* 39, 371–388.
- Antonovsky, Aaron (1987) *Unraveling the Mystery of Health. How People Manage Stress and Stay Well*. San Francisco: Jossey-Bass Publisher.
- Anttiroiko, Antti-Veikko & Haveri, Arto & Karhu, Veli & Rynnänen, Aimo & Siitonen, Pentti (2007) Kuntien toiminta, johtaminen ja hallintasuhteet. Kunnallistutkimuksia. Tampere: Tampereen yliopiston kunnallistieteiden laitos.
- Baert, Patrick & Carreira da Silva, Filipe (2010) *Social theory of the twentieth century and beyond*. Cambridge: Polity Press.
- Bandura, Albert (1977) "Self-efficacy: Toward a Unifying Theory of Behavioral Change". *Psychological Review*. 84:2, 191–215. PMID 847061. doi:[10.1037/0033-295x.84.2.191](https://doi.org/10.1037/0033-295x.84.2.191). <http://psycnet.apa.org/journals/rev/84/2/191/>
- Clark, W.A.V. & Deurloo, M.C. & Dieleman, F.M. (2003) Housing careers in the United States 1968 – 1993: Modelling the sequencing of housing states. *Urban Studies* 40:1, 143–160.
- Craft, Anna (2001) *Little c Creativity*. Teoksessa Craft, Anna & Jeffrey, Bob & Leibling, Mike (toim.) *Creativity in education*. London: Continuum, 45–61.
- Deci, Edward L. & Ryan, Richard M. (1985) *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. New York: Plenum.
- della Porta, Donatella (2013) *Can democracy be saved?* Cambridge: Polity Press.
- Ellen, Ingrid & Turner, Margery (1997) Does neighborhood matter? Assessin recent evidence. *Housing policy debate* 8: 4, 833–866.
- Ford, Martin E. (1992) *Motivating humans. Goals, emotions and personal agency beliefs*. Sage Publications.
- Frankl, Viktor (2002) *Ihmisyden rajalla*. Helsinki: Otava.
- Fraser, Nancy (1997) *Justice interruptus. Critical reflections on "post-socialist" condition*. New York: Routledge.
- Fricker, Miranda (2007) *Epistemic injustice. Power and the ethics of knowing*. New York: Oxford University Press.
- Giddens, Anthony (1984) *The constitution of society. Outline of the theory of structuration*. Cambridge: Polity.
- Grönholm, Kimmo & Wass, Hanna (2016) Poliittisen osallistumisen eriytyminen. Eduskuntavaalitutkimus 2015. Selvityksiä ja ohjeita 28/2016. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Hankonen, Nelli (2011) *Psychosocial processes of health behavior change in a lifestyle intervention: Influences of gender, socioeconomic status and personality*. Academic Dissertation. Research 51. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Saatavilla: <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/24850/psychoso.pdf?sequence=3>
- Hakari, Kari (2013) *Uusi julkinen hallinta – kuntien hallinnon uudistuksen kolmas aalto*. Tutkimus Tampereen toimintamallista. Väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopiston johtamiskorkeakoulu.
- Haushofer, Johannes & Fehr, Ernst (2014) On the psychology of poverty. *Science* 344(6186): 862–67.
- Haveri, Minna (2010) *Nykykansantaide*. Helsinki: Maahenki.
- Heiskala, Risto (2000) *Toiminta, tapa ja rakenne. Kohti yhteiskuntateoreettista synteisiä*. Tampere: Vastapaino.
- Helminen, Terhi (2017) The effect of eye contact on arousal and attention: A psychophysiological perspective. *Acta Electronica Universitatis Tampereensis*: 180. Tampere: Tampereen yliopisto. Saatavilla: <http://tampub.uta.fi/handle/10024/101652>
- Hiltunen, Piritta (2017) *Osallisuutta päätöksiin. Ratkaisuja: Kylätalolla on valot*. Helsinki: Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke – Sokra. [https://www.thl.fi/fi/tutkimus-ja-asiantuntijatyo/hankkeet-ja-ohjelmat/sokra/ajankohtaista/uutiskirje/1_2017/kylatalolla-on-valot](https://www.thl.fi/fi/tutkimus-ja-asiantuntijatyo/hankkeet-ja-ohjelmat/sokra/ajankohtaista/ uutiskirje/1_2017/kylatalolla-on-valot)
- Hirvilampi, Tuuli (2014) *Kestävän hyvinvoinnin jäljillä. Ekologisten kysymysten integroiminen hyvinvointitutkimukseen*. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 136. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Hoggett, Paul (2001) Agency, rationality and social policy. *Journal of Social Policy* 30:1, 37–56.
- Hoggett Paul (2002) *Democracy, social relations and ecowelfare*. Teoksessa Cahill, Michael & Fitzpatrick, Tony (toim.) *Environmental issues and social welfare*. Oxford: Blackwell, 140–158.
- Hole, Jenny & Hirsch, Martin & Ball, Elizabeth & Meads, Catherine (2015) Music as an aid for postoperative recovery in adults: A systematic review and meta-analysis. *Lancet* 386:10004, 1659–1671.
- Huhtinen-Hildén, Laura ym. (2017) *Kohti luovaa arkea – kulttuuriin vanhustyö asiakaslähtöisyyden edistäjänä*. Tulossa.
- Huhtinen-Hildén, Laura & Isola, Anna-Maria (2017a) *Luovat ryhmäprosessit ihmistyössä*. Artikkelikäsikirjoitus tarjottu Kuntoutus-lehteen.
- Huhtinen-Hildén, Laura & Isola, Anna-Maria (2017b) *Elämäni sävelet –toimintatutkimuksen aineisto*. Sosiaalisen kuntoutuksen kehittämishankkeen Metropolian Elämäni sävelet –osahanke.
- Hynynen, Suvi-Tuuli & Hankonen, Nelli (2015) *Autonomiamia tukien aktiivisemmaksi? Itsemääräämisen teoria lasten ja nuorten liikkunnan edistämiseksi*. Katsauksia. *Kasvatus* 5/2015, 473–487.
- Isola, Anna-Maria (2012) *Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä: seuranta-aineisto 2012 [sähköinen tietoaineisto]*. Versio 1.0 (2012-12-04). Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD2795>
- Isola, Anna-Maria (2015) *Horisontissa toivoa. Miten luontohoiva ja tunnustamisen filosofia edistävät myönteistä muutosta?* Raportti.

- ti. Helsinki: Työttömien ay-jäsenten tukiyhdistys ry. DOI: 10.13140/RG.2.1.2831.2803
- Isola, Anna-Maria & Turunen, Elina & Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko & Hiilamo, Heikki (2015) Syrjäytynyt ihminen ja kunta. Tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro 84. Helsinki: KAKS – Kunnallissalan kehittämissäätiö.
- Isola, Anna-Maria & Turunen, Elina & Hiilamo, Heikki (2016) Miten köyhät selviytyvät Suomessa? Yhteiskuntapolitiikka 81:2, 150–160.
- Isola, Anna-Maria & Siukola, Reetta (2017) Arvottomat? Köyhien naisten ja miesten kokemuksia arvokkuudesta suomalaisessa hyvinvointivaltiossa. Teoksessa Hänninen, Sakari & Saikkonen, Paula (toim.) Hyvinvointivaltio ylittää jälkensä. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, 111–128.
- Isola, Anna-Maria (2017) Aikapankissa ihmisarvoa ei mitata euroisissa. Teoksessa Tovin arvo. Helsinki: Helsingin Aikapankki, 21–23.
- Itävuori, Saara & Korvela, Essi & Karvonen, Anu & Penttonen, Markku & Kaartinen, Jukka & Kykyri, Virpi-Liisa & Seikkula, Jaakko (2015) The Significance of Silent Moments in Creating Words for the Not-Yet-Spoken Experiences in Threat of Divorce. *Psychology*, 6:11, 1360. <http://dx.doi.org/10.4236/psych.2015.611133>
- Jalonen, Harri & Aarva, Kim & Juntunen, Pekka & Laihonon, Harri & Laitinen, Ilpo & Lönnqvist, Antti (2011) Arvoverkkoa kokemassa – saaliina tuottavuutta ja innovaatiota. *Acta* nro 226. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.
- Jokinen, Eeva & Venäläinen, Juhana (2015) Prekarisaatio ja affekti. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja (118). Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Juti, Riku (1999) Tahtoa ja uskoa. Teoksessa Niiniluoto, Ilkka & Sintonen, Matti (toim.) Tahto. Filosofisia tutkimuksia Tampereen yliopistosta 61. Tampere: Tampereen yliopistopaino, 212–221.
- Kaartinen, Heidi (2015) Mitä aineeton köyhyys on? Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto, sosiaalitehtien laitos.
- Kainulainen, Sakari & Paananen, Reija & Kuvaja-Köllner, Virpi & Pulliainen, Marjo & Sauvola, Ritva (2016) Sokra tutkii ja kehittää: Huono-osaisuus ja osallisuus maakunnissa. *Kuntalehti* 27.11.2016. Saatavilla: <https://kuntalehti.fi/blogit/sokra-tutkii-ja-kehittaa-huono-osaisuus-ja-osallisuus-maakunnissa/>
- Kananen, Anitta (2014) Superdemokratia – vakavaa asiaa ironialla höystettynä. *Tiedonjyvä* 49:4, 19.
- Kangas, Olli & Niemelä, Mikko & Raijas, Anu (2013) Takaisin perusteisiin. Perusturvan riittävyys kulutuksen näkökulmasta. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Kaplan, Rachel & Kaplan, Stephen (1989) *The Experience of Nature: A Psychological Perspective*. Cambridge University Press, New York.
- Karjalainen, Vappu & Palola, Elina (2011) Johdannoksi – ajatuksia kirjan ytimestä. Teoksessa Palola, Elina & Karjalainen, Vappu (toim.) Sosiaalipolitiikka. Hukassa vai uuden jäljillä? Teema 12. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, 5–11.
- Karvonen, Anu & Kykyri, Virpi-Liisa & Kaartinen, Jukka & Penttonen, Markku & Seikkula, Jaakko (2015) Sympathetic Nervous System Synchrony in Couple Therapy. *Journal of Marital and Family Therapy* 42, 369–563. DOI: 10.1111/jmft.12152
- Kinnunen, Kaisa (2009) Tutkimus sairauteen liittyvästä huono-osaisuudesta diakoniatyössä. Helsinki: Kirkkohallitus.
- Koivunen, Anu (2010) An effective turn? Reimagining the subject in feminist theory. Teoksessa Liljeström, Marianne & Paasonen, Susanna (toim.) Working with affect in feminist research. Oxford: Routledge, 8–27.
- Kotiranta, Tuija (2008) Aktivoimisen paradoksit. *Jyväskylä studies in education, psychology and social research* 335. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kuusi, Eino (1931) Sosiaalipolitiikka. Edellinen nide. Porvoo: WSOY.
- Kykyri, Virpi-Liisa & Karvonen, Anu & Wahlström, Jarl & Kaartinen, Jukka & Penttonen, Markku & Seikkula, Jaakko (2016) Soft prosody and embodied attunement in therapeutic interaction: A multimethod case study of a moment of change. *Journal of Constructivist Psychology*, 30:3, 211–234. DOI: 10.1080/10720537.2016.1183538
- Larmo, Anneli (2010) Mentalisaatio – kyky pitää mielessä. *Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim*. 126:6, 616–622.
- Leemann, Lars & Hämäläinen, Riitta-Maija (2016) Asiakasosallisuus, sosiaalinen osallisuus ja matalan kynnyksen palvelut. *Pohdintaa käsitteiden sisällöstä*. Yhteiskuntapolitiikka YP, 81:5, 586–594.
- Lister, Ruth (2004) *Poverty*. Cambridge: Polity Press.
- Lundström, Ilona (2011) Kuntien palveluhankintojen murros. *Acta väitöskirja* 227. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.
- Lääperi, Raija (2017) Kumppanuusrahoitusmalli. Helsinki: Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke – Sokra. Tulos-sa. www.thl.fi/sokra
- Mani, Anandi & Mullainatha, Sendhil & Shafir, Eldar & Zhao, Jiyaying (2013) Poverty Impedes Cognitive Function. *Science* 341: 6149, 976–980.
- Martela, Frank & Ryan, Richard (2015) The Benefits of Benevolence: Basic Psychological Needs, Beneficence, and the Enhancement of Well-Being. *Journal of Personality*. DOI: 10.1111/jopy.12215, 2015.
- Matthies, Aila-Leena (2017) Osallistumisen lupaus ja petos hyvinvointipalveluissa. *Sosiologia* 54:2, 150-166, 245
- Mauss, Marcel (1990) *The gift. The form and reason for exchange in archaic societies*. London: Routledge.
- Max-Neef, Manfred (1991) *Human scale development and further reflections*. London: The Apex Press.
- Mäntyneva, Päivi & Hiilamo, Heikki (2017) Osallisuuden ja osatomuuden dynamiikka työtoiminnassa. Etnografinen tutkimus kolmella kuntouttavan työtoiminnan kentällä. Käsikirjoitus hyväksytty julkaistavaksi Yhteiskuntapolitiikka-lehteen.

- Mullainathan, Sendhil & Shafir, Eldar (2013) *Scarcity. Why having too little means so much?* New York: Times Book.
- Myllyneva, Aki (2016) *Psychophysiological responses to eye contact.* Acta Electronica Universitatis Tamperensis 1695. Tampere: Tampereen yliopisto. Saatavilla: <https://tampub.uta.fi/handle/10024/99599>
- Niemelä, Mikko & Saari, Juho (2013) *Huono-osaisten hyvinvointi Suomessa.* Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Nussbaum, Martha (1990) *Non-relative virtues: An aristotelian approach.* Teoksessa Nussbaum, Martha & Sen, Amartya (toim.) *The quality of life.* New York: Oxford University Press, 242–269.
- Nussbaum, Martha (2011) *Creating capabilities: The human development approach.* Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press.
- Ohisalo, Maria & Laihiala, Tuomo & Saari, Juho (2015) *Huono-osaisuuden ulottuvuudet ja kasautuminen leipäjonoissa.* Yhteiskuntapolitiikka 80:5, 435–446.
- OKM (2016) *Merkityksellinen Suomessa. Ohjelma vihapuheen ja rasismien estämiseksi ja yhteiskunnallisen osallisuuden edistämiseksi.* Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.
- OM (2014) *Avoim ja yhdenvertainen osallistuminen. Valtioneuvoston demokraatiopoliittinen selonteko 2014. Selvityksiä ja ohjeita 14/2014.* Helsinki: Oikeusministeriö.
- Opperzo M. & Schwarz D. (2014) *Give your ideas some legs: The positive effect of walking on creative thinking.* Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition 40:4, 1142–1152.
- Osborne, Stephen (2006) *The new public governance.* Public Management Review 8:3, 377–387.
- Osborne, Stephen (2010) *New Public Governance? Emerging Perspectives on the Theory and Practice on Public Governance.* Taylor & Francis Ltd.
- Pajulo, Marjukka & Salo, Saara & Pyykkönen, Nina (2015) *Mentalisaatio ihmistä suojaavana tekijänä. Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim 131:11, 1050–1057.*
- Palonen, Kari (1979) *Mitä politiikka on? Luonnos politiikan tutkimuksen perusteiksi.* Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Peräkylä, Anssi & Voutilainen, Liisa & Henttonen, Pentti & Kahri, Mikko & Stevanovic, Melisa & Sams, Mikko & Rajava, Niklas (2016) *Tarinankerronnan psykofysiologiaa.* Sosiologia 53:3, 258–274.
- Piela, Ulla (2010) *Kansanparannuksen kerrotut merkitykset Pohjois-Karjalassa 1800- ja 1900-luvuilla.* Itä-Suomen yliopisto: Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Education, Humanities and Theology, no 8.
- Perttula, Juha & Latomaa, Timo (2008) *Kokemuksen tutkimus: merkitys, tulkinta, ymmärtäminen.* Rovaniemi: Lapin yliopisto-kustannus.
- Raisio, Harri & Vartiainen, Pirkko (2011) *Osallistumisen illuusiosta aitoon vaikuttamiseen. Deliberatiivisesta demokratiasta ja kansalaisraatin toteuttamisesta Suomessa.* Kuntaliiton verkkojulkaisu.
- Raivio, Helka & Karjalainen, Jarno (2013) *Osallisuus ei ole keino tai väline – palvelut ovat! Teoksessa Era, Taina (toim.) Osallisuutta vai pakkoa? Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 156.* Jyväskylä: JAMK, 12–34.
- Reimer, Bill (2004) *Social exclusion in a comparative context.* Sociologica Ruralis, 44:1, 76–94.
- Saikkonen, Paula & Blomgren, Sanna & Karjalainen, Pekka & Kivipelto, Minna (2015) *Poistaako sosiaalityö huono-osaisuutta.* Tutkimussarjan julkaisu nro 89. Helsinki: Kunnallissalan kehittämissätiö.
- Saari, Juho (2015) *Huono-osaiset. Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla.* Helsinki: Gaudeamus.
- Seikkula, Jaakko & Karvonen, Anu & Kykyri, Virpi-Liisa & Kaartinen, Jukka & Penttonen, Markku (2015) *The embodied attunement of therapists and a couple with dialogical psychotherapy: An introduction to the relational mind research project.* Family Process 54, 703–715. DOI: 10.1111/famp.12152
- Sen, Amartya (1990) *Capability and well-being.* Teoksessa Nussbaum, Martha & Sen, Amartya (toim.) *The quality of life.* New York: Oxford University Press, 9–29.
- Sen, Amartya (1999) *Development as freedom.* Oxford: Oxford University Press.
- Sen, Amartya (2013) *The ends and means of sustainability.* Journal of Human Development and Capabilities 14:1, 6–20.
- Sennett, Richard (2004) *Kunnioitus eriarvoisuuden maailmassa.* Tampere: Vastapaino.
- Siegel, Daniel (2010) *Mindsight: The new science of personal transformation.* New York: Bantam.
- Silliman, Mikko (2017) *Targeted funding, immigrant background, and educational outcomes: Evidence from Helsinki’s “positive discrimination” policy.* VATT Working Papers 91/2017. <http://vatt.fi/documents/2956369/4541479/wp91.pdf/d0921f09-baba-4120-a5cd-dc25243da4b6>
- Sokka, Laura (2017) *Burnout in the brain at work. Artikkeliväitöskirjan yhteenveto-osa.* Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Sulkunen, Pekka (1991) *Agentti, varas, sissi ja kriitikko.* Alkoholipolitiikka 56:6, 419–420.
- Stickdorn, Marc & Schneider, Jakob (2011) *This is Service Design thinking.* New Jersey: John Wiley & sons.
- STM (2014) *Sosiaalihuollon työelämäosallisuutta tukevan lainsäädännön ja palvelujärjestelmän uudistamistarpeita arvioivan työryhmän loppuraportti. Raportteja ja muistioita 2014: 32.* Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Tarasti, Eero (2004) *Arvot ja merkit. Johdatus eksistentiaalisemiottiikkaan.* Helsinki: Gaudeamus.
- Thompson, Michael & Wildavsky, Aaron (1986) *A poverty of distinction. From economic homogeneity to cultural homogeneity in the classification of poor people.* Policy Sciences 19, 163–199.
- Tuori, Kaarlo (2007) *Oikeuden ratio ja voluntas.* Helsinki: WSOY.
- Veivo, Harri & Huttunen, Tomi (1999) *Semiottiikka. Merkeistä mieleen ja kulttuuriin.* Helsinki: Edita.

- Virtanen, Petri & Stenvall, Jari (2011) Julkinen johtaminen. Helsinki: Tietosanoma.
- Vuori, Jari (2005) Terveys ja johtaminen. Terveystieteiden tutkimuskeskus ja terveydenhuollon työyhteisössä. Helsinki: WSOY.
- Wilson, Julius (1987) The truly disadvantage: the inner city, the underclass and public policy. Chicago: University of Chicago Press.

Liite 1. Euroopan sosiaalirahasto investoi osallisuuteen

Ihminen on osallinen, kun hän voi vaikuttaa elämänsä kulkuun ja yhteisiin asioihin. Osallisuus on kuulumista ja kuulluksi tulemistä. Osallisuutta voi edistää paikallisesti ja alueellisesti tekemällä osallisuustyötä.

Euroopan sosiaalirahaston toimintalinja 5 (sosiaalisen osallisuuden edistäminen ja köyhyiden torjunta) on osa Kestävä kasvua ja työtä 2014 – 2020 -rakennerahasto-ohjelmaa. Toimintalinjassa rahoitetaan kehittämishankkeita, joissa lisätään kaikkein heikoimmassa asemassa olevien osallisuutta sekä edistetään heidän jatkopolkujaan lähemmäksi työelämää ja koulutusta.

Kehittämishankkeissa luodaan uutta toimintakulttuuria ja kehitetään palveluita yhdessä heikoimmassa työmarkkina-asemassa ja työelämän ulkopuolella olevien kanssa.

- Vuosina 2014–2017 yli 200 hanketta eri puolilla maata, 100 miljoonaa euroa
- Hankkeisiin on tähän mennessä osallistunut 2 722 työelämän ja koulutuksen ulkopuolella olevaa sekä 4 363 pitkäaikaistyötöntä.
- Uusia hankkeita käynnistetään vuoteen 2020 saakka. Jaossa on yhteensä 200 miljoonaa euroa.
- Rahoitus kanavoitetaan sosiaali- ja terveystieteiden ja ELY-keskusten kautta.

Sokra kokoaa, tiivistää, jäsentää ja välittää tietoa kehittämistyön tueksi

Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke – Sokra koordinoi ESR toimintalinjan 5 osallisuushankkeita, tuo hankkeissa kehitetyt osallisuutta lisäävät ratkaisut näkyviksi ja tuottaa päätöksentekoa tukevaa tutkimustietoa. Koordinaatiohankkeen päätoteuttaja on Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos ja osatoiteuttaja Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Sokra työskentelee aluekoordinaation, tutkimuksen ja arvioinnin sekä viestinnällä vaikuttamisen keinoin. Vuosina 2014–2017 Sokra tuotti määritelmän osallisuudelle, rakensi sille teoreettisen viitekehityksen ja johti siitä konkreettiset osallisuuden osa-alueet. Niiden avulla osallisuuden edistäminen tehdään näkyväksi. Sokran luoman toimintamallin avulla kehittämishankkeiden osallisuutta edistävät tulokset eli osallisuuden palaset löydetään, levitetään ja juurrutetaan. Tämän lisäksi syntyy tutkimisellista ja pelkistettyä tietoa osallisuutta edistävästä kokonaisuudesta.

Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa -työpaperi on Sokra-koordinaation välitinpäätös. Se tuo näkyväksi koordinaation toiminnan tuloksia ensimmäisten vuosien ajalta. Työpaperi etenee teoriasta käytäntöön ja kokoaa samalla yhteen Sokran toiminnan osat: tutkimuksen, koordinaation ja arvioinnin sekä viestinnän.

Työpaperissa esitellään ensimmäisiä osallisuutta edistäviä palasia ja niistä johdettuja laajempia kokonaisuuksia. ESR toimintalinjan 5 hankkeiden osallistujat ja työntekijät ovat osallistuneet sokralaisten kanssa palasten löytämiseen ja sanoittamiseen. Vuosina 2017–2020 Sokra jatkaa osallisuutta edistävien tulosten eli palasten esiintuomista ja levittämistä.

Anna Keto-Tokoi, projektipäällikkö, Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke – Sokra

www.thl.fi/sokra

Liite 2. Lupaavan käytännön kriteerit

Mitä lupaavan käytännön ominaisuuksia ja osa-alueita osallisuuden palanen sisältää? Kirjaa taulukkoon omat havaintosi.

Tunnuspiirre	Palasen tarkistuslista lupaavan käytännön näkökulmasta	kyllä	ei	en osaa sanoa
Tarvelähtöisyys, kysyntälähtöisyys	Palaselle/käytännölle on ilmennyt tarve hankkeen suunnitteluvaiheessa			
	Palaselle on ilmennyt tarvetta hankkeen toteutusvaiheessa (esim. keskusteluissa kohderyhmän kanssa jne.; kohderyhmä ehdottanut)			
	Palasen tiimoilta on hyödynnetty olemassa olevaa tutkimustietoa			
	Palaselle on kysyntää toteutettavassa hankkeessa (osallistujamäärät ovat täytyneet; muuten huomattu)			
	Palasta kohtaan tunnetaan / on tunnettu ulkopuolista mielenkiintoa			
	Palasta esitellään / on esitelty (kenelle, missä)			
Innovatiivisuus	Palanen edustaa uudenlaista toimintaa paikkakunnalla, alueella, hanketoiminnassa (esim. uudenlaista yhteistyötä, uusia toimijoita jne.)			
	Hankkeen toiminta myös palasen osalta toteuttaa muualla jo testattua ja mahdollisesti myös arvioitua toimintamallia			
Toimivuus tuloksellisuus	Palasen hyvyttä, vaikuttavuutta on arvioitu jollakin mittarilla			
	Merkitys, hyvyys, hyöty on arvioitu jotenkin muuten esimerkiksi, keskustelut, kyselyt, haastattelut			
Mallinnettavuus Tuotteistaminen	Palasta aiotaan palvelumuotoilla, tuotteistaa			
Siirrettävyys ja levitettävyys	Palanen on helposti siirrettävissä/levitettävissä. Se ei ole aikaan, paikkaan tms. sidottu.			
	Sijoittumispaikkaa on alustavasti mietitty, mikä on todennäköisin paikka (kunta, järjestö, palvelujärjestelmä, oma emo-organisaatio, muu)			
	Seuraavat kysymykset ovat analysivaihetta varten			
Miksi palanen on otettu mukaan				
Mitä haasteita palasella on				

Idea taulukkoon on saatu Hyvän käytännön tunnistaminen ja arviointi -työkalusta (SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry): www.soste.fi/elinvoimaiset-jarjestot/kehittaminen-ja-arviointi-jarjestoissa/arviointityokaluja-3.html

Anna-Maria Isola
Heidi Kaartinen
Lars Leemann
Raija Lääperi
Taina Schneider
Salla Valtari
Anna Keto-Tokoi

Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa

Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa on oppiaineiden rajat ylittävä tutkielma, jossa tarkastellaan kaikkein heikoimmassa asemassa elävien osallisuutta ja sen edistämistä. Siinä luodaan aikaisempien teorioiden perusteella ehdotus osallisuuden viitekehyyksi ja osallisuustyöksi.

Osallisuus ilmenee: 1) päätösvaltana omassa elämässä sekä mahdollisuutena säädellä olemisaan ja tekemisiään; 2) vaikuttamisen prosesseissa ryhmissä, palveluissa, asuin-ympäristössä tai laajemmin yhteiskunnassa; 3) paikallisesti, kun pystyy panostamaan yhteiseen hyvään, osallistumaan merkityksellisyiden luomiseen ja kokemiseen sekä liittymään vastavuoroisiin sosiaalisiin suhteisiin.

Tutkielma tarjoaa teoreettista tietoa, tutkimusta ja käytännön ratkaisuja, joiden avulla voi suunnata ja arvioida osallisuutta edistävää toimintaa järjestöissä, kunnissa ja maakunnissa.

Samalla se on kutsu jatkaa osallisuudesta käytävää keskustelua.

Vipuvoimaa
EU:lta
2014–2020

Euroopan unioni
Euroopan sosiaalirahasto

TERVEYDEN JA
HYVINVOINNIN LAITOS

ISBN 978-952-302-916-3

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos
PL 30 (Mannerheimintie 166), 00271 Helsinki
Puhelin: 358 29 524 6000
www.thl.fi